

TARTU ÜLIKOOL
SOTSIAALTEADUSKOND
AJAKIRJANDUSE JA KOMMUNIKATSIOONI INSTITUUT

**Arvutite kasutuselevõtt Eesti ajalehetoimetustes
“Edasi“ / “Postimehe“ näitel**

bakalaureusetöö

Tarmo Rajamets
Juhendaja: Roosmarii Kurvits, MA

Tartu 2009

Sisukord

Sissejuhatus	3
I osa. Teoreetilised lähtekohad.	5
1.1 Tehnoloogia ja meedia suhe teoreetilisest vaatevinklist	5
1.2 Ajalehetoimetuste tehnoloogilisest arengust ning selle käsitlustest	7
1.3 Eesti ühiskond ja ajaleht Edasi 1990ndate algul	12
1.4 Vaateid arvutitele Eestis enne ajalehtede tehnilisi reforme	14
2. Metoodika ja intervjueritavate valik	16
3. Tulemused ja analüüs	19
3.1 Edasi toimetuse töösükkel enne arvutite kasutuselevõttu	19
3.2 Arvutiajastu algus ja etapid	34
3.3 Toimetuse struktuur ja ajalehe töösükkel pärast arvutite kasutuselevõttu	41
3.4 Arvutite kasutuselevõtu põhjused	54
4. Järeldused	56
5. Kokkuvõte	59
Kasutatud allikad	60
Summary	62
Lisad	61
Lisa 1. Intervjuude alusküsimused	61
Lisa 2. Intervjuud	63
2.1 Raimu Hanson	63
2.2 Taavi Talvik	68
2.3 Vilja Kohler	74
2.4 Külli Värnik	78
2.5 Piret Tamm	84
2.6 Väino Koorberg	90
2.7 Tiina Kama	96
2.8 Andrus Peegel	100
2.9 Vahur Kalmre	103
Lisa 3. Küsitluse „Ajakirjanik ja internet“ kokkuvõte detsembris 2002	108
Lisa 4. Postimehe internetikaabel 1990ndate algusest	113

Sissejuhatus

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks on uurida ajalehe „Edasi“ (alates jaanuarist 1991 „Postimees“) näitel arvutite kasutuselevõttu Eesti ajalehetoimetuste töös 1990ndate aastate algul. Kuna tegemist oli olulise ja järsu tehnoloogilise murranguga trükiajakirjanduse tehnilises pooles, on töö eesmärgiks kirjeldada nii arvutite-eelset ajalehe valmimistsükli kui ka samu protsesse arvutite kasutuselevõtu esimestel aastatel ning välja tuua peamised muutused tööprotsessis ja toimetuse organisatsioonis, mida arvutite tulek kaasa tõi.

Eesti ajalehetoimetuste tehniline uuendamine langes ajalisel kokku tohutute muudatustega ühiskondlikus korralduses, ajakirjandusmaastikul ja majanduses laiemalt. Seetõttu on keeruline vaadelda tehnilisi muudatusi eraldatuna ühiskonda ümber kujundanud protsessidest – olid ju muutused põhjuslikult või muul moel kaudselt seotud uuenenud ühiskondliku olukorra seatud nõudmistega. Käesoleva töö eesmärgiks pole küll otsida seoseid ajalehetoimetustes aset leidnud muutuste ja väliste majanduslike ja ühiskondlike tegurite vahel, kuid need kajastuvad nii või teisiti mingil määral ka siin käsitletud valdkonnas. Kuna organisatsioonilised muutused toimusid paralleelselt tehniliste uuendustega, on põhjuslike seoste väljatoomine siin keeruline.

Ajaleht „Edasi“ on Eesti ajakirjandusmaastikul 1990ndate algul toimunud kiirete tehniliste (ning ka organisatsiooniliste ja sisuliste) muutuste kirjeldamiseks iseäranis sobiv seetõttu, et oli muudatuste tegemisel üks esimesi ja eesrindlikumaid ajakirjandusväljaandeid. Lisaks on „Edasi“ muutumine „Postimeheks“ vaadeldav suhteliselt konkreetsetl piiritletud lühikese ajaperioodi jooksul (kevad 1990 – aasta 1991), mil uuenes järk-järgult nii toimetuse struktuur, tehniline baas (sealhulgas käivitati uus trükikoda) kui ka majanduslik üksus. Oluliseks põhjuseks teema valikul on asjaolu, et töötasin ka ise novembrist 1991 kuni jaanuarini 1993 Postimehe toimetuse majas ajalehe Liivimaa Kroonika kujundajana ja saan seetõttu kriitiliselt hinnata ja täpsustada suurt osa vastanute mälestustest.

Töö põhineb semistruktureeritud intervjuudel „Edasi“ ja „Postimehe“ toonaste töötajatega, kellest mõned töötavad endiselt samas toimetuses. Intervjueeritavate valik on tehtud eesmärgiga käsitleda võimalikult erinevaid toimetuse töö külgi ja piisavalt laia ajalist skaalat, mis annaks adekvaatse pildi ajalehe valmimistsüklist enne ja pärast arvutite kasutuselevõttu.

Intervjuudes on põhitähelepanu pööratud mõlema perioodi tehnilistele iseärasustele, organisatsiooni ülesehitusele ja neis toimunud muutustele seoses arvutite kasutuselevõtuga.

Ülesehituselt jaguneb töö kolmeks osaks. Esimene osa käsitleb teema teoreetilisi lähtepunkte, tutvustades ajalehetöö tehnoloogilist arengut läbi aastakümnete ja ka teemaga haakuvaid varasemaid välismaiseid uuringuid. Teine osa kirjeldab kasutatud metoodikat ning kolmas analüüsib ja võtab kokku uurimistulemused.

1. Teoreetilised lähtekohad

1.1 Tehnoloogia ja meedia suhe teoreetilisest vaatevinklist

Denis McQuail märgib oma massikommunikatsiooni teooria meedia organisatsioonilist konteksti käsitlevas osas, et

„meediaorganisatsioonide empiirilise analüüsi alusel formuleeritud teooria /.../ toetab arvamust, mille järgi organisatsiooniline rutiin, igapäevane praktika ja töö eesmärgid mõjutavad meedia sisu järjekindlamalt ja tugevamini kui personaalsed või ideoloogilised tegurid“ (McQuail 2000: 220).

Selle väite valguses on usutav, et niivõrd radikaalne muutus ajalehe tootmisprotsessis kui seda oli arvutite kasutuselevõtt, ei saanud jätta avaldamata oma mõju ka ajakirjanike suhtele loodavate tekstidega ja toimetuse liikmete suhtele ajalehe sisu ja vormiga laiemalt.

Marshall McLuhani meediateooria väidab, et iga arenenud kaasaegset ühiskonda kujundavad selle käsutuses olevad erinevad meediakanalid ning et seejuures pole määrav meediatehnoloogia abil edastatav sisu, vaid tehnoloogia ise (Laughy 2007: 33). McLuhani tehnoloogilise determinismi¹ ülipopulaarse sloganina sõnastatud „*the medium is the message*“ on meediaorganisatsiooni poolelt vaadeldav alternatiivsest vaatenurgast: kas võimsa tehnoloogilise hüppe sooritanud meediakanal on ikka olemuselt endiselt seesama meedium mis enne arenguhüpet? Olid ju arvutikasutuse võimalused ajalehetoometuses nii mitmekesised, et need ei muutnud mitte ainult tootmisprotsesse, vaid ka ajalehe enda olemust (Shipman Jr 1986). Suurem operatiivsus töösükliks, kvalitatiivne muutus tekstitöötamise protsessis (arvutis on võimalik teksti piiranguteta mugavalt ja kiiresti toimetada), paindlikum tekstipaigutus ajaleheruumis, mis lihtsustas tekstimahu reguleerimist – kõik need muutused mõjutasid ajalehe sisu ja vormi.

Kui tehnoloogiline determinism näeb uue tehnoloogia kasutuselevõttu paratamatusena, siis sellele vastanduv sümptomaatilise tehnoloogia teooria väidab, et tehnoloogia on kõigest muul moel vormunud sotsiaalsete protsesside kõrvalprodukt (Watson & Hill 2000:

---

¹ Tehnoloogilise determinismi vaatevinklist on kõik, mis tehniliselt teostatav, ka ihaldusväärne ja saab praktikas kasutusele võetud. Seda isegi juhul, kui kõnealune leiutus või tehnoloogia töötab muutuda sotsiaalselt või kultuuriliselt kahjulikuks. (Watson & Hill 2000: 309).

309). Niihästi McLuhani väide, et iga uue meediumi tekkimine kujundab inimeste elustiili (olgu, et tehnilise hüppe sooritanud ajalehte ei saa pidada kvalitatiivselt uueks meediumiks, on muutus siiski oluline) kui ka eelnimetatud mõlemad vaidluspooli kritiseerinud Raymond Williamsi oletus, et „tehnilisel leiutisel iseenesest on suhteliselt vähe sotsiaalset kaalu, kuni ta pole sobitunud juba eksisteerivate sotsiaalsete ja majanduslike oludega“ (Laughey 2007: 34) on personaalarvuti saabumisega tõsiselt proovile pandud, seda kahtlemata ka meediaorganisatsioonide siseselt. Vaidlus sel teemal jätkub seda suurema hooga, et digitaalse meedia võidukäik on viimastel aastatel toonud McLuhani lähenemisele uusi pooldajaid, kelle väitel „McLuhan oli „oma ajast ees“ ja tema kriitikud nagu Williams ja Miller eksiteel, sest digitehnoloogia on „tõestanud, et tal oli õigus““ (Morley 2007: 241). David Morley peab sellist lähenemist ekslikuks, tsiteerides omakorda Des Freedmani, kes väidab, et „me näeme protsessi, mille puhul tehnoloogiat, mis oleks võinud edasi areneda mitmel erineval moel, on põhjalikult vorminud poliitiline ja majanduslik võimujaoitus“ (Morley 2007: 241). Kompromissile lähemal on aga Martin Listeri ja tema kolleegide seisukoht, mis kinnitab, et „tehnoloogiline determinism ei ole ajalooline konstant, kuid /.../ kerkib esile teatud /.../ arenguetappidel, mil keskkond saab tehnoloogiliselt küllastatud“ (Morley 2007: 242).

Käesolev töö ei püüa võtta selles vaidluses teoreetilist seisukohta ega leida vastust küsimusele, kas arvutitehnika kasutuselevõtt vormis tööprotsesse või sulandus olemasolevasse töökorraldusse. Samas võib väita, et Eesti ühiskonnas saabus 1990ndate algul just nimelt selline „tehnoloogilise küllastuse“ periood ning arvutid töid siinsete ajalehetoimetuste töös kaasa revolutsioonilise hüppe paralleelselt suurte organisatsiooniliste muutustega, olgu nende põhjused majanduslikud, tehnoloogilised või poliitilised – kõige tõenäolisemalt kõik kolm korraga. Tehnoloogilise determinismi vaatenurga kasuks räägib asjaolu, et arvutid, mille rakendusvõimalused olid 1980ndate lõpus tegelikult veel väga piiratud, muutusid plahvatuslikult populaarseks ja omandasid müütilisi jooni². Arvutid olid kallid ja ihaldusväärased, ehkki nende kasutamine

---

² 1980ndate lõpu ja 1990ndate alguse personaalarvutite mittegraafilised operatsioonisüsteemid (nagu Microsofti MS DOS) suhtlesid kasutajaga enamasti klaviatuurilt sisestatavate käskluste läbi ning edastasid teateid samuti kirjetena arvutiekraanile. Selline verbaalne suhtlus arvutiga lõi illusiooni „mõistuslikust masinast“ palju enam kui graafiline hiirega klikitav kasutajaliides. Algajad arvutikasutajad omistasid tollal arvutile sageli võimeid, mida sellel ei olnud ning arvuti toimimisviis oli nende jaoks „maagiline“ – mitte religioosses tähenduses, vaid toimemehhanismi mõistatuslikkuse mõttes.

konkreetsete ülesannete lahendamiseks oli keeruline ja ei andnud iga kord soovitud efekti (ka intervjuueeritavad toovad esile argumente nagu „mujal tehti nii“, „tuli ajaga kaasas käia“ jne). Ka ajalehetöös tuli praktilised töölahendused kohapeal välja töötada. Sümptomaatilise tehnoloogia teooria seisukohti toetab asjaolu, et Eestis olid sotsiaalsed muutused ajakirjanduse palge kujundamisel selgelt olulisemal kohal kui avardunud tehnoloogilised võimalused. Vaadeldav periood Eestis on oma pöördelisuses siiski liialt erandlik, et võiks põhjalikuma uurimistööta teha kaugeleulatuvaid järeldusi ühe või teise teooria toetuseks.

1.2 Ajalehetoimetuste tehnoloogilisest arengust ning selle käsitlustest

Digitaalse ajastu algus Eesti trükimeedias on ajaliselt tunduvalt lihtsamalt piiritletav kui lääneriikides. Kui Läänes tehti arvutitehnoloogia kasutuselevõtu esimesed sammud tehti juba 1960ndatel (Garrison, august 1983), võttes ajapikku uut tehnikat kasutusele nii toimetuse-, juhtimis- kui trükitehnilistes üksustes, siis Eesti ajalehetoimetuste suurimate tehniliste uuenduste laine langeb ajaliselt kokku poliitiliste ja majanduslike muutustega ühiskonnas.

Arvutite kasutamine trükimeedias on teema, mille kaasaegsetes käsitlustes keskenduvad uurijad eelkõige arvutile kui ülikiire globaalse infovahetuse võimaldajale. Varajasi arvutikasutamise teemalisi uurimusi, mis vaatlevad eelkõige arvutite kasutuselevõtu mõju organisatsioonistruktuurile, leidub juba 1960ndate aastate lõpust ja 1970ndatest – Meyer 1968; Whisler, 1970; Klatzky, 1970; Blau, Falbe, McKinley & Tracey 1976 (Carter & Cullen 1983). Juba 1975. aastal USAs kasutusel üle 200 000 arvuti (Carter & Cullen 1983: 1), seega oli juba võimalik uurida nende mõju organisatsioonidele, olgugi, et tollased hiiglaslikud arvutid olid võrreldes 1990ndate alguse personaalarvutitega enamasti jõuetud ja primitiivsed.

Välismaiseid uurimusi, mis sarnaselt käesolevas töös püstitatud eesmärkidega kirjeldaksid ajalehetoimetuse töökorraldust enne ja pärast arvutite kasutuselevõttu ning sellega seoses toimunud muutusi ja ümberkorraldusi, ei õnnestunud leida. Põhjuseks võib olla asjaolu, et arvutite kasutuselevõtt käis järk-järgult ja nende kasutusvõimalused varasematel aastatel (1960ndatest 1980ndate alguseni) olid suhteliselt piiratud. Olemasolevate uurimuste tulemused näitasid, et arvutitel oli tollal valdavalt administratiivseid funktsioone, nagu

raamatupidamine ja arveldused, toetav roll ning neid ei kasutatud otseses tootmistegevuses (Carter & Cullen 1983). See on seletatav asjaoluga, et arvutid kujutasid tollal endast tõepoolest eelkõige suure jõudlusega kalkulaatoreid ning suur enamus arvuti tänapäevastest võimalustest olid toonastele seadmetele kättesaamatud. Sellegipoolest tõdesid sellised uurijad nagu Child (1977) ja Bell (1979), et muude tehnoloogiliste uuenduste taustal on arvutite ja nendega seotud automatiseeritud süsteemide roll organisatsioonide ümberkujundamisel silmapaistvalt suur ning et arvutite kasutuselevõtt on postindustriaalse ühiskonna juhtivaid tõukejõude (Carter & Cullen 1983).

Mitmed allikad kirjeldavad erinevaid ajalehe töökorralduse võimalusi eri aegadest. 1886. aastal Ottmar Mergenthaleri poolt leiutatud Linotype'i tinalaomasin (Garcia 1981: 25) ja selle analoogid, milles tekstiread valati sulatinast klaviatuurilt sisestatud tekstiridadeks, olid Lääne suurtes ajalehtedes kasutusel enamasti 1970ndate aastateni. Linotype'i tüüpi ladumismasinad, milles iga veerulaiune tekstirida valati üheks tinaklotsiks, olid enamjaolt kasutusel ka Eestis. Paranduste tegemiseks tekstis tuli sellisel masinal terve rida uuesti tinasse laduda.

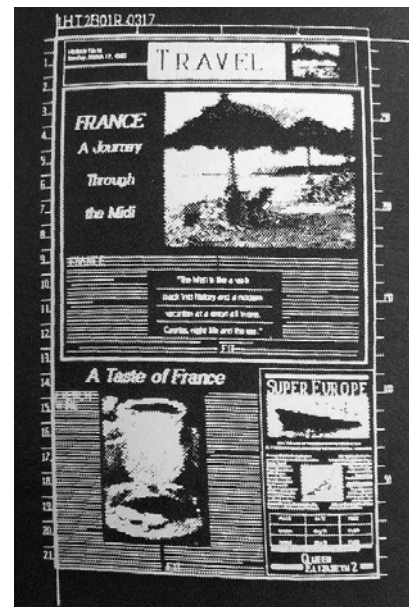
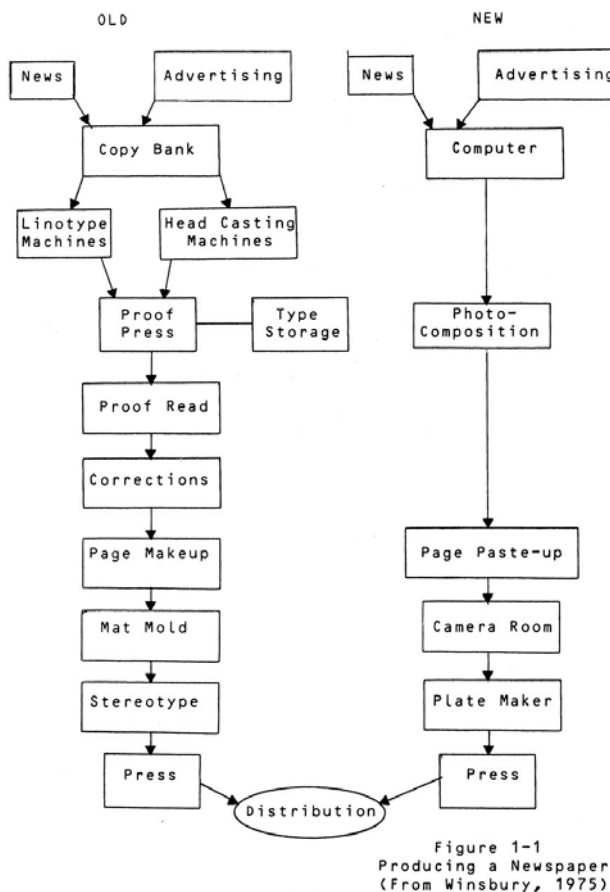
Linotype'i tüüpi tinaladu³ oli levinuim ladumistehniline meetod aastani 1966, mil teatati uutest arengutest ladumismeetodite vallas (Baskette & Sissors 1977: 250). Uut meetodit hakati nimetama fotolaoks (*phototypesetting*). Fotolao puhul kanti tähemärkide kujutised optiliselt või elektrooniliselt valgustundlikule materjalile (Watson & Hill 2000: 233). Sisuliselt oli fotolao kasutuselevõtmise puhul kaudselt tegemist arvutikasutuse ajastu algusega trükiajakirjanduses, sest ladumisprotsessi juhtimiseks kasutati videodispleid ehk kuvarit (*VDT, visual display terminal*). Seda leiutist nimetatakse olulisima tõukejõuna arvutite trükimeediasse jõudmisel (Carter & Cullen 1983). Kuvari leiutamine oli oluline samm arvuti kasutajaliidese edasiarendamisel ning lihtsustas arvuti kasutamist ka muudel elualadel. Lisaks ladumistehnoloogia uuele tasemele viimisele andis VDT põhimõttelise võimaluse hakata arvuteid kasutama ka tekstikirjutamiseks ning seega viia ajakirjanikupoolse tekstitöötamise uuele tasemele – ehkki laiema leviku said sedalaadi lahendused Läänes alles 70ndatel. Kuid ka see polnud kõik – arvutiga ühendatud

---

³ Eksisteeris ka teistsugusel põhimõttel töötavaid ladumismasinaid. Kaks peamist ladumismasinat liiki, mis mõlemad leiutati 19. sajandi lõpus, olid Linotype, milles valati tinasse terveid tekstiridu, ja Monotype, milles iga tähemärk valati eraldi. (Davis 1988: 170).

videodisplei ja fotolaol põhineva küljendussüsteemi abil oli võimalik ekraanil kokku panna ka terveid lehekülgi (Rehe 1985: 123). Sellistes süsteemides polnud võimalik ekraanil vaadata ega töödelda teksti, kuid sai ümber paigutada lehekülje elemente (fotosid, pealkirju, veerge). Lehekülje elemendid sellises süsteemis polnud digitaalsed, vaid fototehniliselt kokku pandud. New York Times kirjeldas 1978. aastal oma üleminekut tinalaolt (*hot type*) tollal moodsale fotolaole (*cold type*) üsna poeetiliselt:

„Me läheme üle jahedatele elektroonilistele tähemärkidele, mis näevad välja niimoodi. Nad tantsivad ridadesse kergelt, pealaest jalatallani arvuti poolt loodud koreograafia ja distsipliini järgi /.../“ (Garcia 1981: 26)

Joonis 1. Ajalehe tehniline töösükkel tinalao ja fotolao perioodil (Carter & Cullen 1983) ning fotolaotehnoloogia abil koostatud lehekülg kuvariekraanil (Rehe 1985).

Maailma esimese arvutipoe avamine Los Angeleses 1975. aasta juulis kuulutas ette uue ajastu saabumist kontorites ja mõne aja pärast ka kodudes. Otsustava sammu arvuti

lähenedes kodu- ja kontorikasutajale astus aga Steve Wozniaki ja Steve Jobsi 1977. aastal loodud Apple II, esimene masstoodetud mikroarvuti, mis erines eelnevatest selle poolest, et loojad nägid selles eeskätt töövahendit, mitte lõppeedmärki (Winston 2000). Personaalarvuti loomine avas põhimõtteliselt ukse sellisteks tehnoloogilisteks ümberkorraldusteks, nagu 1990./1991. aastal Edasi toimetuses aset leidsid.

Kompaktkirjastamise (*desktop publishing*) mõiste tuli käibele koos esimese küljendusprogrammi PageMaker loomisega Aldus Corporation Seattle'i poolt 1985. aastal (Click & Baird 1990: 163). PageMaker ühendas endas esmakordselt võimaluse arvutiekraanil teksti laduda ja küljendada ning lehekülje elemente ümber tõsta. Kompaktkirjastamise peamisteks töövahenditeks olid personaalarvuti (kaheksakümnendatel tuntud ka mikroarvutina), kuvar ja laserprinter (Ferguson & Patten 1993: 378). Töövili oli erinevalt fotolaost digitaalne ning vajas WYSIWYG-põhimõttel⁴ töötavat tarkvara. Väljundiks oli vajalik ka suhteliselt suure lahutusvõimega laserprinteri olemasolu. Oluliseks sammuks kompaktkirjastamise arengus oli ka arvutihiire kasutuselevõtt, mis lihtsustas tööd oluliselt.

Üks arvutikasutuse algusaastatele keskenduvatest töödest, Carteri ja Culleni 1983. aasta uurimus arvutikasutusest ajaleheorganisatsioonides käsitleb küll perioodi, mil arvutid Lääne ajalehetoimetustes laiemat kasutusele võeti ja vaatleb arvutikasutuse mõju eelnevate uuringute taustal, kuid keskendub mitte niivõrd ajakirjanduslikule kui organisatsiooniuurimise aspektile. Töös märgitakse, et ajalehetoimetuste arvutikasutuse ajalugu ulatub 29 aasta taha, kuid viie viimase aasta areng selles vallas on olnud „fenomenaalne“ (Carter & Cullen 1983).

Tolle perioodi uurijad märgivad ka tervet hulka potentsiaalseid ohte, mis seonduvad arvutite kasutuselevõetuga ajakirjanduses ja töökollektiivides laiemalt. Peamistena tuuakse ära organisatsiooni tsentraliseerumise suurenemine, töösüsteemide taandareng, töö intensiivsuse kasv, sotsiaalsete kontaktide vähenemine töötajate vahel, töökohtade kadumine, keskastme juhtide arvu drastiline vähenemine, stressi suurenemine jms.

---

⁴ WYSIWYG (*What You See Is What You Get*) – arvutiprogramm, mida kasutades arvutiekraanile kuvatav pilt on samasugune nagu väljatrükkil, sealhulgas ka graafika ja kirjatüübid (Collin 1997).

Sealjuures on märgitud, et sarnased küsimused kerkivad eriti teravalt just massikommunikatsiooni alal, sest seal kasutakse arvuteid laialdaselt ja erinevatel otstarvetel paljudes organisatsiooniüksustes (Shipman Jr 1986). Lääne meediaorganisatsioonides läbi viidud sellelaadsed uurimused on andnud nende eelduste suhtes erinevaid tulemusi. Nii täheldas John W.C. Johnstone, et [arvutitega seonduv] „juhtimise tsentraliseerimine põhjustas reporterite seas rahulolematust“ (Shipman Jr 1986: 70). Sama autor väitis ka, et infotehnoloogiline revolutsioon siib organisatsioonide suuremale bürokratiseerumisele ja seeläbi keerukamate organisatsioonistruktuuride tekkimisele (Shipman Jr 1986). Mis puutub töökohtade kadumisse, siis tõdeb näiteks Harris oma 1985. aasta artiklis, et arvutite kasutuselevõtt on toonud kaasa ladujate väljatõrjumise (Shipman Jr 1986). Trükiettevalmistustehnoloogia täielik väljavahetamine on aga ajaleheorganisatsiooni puhul reformide põhjalikem näide ning toimus samalaadselt ka Eestis, kusjuures sellega kaasnes mõistagi ka uute töökohtade teke vanade asemele.

Kaugeltki kõik 1980ndate vaated ajalehetoimetuste tehnilisele uuendamisele ei ole siiski nii negatiivse varjundiga. James N. Dertouzose ja Timothy H. Quinni 1985. aasta uurimus leiab, et arvutikasutuse juurutamine trükimeedias võiks olla eeskujuks muudele majandusharudele ning et töö kaotamise põhjused pole enamasti sellega seotud. Samuti on paljud ajakirjanikud leidnud, et seoses arvutite tulekuga suurenenud kommunikatsioonivõimaluste ja uute töövõtetega on suurenenud ka nende sõltumatus toimetuseruumidest (Shipman Jr 1986).

1983. aasta uurimuse autorid Carter ja Cullen tõdevad, et arvutite kasutuselevõtu mõju organisatsiooni struktuurile oli kokkuvõttes eeldatust väiksem, kuid leidsid ka mitmeid seoseid näitajate vahel, nagu organisatsiooni vanus ja arvutite kasutuselevõtu ulatus (vanemad organisatsioonid ostutused vastu ootusi uuendusmeelsemateks) või arvutitekasutuse kogemuse pikkus ja arvutikasutuse efektiivsus: vastupidiselt uurijate hüpoteesile ei kasutanud varem arvutid kasutusele võtnud organisatsioonid neid efektiivsemalt (Carter & Cullen 1983).

Kokkuvõttes võib öelda, et arvutite kasutuselevõtt lääneriikide ajalehetoimetustes oli järkjärguline ja pikaajaline ning läbis paari aastakümne jooksul hulga vaheetappe. Paralleelselt arvutitehnoloogia arenguga hakati seda kasutusele võtma lehetöö erinevates

valdkondades. 1990ndate algul Postimehesse jõudnud tehnika vastas arvutikasutuse uusimale tasemele, seega hüppas Postimees (nagu ka enamused teisi Eesti ajalehti) tehnilises mõttes üle mitme aastakümne ja arenguetapi.

1.3 Eesti ühiskond ja ajaleht Edasi 1990ndate algul

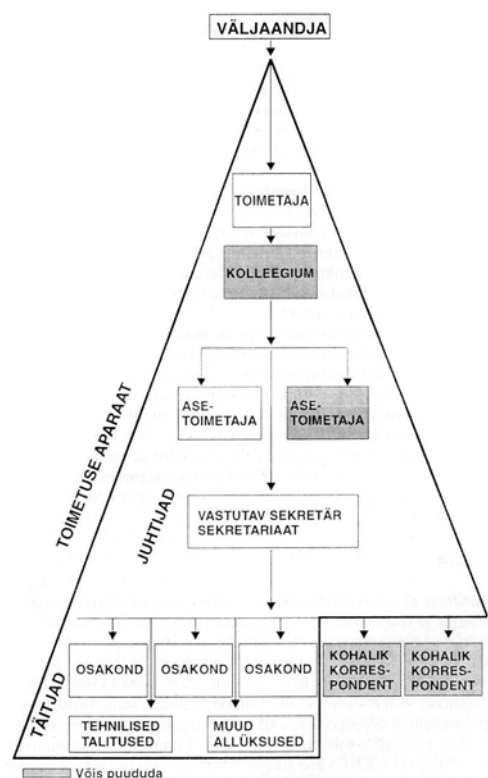
Eesti ajalehetoimetuste uuendamine jääb eelnimetatud uurimustes käsitletud ajast kümnekonna aasta kaugusele, mis arvutite arengu seisukohalt on päris pikk aeg. Ka langes arvutite kasutuselevõtt Eesti ajalehetoimetustes erakordselt pöördelisele ajale, mil tehnilised uuendused ajakirjanduses jäid organisatsiooniliste ja sisuliste muudatuste varju, rääkimata ühiskondlikus plaanis toimunud tohututest muutustest.

Perioodi 1989-1994. aastani, aga eriti aastaid 1991-1994 iseloomustas liberaalse ajakirjandusmudeli kiire ja kõikehõlmav levik (Vihalemm 2004). Selle kutsus esile niihästi poliitiline kui ka majanduslik vajadus. Nagu kirjutab Roosmari Kurvits:

„1980/1990. aastate vahetusel oli Eesti riik nii jõuetu, et lehetoimetused pidid hakkama oma majandusliku baasi eest ise hoolitsema (eelkõige paberit hankima, arvuteid ostma, lehtede kojukannet korraldama). /.../ tekkivad firmad vajasid reklaamikanaleid ning reklaam andis lehtedele tulu.“ Kurvits (2006: 2583).

Ajaleht reklaamikanalina pidi muutuma atraktiivsemaks ja kvaliteetsemaks nii sisuliselt kui ka tehniliselt, mis tõi kaasa tehniliste uuenduste vajaduse.

Arvuti kasutuselevõtt kontoritöövahendina langes Eestis samasse perioodi kui ajalehetoimetuste sisulised reformid. Kui nõukogude-aegsed ajaleheorganisatsioonid olid Eestis üles-ehitatud ühtse püramidaalse skeemi järgi (joonis 2), mis jaotas

Joonis 2. Nõukogudeaegse ajalehetoimetuse püramidaalne skeem (Uus 1998: 8).

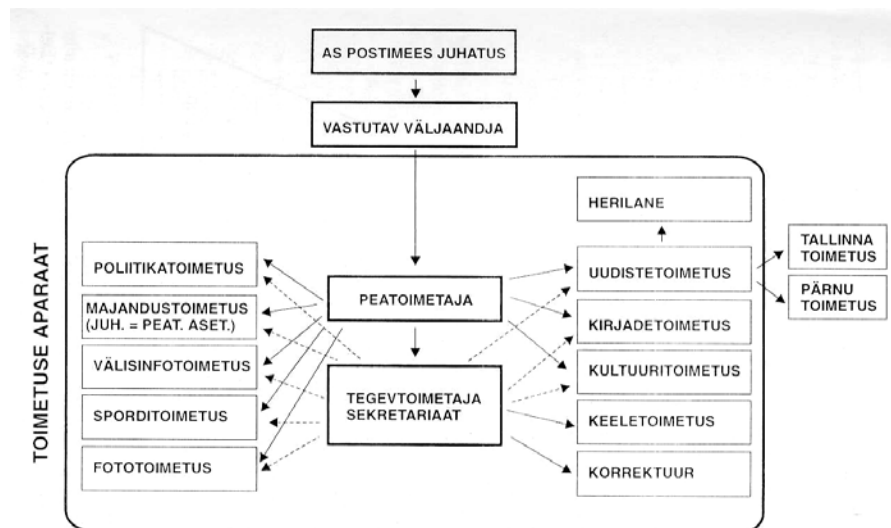
toimetuse staatuse järgi juhtijateks ja täitjateks (Uus 1998), siis läänelike ajakirjandus- põhimõtete omaksvõtt tõi kaasa toimetuste ümberstruktureerimise. Suurenes majandus- allüksuste arv ja roll toimetuses (reklaam, turundus jt), vanad osakonnad liideti uuteks üksusteks (tööstus ja põllumajandus majandusosakonnaks, haridus ja teadus kultuuriosakonnaks jne) ning toimetuse hierarhiast kadusid mitmed vaheastmed nagu näiteks asetoimetajad (Uus 1998).

Koos ühiskondlike olude muutuse ja struktuurireformidega toimus verevahetus ka toimetuste koosseisus:

„/.../ vanem põlvkond taandus, areenile astusid noored energilised inimesed, sageli pooliku haridusega nn lapsreporterid. 1995. aastal oli 51% ajakirjanikest töötanud ajakirjanduses alla viie aasta /.../“ (Vihalemm 2004: 15)

Nagu märgib Kurvits (2006), muutus arvutite tulekuga ajalehtedesse kardinaalselt ka seltskond, kes tegeles lehe tehnilise poolega. Keskealised eluaeg ajakirjanduses töötanud inimesed ja eriharidusega polügrafistid, kes töötasid kinnistes trükikodades, asendusid noorte inimestega, kes arvutit pisut tundsid, kuid ei teadnud enamasti midagi ajakirjandusest ega lehekujundusest. Olulisem oli võime uue tehnikaga hakkama saada ning ametit õpiti töö käigus ja oma kogemuste najal.

Üheaegselt käis nii Lääne uudisteajakirjanduse mudeli ülevõtmine kui ka meedia kommertsialiseerumine. Samal ajal kahanesis nõukogudeaegsed hiigeltiraažid kolm-neli korda väiksemateks trükiarvudeks ning juurde tekkis suur hulk uusi väljaandeid. Vaatamata vähenenud tiraažidele oli ajaga väljaannete loetavus endiselt väga kõrge ning seoses reklaamituru tekkimisega näitas uute väljaannete teke, et trükiajakirjandusega on võimalik teenida kasumit (Vihalemm 2004).

Joonis 3. Postimehe toimetuse struktuur veebruaris 1993 (Uus 1998: 17).

Ajaleht Edasi kuulus 1989. aasta seisuga riikliku kirjastuse Perioodika alla ning tootis 30% kirjastuse kasumist (Paju 1999). Seda aega iseloomustab ülisuur nõudlus trükisõna järele, millega aegunud Heidemanni-nimeline trükikoda ei suutnud enam sammu pidada. Edasi tiraaži trükiti 9-10 tundi ja sageli jõudis leht kaugematesse maakondadesse alles päev hiljem (Paju 1999). Uus trükikoda Kroonpress moodustati ühisettevõttena, mille välisosanikuks oli Eestist Šveitsi elama läinud ärimees Alexander Kofkin. Trükikoja jaoks osteti Soomest kasutatud masin ja leht muutis 1. jaanuarist 1991 nime Edasist Postimeheks. Samal ajal moodustati ka väikeettevõtte PM, mis oli mõeldud ajaleheäri järkjärguliseks ülevõtmiseks erakätesse (Paju 1999). Järgenud riikliku toetuse kadumiseks oli Postimees juba paremini ette valmistatud kui konkureerivad lehed ning erastati 29. juulil 1991 tehtud erastamisotsuse alusel toimetuse töökollektiivile.

1.4 Vaateid arvutitele Eestis enne ajalehede tehnilisi reforme

Põgusa, kuid huvitava Eesti-poolse vaate arvutite ja ajakirjanduse suhetele mõni aasta enne suurte tehniliste ja sisuliste reformide algust pakub toonase Tartu Ülikooli ajakirjandusüliõpilase Viktor Siilatsi kursusetöö „Personaalarvuti kasutamisest ajakirjanduses“ 1987. aastast. Siilats sõnastab muuhulgas arvuti peamised toonased funktsioonid ajakirjanduses. Nendeks on arvuti kasutamine täiusliku kirjutusmasinana (tekstitöötlus), arvuti kasutamine infotöötluseks, -kogumiseks ja -vahetuseks (infobaasid, modemsid, kohalike võrkude kasutamine jne), salvestus- ja väljundfunktsioonid (materjalide väljatrükk, pildi- ja videomaterjalide talletamine teleajakirjanduses) ning

vahetult arvutamise seotud funktsioonid: statistika, matemaatilised mudelid, programmeerimine (Siilats 1987). Ehkki sellest loetelust puudub arvuti funktsioon ajalehe tehnilise teostuse ja trükiettevalmistuse vahendina, on kasutusala valik juba siiski üllatavalt lai. Kaheksakümnendate teises pooles leidis Eestis hulk asutusi (kõrgkoolid, teadusasutused jt), mis kasutasid arvuteid ühel või teisel moel, kuid kontorikasutuses, rääkimata kodudest, oli personaalarvuti veel tundmatu. Sestap võib öelda, et Siilatsi kirjeldus esindab tolles ajas kui mitte spetsialisti, siis kogunud asjaarmastaja vaatenurka.

Kui 1980ndate lõpus oli arvuti töövahendina Eestis veel suuremale osale inimestest kättesaamatu, siis 1990ndate keskpaigaks oli personaalarvutist saanud tavaline kontoritöövahend. Sellegipoolest selgub näiteks 2002. aastal läbi viidud küsitluse „Ajakirjanik ja internet“ materjalidest, et 1995. aasta andmetel ei kasutanud veerand ajalehtedes töötavatest ajakirjanikest arvutit üldse (lisa 3).

2. Metoodika ja intervjueeritavate valik

Käesolevas töös vaadeldav ühiskondlikus elus segane ja muutusterohke periood jääb tänasest päevast paarikümne aasta taha. Muutusi toonastes ajalehetoimetustes pole seni kuigi palju uuritud ning võimalused empiiriliste andmete kogumiseks on selles valdkonnas üsna napid. Nagu märgivad 1980ndate algul organisatsioonilisi muutusi uurinud Carter ja Cullen (1983), oleks arvutite kasutuselevõtu perioodi detailsemaks kaardistamiseks nende poolt vaadeldud perioodil olnud vajalik toimunud protsessidega paralleelselt läbi viidav longituuduuring, kuid tagantjärele pole see enam kahjuks võimalik. Kuna suurem osa toonaseid Edasi/Postimehe töötajaid on praegu endiselt aktiivsed ja paljud tegevad ka ajakirjanduses, otsustasin kasutada semistruktureeritud intervjuud kui paindlikku ja detailirohket uurimismeetodit. Intervjuude eesmärgiks oli lisaks andmete kogumisele ja ajaloo talletamisele jäädvustada ka vastajate subjektiivseid vaateid muutustele. Nagu märgib Victor Jupp (2006), on intervjuu eeliseks võimalus vastustele reageerida ning esitada jätkuküsimusi, jäädvustada reaktsioone, motiive ja tundeid, mis annavad kogutavatele andmetele kvalitatiivset lisaväärtust.

Teema uurimiseks läbi viidud intervjuude kava on ära toodud lisas 1. Lähtuvalt meetodi iseloomust ja vastuste subjektiivsusest laiendasin intervjuude käigus alateemasid vastaja kompetentsist lähtuvalt ning puudutasin põgusamalt teemasid, mis vastaja erialast kaugemale jäid. Tulemuseks on semistruktureeritud intervjuud, mille transkriptsioonid on ära toodud lisas 2.

Intervjuude põhjal püüan leida vastused alljärgnevatele uurimisküsimustele:

- 1. Millistest etappidest koosnes ajalehe toimetuse töösükkel vahetult enne arvutite kasutuselevõttu?**
- 2. Millised muutused toimusid toimetuse struktuuris ja töösüklis seoses arvutite kasutuselevõttuga?**
- 3. Mis oli esimeste arvutite kasutuselevõtu põhjuseks?**

Intervjueeritavate valik on tehtud eesmärgiga kõrvutada toimetuses erinevaid ülesandeid täitnud töötajate vaatenurki arvutite kasutuselevõtu perioodist (1990-1992). Valiku peamiseks eeldusteks olid järgmised tingimused:

- a) vastaja töötas Edasi/Postimehe toimetuses vaadeldud perioodil;
- b) vastaja puutus kokku ajalehetoimetuse tööga arvutite-eelsel perioodil;
- c) vastaja tundis põhjalikult vähemalt üht valdkonda ajalehetoimetuse töös;
- d) vastaja tööülesanded muutusid või said mõjutatud arvutite kasutuselevõtust toimetuses.

Intervjueeritavateks on:

- **Tiina Kama**, alates jaanuarist 1991 Postimehe välisinfofotoimetuse veerutoimetaja; suvest 1991 reklaamiosakonna keeleteimetaja, hiljem reklaamitoimetaja. Praegu (kevad 2009) Tartu Postimehe küljetoimetaja.
- **Vilja Kohler**, jaanuarist 1990 Edasi põllumajandusosakonna korrespondent; suvest 1990 Edasi majandusosakonna korrespondent; 1991. aasta talvest, kui endised osakonnad ühendati uudistetoimetuseks uudisteosakonna reporter (kuni aastani 1995). Praegu Tartu Postimehe reporter.
- **Raimu Hanson**, aastast 1980 kirjade osakonna korrespondent; 1991. aastast Postimehe uudiste osakonna juhataja; 1994-1995 Postimehe uuriva ajakirjanduse grupi toimetaja. Praegu Tartu Postimehe reporter.
- **Taavi Talvik**, aastast 1989 Edasi arvutiinsener; hiljem arvutiosakonna juht kuni sügiseni 1992. Praegu Elisa tehnoloogiaüksuse teenusplatvormide valdkonna juht.
- **Piret Tamm**, aprillist 1990 Edasi toimetuse sekretär; alates 1997 Postimehe kultuurilisa toimetaja, uudisteosakonna toimetaja. Praegu Eesti Ekspressi kliendilehtede ja lisade peatoimetaja.
- **Väino Koorberg**, suvest 1990 Edasis ajakirjanduspraktikal, sügisest alates uudistereporter; maist 1991 kuni detsembrini 1992 ajalehe Liivimaa Kroonika toimetaja (toimetus asus Postimehe majas). Praegu Õhtulehe peatoimetaja.
- **Küllli Värnik**, märtsist 1990 Edasi küljendaja/arvutigraafik; 1993-1995 Liivimaa Kroonikas erinevates ametites. Praegu Eesti Ekspressi lisa Hai toimetaja.
- **Andrus Peegel**, aastatel 1976-1997 Edasi kunstnik; praegu vabakutseline kunstnik.
- **Vahur Kalmre**, september 1980-1985 Edasi spordikorrespondent, 1985-1986 kooliosakonna juhataja, 1986-1992 vastutav sekretär, 1992-1998 peatoimetaja. Praegu Tartu Postimehe vanemtoimetaja.

Kahekümne aasta taguse olukorra meenutamisel on paratamatu, et vastajad ei mäleta täpselt kõiki detaile ning eksivad faktidega. See käib paratamatult kaasas ka intervjuu

žanriga. Sellegipoolest pean vastuste subjektiivsust ja narratiivset jutustuslaadi käesoleva töö allikate juures pigem vooruseks – mida kogutud materjal kaotab faktitäpsuses ja analüüsitavuses, võidab ta värvikuses ja detailirohkuses.

Intervjuude tekste analüüsin vastavalt püstitatud uurimisküsimustele. Analüüsi esimeses osas püüan kaardistada Edasi töötükli arvutite-eelsel ajal, teises osas teen kokkuvõtte muutustest toimetuse töötükli ja struktuuris seoses peamiste etappidega arvutite kasutuselevõtuks. Kolmandas osas vaatlen arvutite kasutuselevõtu põhjust.

Küsimustele vastanud üheksast intervjuueeritavast seitse alustasid tööd toimetuses enne arvutiajastu algust või siis vahetult enne esimesi samme arvutite kasutuselevõtmisel. Tänu sellele on arvutieelse ajalehe töötükli kirjeldused suhteliselt ülevaatlilikud ja detailsed. Intervjuu sissejuhatuses palusin igal vastajal kirjeldada Edasi arvutipargi seisut toimetuse töötuleku ajal (erandiks on Raimu Hanson ja Taavi Talvik, kes mõlemad tulid Edasisse arvutite-eelsel ajal ning Andrus Peegel ja Vahur Kalmre, kes samuti tulid Edasisse tööle aastaid varem ning kelle intervjuud on pigem varem kogutud andmeid täpsustava sisuga). Vastuste põhjal saab ligikaudselt määratleda esimeste arvutite soetamise aja.

3. Tulemused ja analüüs

3.1. Edasi toimetuse töösükkel enne arvutite kasutuselevõttu

Käsikiri. Arvutite-eelsel ajal kirjutasi autorid oma tekste käsitsi või kirjutusmasinatel. Nagu märgib vastanutest pikima staažiga Raimu Hanson:

„Hoolsamad ajakirjanikud kribasid midagi juba kodus valmis, kellel oli, see masinal, kel polnud, käsitsi – käsitsi sai kiiremini.“ (lisa 2.1).

Et käsitsi kirjutamine oli tavaline, mainivad ka teised vastanud. Selle põhjuseks oli nii kirjutusmasinate puudus (Koorberg, lisa 2.6) kui ka isiklikud eelistused (Hanson, lisa 2.1). Ka info hankimise juures oli abivahendeid vähe – mainitakse vaid reporteritöös telefoni teel info hankimist (Hanson, lisa 2.1) ja kassettmakki:

„Ainus mehhaniseeritud mees oli meil Gunnar Kuldvere, kellel oli suur kassettmakk, mida ta kasutas diktofoni asemel.“ (Kohler, lisa 2.3).

Reporteritele ja toimetajatele kirjutusmasinate hankimisest ja nende kasutamisest räägivad mitmed vastajad ning sellega tegeleti veel ka ajal, mil ajakirjanikel tekkis juba arvutikasutamise võimalus.

„Meil olid sõbralikud ajalehed ja kui kellelgi õnnestus minna komandeeringusse näiteks Rootsi, Uppsala lehte [Uppsala Nya Tidning – TR] /.../, siis oli kõigil kohustus sealt mõni mahakantud [kirjutus]masin kaasa tuua.“ (Kama, lisa 2.7);

„1989. aastal tekkisid suhted Uppsala Nya Tidninguga, meie inimesed hakkasid seal külas käima ja igaiüks tuli sealt tagasi oma kirjutusmasinaga, mis sealt kingituseks saadi. Aga koju jõudes oli neil piltlikult öeldes juba arvuti ees.“ (Kalmre, lisa 2.9).

Nii käsitsi kui ka masinal kirjutamine olid tänapäeva võimaluste taustal suhteliselt kohmakad meetodid, sest kummagi puhul ei saanud juba kirjutatud teksti ilma käsikirja sodimata muuta. Vaatamata masinate vähesusele andis nende olemasolu toimetuses endast siiski pidevalt müra kujul märku:

„Näppudel oli väga raske, need väsisid ära ja toimetus oli müra täis – kogu aeg oli kuulda klõbinat.“ (Hanson, lisa 2.1).

Käsitsi kirjutatud tekstid (ka välisautorite lood) anti ümberlöömiseks palgalistele masinakirjutajatele, kes olid varustatud elektriliste kirjutusmasinatega (Kohler, lisa 2.3). Masinakirjas käsikiri liikus keeleteimetaja kätte (Hanson, lisa 2.1).

„Keeleteimetaja luges kindlasti masinakirjas. Kui oli palju parandusi, siis lõi masinakirjutaja kõik uuesti ümber. Oli küll mingi leping trükikojaga, mille järgi tohtis olla vist kuni viis parandust masinakirjaküljel, aga üldiselt vaatas trükikoda sellest mööda. Kui korrektuurimärgid olid arusaadavad, siis sekretariaat laskis käsikirja läbi ja trükikoda ei protesteerinud.“ (Kalmre, lisa 2.9).

Seda, et liiga rohkete parandustega masinakirjateksti toimetusest edasi ei lubatud, kinnitavad mitu vastajat, kes räägivad, et sel puhul löödi tekst uuesti masinal ümber (Hanson, 2.1, Kohler, 2.3). Võimalik, et erandkorras loeti eriti operatiivselt lehte minevaid lugusid ka käsikirjas, sest kogu toimetusepoolne teksti valmimistsükkel oli väga aeganõudev, nagu kinnitavad tagantjärele ka intervjuueeritavad:

„See tsükkel oli hästi pikk. Minu meelest isegi uudisnappu võis kirjutada 2-3 päeva.“ (Kohler, lisa 2.3)

Ühest küljest võimaldas ajamahukat töökorraldust trükiajakirjanduse tänasest erinev roll iseseisvuseelses Eesti ühiskonnas, teisalt aeganõudev töökorraldus käsikirja valmimisel (Hanson, lisa 2.1).

Väino Koorberg kirjeldab, kuidas ta kirjutas olude sunnil hilisõhtul kiiruga esiküljeloo, mis avaldati järgmise päeva ajalehes [Edasi, 13. juuli 1990, lk 1, vt joonis 4] ning oli seda nähes hämmastunud, sest „see oli sel ajal erakordne operatiivsus.“ (Koorberg, lisa 2.6).

Näitena tolle aja kohta maksimaalselt operatiivse tegutsemismeetodi kohta kirjeldab Koorberg spordivõistluse tulemuste edastamist hilisõhtul:

Joonis 4. Väino Koorbergi artikkel Edasi esiküljel 13. 07.1990.

„On olnud ka juhtumeid, kus väga kiire asjaga tehti nii, et reporter oli telefoni otsas kuskil Kaunases või Vilniuses ja teine oli telefoni otsas masinlaos ning dikteeris ladujale, kes siis teksti kohe ladumismasinasse lõi.“ (Koorberg, lisa 2.6).

Siin pole jutt enam toimetuse masinakirjutajast, vaid trükikoja masinladujast, kes lõi teksti juba ettevalmistatud veeruruumi, st valas otse tinasse. Toimetuse tavalist pikka ettevalmistustsüklit poleks nii operatiivne info järgmise päeva lehte jõudmiseks enam läbida jõudnud. Operatiivse info osakaal oli ka ametlikult tehniliste võimalustega piiratud:

„Lepingus trükikoja ja ajalehe vahel oli ka mingi reegel, mitu protsenti antakse ilmumiseelsel päeval, uue materjali osakaal võis olla ehk mingi 1/3.“ (Koorberg, lisa 2.6).

Ajakirjaniku töö ja lehe valmimise tehniline pool puutusid tollal omavahel palju vähem kokku kui tänapäeval:

„/.../ praegu on ajakirjanik lehetegemise protsessis rohkem sees, teab, kuidas kujundamine käib jne. Aga tollal viskas ajakirjanik oma loo sekretariaadi ukse vahelt sisse ja tema jaoks oli see nagu must auk, kuhu lugu läks ja hiljem lehes ilmus. Ega meile seda tehnilist poolt ülikoolis ka eriti ei õpetatud.“ (Tamm, lisa 2.5).

Ladumine. Toimetamise etapid läbinud tekstid saadeti masinakirjalehtede kujul ladumisse, millega tegeles trükikoda⁵. Kuna ajalehe veerulaiused olid kindlaks määratud, siis sai laotud tekste hiljem maketi koostamisel vastavalt vajadusele kombineerida. Ladujad töötasid Linotype'i tüüpi tinalaomasinal, millel oli klaviatuur nagu kirjutusmasinalgi, kuid tähtede paigutus erines kirjutusmasina omast. Veerulaiust sai masinas reguleerida. Tinast laotud veerg koosnes veerulaiustest tinaplokkidest, mis laoti üksteise peale. (Kohler, lisa 2.3). Ladujate töö oli võrreldes arvutitööga füüsiliselt raskem ja ka sisult mõnevõrra keerulisem:

„Sekretariaadist läks otse üks trükikotta. Seal istusid küünarnukkideni trükivärvised sinistes kitlites naisterahvad. /.../ Üleval oli kuskil mingi suur

---

⁵ Edasi toimetuse kõrvalmajas asunud Hans Heidemanni nimeline trükikoda, millest 1990. aastal sai riiklik ettevõtte Tartu Trükikoda ja 1992. aastal trükikoda Greif – vt <http://www.greif.ee/ee/?p=7>

sulatina katel, mille sees liikus mingi kang või kolb. Ladumismasina klaviatuur oli palju keerulisem kui kirjutusmasina oma, sest suured ja väikesed tähed olid seal eraldi. Kusagilt jooksid tinaread, mida käsitsi sätiti karpi, kui nad olid laotud, ja viidi ära.“ (Koorberg, lisa 2.6).

Pealkirjad laoti tekstidest eraldi ning see töö käis varasemal ajal käsitsi, mitte masinaga (Peezel, lisa 2.8). Viimastel aastatel enne arvutite kasutuselevõttu laoti siiski ka pealkirjad ladumismasina abil (Kalmre, lisa 2.9). Pealkirjasuurused olid kindlaks määratud, kuid see reeglistik polnud nii rangelt paigas kui praeguses Postimehe kujunduses (Kalmre, lisa 2.9).

Sekretariaat ja maketi koostamine. Sekretariaat oli Edasi toimetuse üksus, mis tegeles lugude paigutamise, lehe kokkupaneku ja maketi⁶ joonistamisega (Hanson, lisa 2.1). Enne tinalao etappi jõudmist käis valmis masinakirjas käsikiri läbi sekretariaadist, kus otsustati, kas see on ladujate kätte andmiseks kõlbulik. Trükikojas laotud lugude üle peeti hoolega arvet ning neile lugudele vastavaid käsikirju hoiti sekretariaadi jooksvate lugude kartoteegis:

„Edasi oli eesrindlik, sest neil oli sekretariaadis kartoteek, kus oli iga valmis loo kohta kaart koos infoga, millised pildid jne.“ (Koorberg, lisa 2.6)

„Oli üks pikk puust kast lahtritega – uudised, sport, kõik – sinna pandi käsikirjad sisse ja sealt siis tehniline sekretär viis nad trükikotta.“ (Kohler, lisa 2.3).

Laotud loo pikkuse mõõtis sekretariaadis töötav *copy editor*⁷ ära, koostas selle kohta täpsete andmetega perfokaardi ja paigutas lood osakondade kaupa kartoteeki:

„/.../ nii et oli teada, mis lood on olemas ja laotud. Kui siis koosolekul otsustati, mis lood lehte lähevad, siis copy editor joonistas maketi (makett oli kvadraatideks⁸ jaotatud).“ (Tamm, lisa 2.5).

---

⁶ Lehekülje makett joonistati trükitud maketilehele, millele oli märgitud ajalehe veerujaotus ja mõõtühikud (tinalao perioodil oli maketileht jaotatud veerulaiusteks ruutudeks ehk kvadraatideks, arvutilao perioodil oli maketi küljele märgitud sentimeeterskaala – Piret Tamm). Maketile märgiti hariliku pliiaitsiga lugude, fotode ja pealkirjade täpne paigutus ning suurus. Ajaleht küljendati vastavalt sekretariaadis joonistatud makettidele.

⁷ Toimetusesiseselt kasutatud nimetus, ametlik ametinimetus oli toimetusesekretär.

Kuna maketi koostamine tähendas tinalaotehnoloogia puhul sisuliselt lehe kokkupanekut metallklotsidest, pidi sekretariaat töötama väga täpselt ja arvestama lugude pikkusi ning fotode suurusi leheküljele paigutamisel hoolega:

„Makett pidi olema joonistatud jube täpselt, sest kärpimine tähendas seda, et kõik mis kärbiti, tuli tinas ümber laduda.“ (Tamm, lisa 2.5).

Edasi kujundus ja ajalehe kunstniku töö. Edasi kujunduse alused (kirjakasutus, veerujaotus jne) lähtusid vähemalt osaliselt tehnilistest võimalustest. Kuna tinalaomasinal oli ladina tähtedega kirjatüüpe vähe (sarnaselt toonasele olukorrale kirjutusmasinatega, mida oli saada peamiselt venekeelse klaviatuuriga), kasutati olemasolevaid ning selles osas suuri varieerimisvõimalusi polnud:

„Kirju eriti valida ei olnud, oli nt üks kiri nimega Baltika, kus olid ladina tähed. Seda siis kasutati. Teine kiri oli žurnalnaja rublennaja, plokk-kiri. Sellest oli ka outline-variant.“ (Peezel, lisa 2.8)

Erandlikke olukordi ei saanud alati lahendada aga isegi olemasolevate ladina kirjadega:

„[Kultuuriosakonna toimetaja Linnar] Priimägi tahtis kunagi laduda kreeka kirja, seda vene ladumismasinates ei olnud, siis võeti vanast eestiaegsest [tinalaokirjade] komplektist kreeka tähed ja kasutati neid.“ (Peezel, lisa 2.8)

Ülaltpoolt ettekirjutatud reegleid ajalehe väljanägemise kohta polnud, lähtuti olemasolevatest võimalustest (Kalmre, lisa 2.9). Peamisi reegleid aastast aastasse ei muudetud, kuid detailides oli Edasi toimetuse uuendustele aldis juba ammu enne 1990ndate alguse muutusi. Juba 1970ndatel kehtis põhimõte, et kultuuri- ja arvamuskülgede välimust värskendatakse iga aasta alguses (Peezel, lisa 2.8)

„Ülejäänud reeglistik oli suhteliselt rangelt paigas, kuigi ma siiani ei tea, kes omal ajal need reeglid paika oli pannud. Oli teada, mis vahemikus ülemise loo pealkirja suurus laotakse, millised šriftid peavad olema, kuhu

---

⁸ Kvadraat maketilehel kujutas endast ühikut, mis vastas enam-vähem viiele masinakirjareale. Kogu Edasi viieveeruse jaotusega maketileht oli jaotatud ühesuurusteks kvadraatideks (Piret Tamm)

käis pilt, mismoodi sa raamistasid neid – need olid suhteliselt kindlad reeglid, mis olid paigas ja selle järgi lehte tehti.“ (Tamm, lisa 2.5).

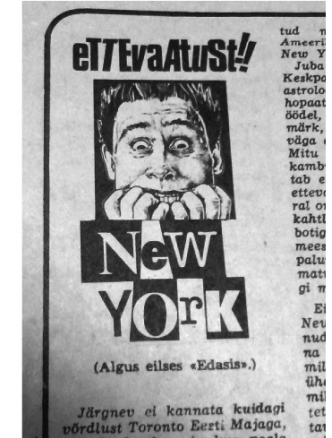
Edasi kunstnikuks oli alates 1976. aastast Andrus Peegel, kes jätkas sama tööd hiljem ka Postimehes. Kunstnik allus sekretariaadile ja kujunduselementide kasutamise üle otsustasid nad üheskoos (Hanson, lisa 2.1). Edasi kujundus paistis kaheksakümnendatel muu trükiajakirjanduse standardsete kujunduspõhimõtete taustal silma mitmekülgse ja ebatraditsiooniliste võtete kasutamisega, mida märgivad ka vastajad.

„Kui taheti pealkirjades midagi teistmoodi teha, siis kasutati letraset⁹.“
(Kalmre, lisa 2.9)

„Edasi oli erandlik selle poolest, et nad kasutasid kunstniku poolt tehtud vinjette ja pealkirju, letradega tehtud kujundusi. Lisaks kasutasid nad ka letra-jooni, muud lehed piirdusid ainult tinalao joonte ja raamidega. Edasi omad nokitsesid lehe kallal rohkem, [toimetussekreter] Toivo Kivimets, Andrus Peegel ja Vahur Kalmre olid kõik kõvad kujundusinimesed.“
(Koorberg, lisa 2.6).

---

⁹ Letra ehk *letraset* – arvutieelsel ajal laialt kasutuses olnud tehnoloogia, mille puhul kirjatähed, vinjetid ja muud kujunduselemendid kanti poolläbipaistvalt paberilt ühekaupa hõõrudes soovitud kujunduspinnale. Letraset sai nime samanimeliselt firmalt, mis selliseid kujunduselemente tootis. Nimetust *letraset* hakati kasutama ka mujal toodetud samalaadsete kirjalehtede kohta (www.letraset.com).

Joonis 5. Edasi vinjette arvutiteelsest ajast.

Kunstnikutöö käis ka vahetult enne arvutite tulekut käsitsi, ehkki töövahendid olid ajapikku mõnevõrra uuenenud. Lisaks tušile ja sulele oli kunstniku arsenal ka juba seitsmekümnendatel ja kaheksakümnendatel palju avaram. Kunstnik kasutas ka rapidograafi, aerograafi, šabloonjoonlaudu ja mitmesuguseid fototehnilisi võtteid (Peejel, lisa 2.8).

Edasile iseloomulik omas ajas moodne joon võlgnes tänu peamiselt letraset-kirjakomplektidele:

„[Letraseti] kilede peal olid valmis tähed ja kui neid paberi peal hõõruda, tuli see täht paberile.“ (Hanson, lisa 2.1)

Neid kasutati Edasis palju ning nad olid kodumaist päritolu:

„Taivo Linna Reklaamfilmist koolitas mind, tema tegi tiitreid letrasetiga. Temaga koos koostasime letrade jaoks tekstilehekiulgi Saareste sõnaraamatu järgi - et mis tähed mis sagedusega eesti keeles esinevad. Mingi ukraina vennike tegi neid siiditrukis.“ (Peejel, lisa 2.8)

Kunstniku ülesandeks oli teha peamiselt peamiselt plakatlikke pealkirju ja pidulikumatel puhkudel ka kahevärvilisi esikülgi (Peegel, lisa 2.8). See töö käis käsitsi ja valmis kujundatud elemendid läksid töösse samamoodi nagu fotod. (Kohler, lisa 2.3). Ka selle töö juures kehtisid ranged reeglid:

„Eriti udupeened pealkirjad tegi Peegel letratega. /.../. Tal pidid õigeks kellaajaks olema pealkirjad koos mõõtudega käes, siis ta tegi need valmis, lisas mingid jooned ja raamid, kui vaja ja tegelikult oli kunstnikuhärral töö kella poole kaheks tehtud, siis läksid need asjad pildistamisse.“ (Tamm, lisa 2.5).

Joonis 6. Plakatliku kujundusega Edasi esikülg 01. 01.1990.

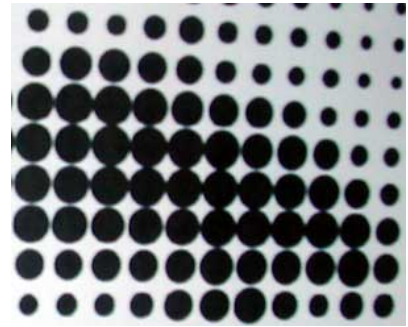
Ka see osa toimetuse tööst oli loomult üsna paindumatu – vigade parandamine käis väga vaevaliselt:

„/.../ kui siis oli juhtunud see, et copy editor oli unustanud mõne pealkirja [kunstnikult tellida], siis oli pahandus majas – olen minagi kraapinud pisarsilmil neid letrasid /.../“ (Tamm, lisa 2.5).

Edasi pööras kujundusele tähelepanu ka muus osas kui ehispealkirjade kujundamisel, olgugi, et see oli tehniliselt vaevanõudev: varieeris kohati veerulaiust, paigutas ühe teksti teise sisse ja kombineeris kujundust fotoga – see oli tolle aja kohta väga keeruline (Koorberg, lisa 2.6). Kunstnik tegi peamiselt koostööd Edasi vastutava sekretäri Vahur Kalmrega, kes mõitis lehe välja, paigutas lood ja mõtles ka kujundust. (Kohler, lisa 2.3). Ootamatuteks olukordadeks olid ette nähtud hädalahendused:

„Juhuks, kui juhtub mingi ootamatus, olid sahtlis valmis kujundatud seadused. Et kui juhtus, et mingi materjal ei tulnud, siis võtsid sahtlist valmis kujundatud kalastamiseaaduse ja panid lehte.“ (Tamm, lisa 2.5).

Fotod. Fotode trükkimiseks ajalehes tuli neist teha rastripunktidest koosnev kliše. Kuna trükivärvil puuduvad pooltoonid (must on alati must, mitte erinevates toonides hall), siis tuleb nende tekitamiseks jagada pilt pisikesteks rastripunktideks (joonis 7), mille kogumit inimsilm tajub ühtlase toonina. Mida väiksema läbimõõduga on rastripunktid, millest pooltoonid pind koosneb, seda heledamana tajub silm selle pinna värvitooni.

Joonis 7. Raster. Suurema punktiga pind paistab tumedamana, väiksema punktiga pind heledamana.

Ofset-trüki¹⁰ eelsest ajast kirjeldab Raimu Hanson fotode käsitlemist nii:

„Siinsamas trükikojas oli aparaat, mis vähendas või suurendas fotot vastavalt lehe vajadustele ja ühtlasi tegi fotost tsinkplaadi, mis siis ilmselt oli negatiivis. Seda nimetatakse vist tsinkograafiaks, selline lõõtsaga tohutu suur aparaat oli. /.../ Sellise tsinkplaadi tegemine oli päris pikaajaline protsess, varakult tuli fotod ära anda.“ (Hanson, lisa 2.1).

Tsinkplaatide tegemine kadus ajalukku juba 1979. aastal, mil trükikoda võttis kasutusele ofsetmasina. Sellest ajast peale kasutati fotode trükiks ettevalmistamiseks nende ümberpildistamist paberilt läbipaistvale filmile. Sellel tehnoloogial olid ka oma piirangud, mis kombinatsioonis üldise tehnilise kohmakusega tegid ajalehe maketi koostamise üsna keeruliseks:

„Suurenduse-vähenduse mõõde ei saanud kuigi täpselt määrata, suurus pidi olema kas 1/2 või 2/3, aga mitte näiteks 4/5. Pildistaja ladus fotod plaadile nagu skännerisse ja tegi plaaditäie korruga filmile valmis. Kui läksid mingi üksiku väikese pildiga, siis tegija küsis, kas ta võib selle nädala lõpuks anda või ütles, et teeb siis, kui sellisesse mõõtu [sama suurenduse või vähendusega] veel midagi tuleb.“ (Värnik, lisa 2.4).

¹⁰ Ofset-trükk leiuatati aastal 1905, kuid selle laialdane levik võttis mitu aastakümnet aega. Ofseti puhul kantakse trükikujutis fototehniliselt alumiiniumist trükiplaadile, mis seejärel keeratakse silindrile ja niisutatakse trükivärviga. (Arnold 1981: 5).

Filmile pildistamine oli endiselt aeganõudev töö. Fotodega ümberkäimist 1990. aastal ja ka arvutiküljenduse perioodi esimestel aastatel kirjeldab sekretariaadi poolelt Piret Tamm:

„Fotode puhul mõõtis copy editor välja, milline on diagonaal, kui palju peab originaali vähendama või suurendama. Seal ei tohtinud eksida, sest kui fotod tulid kella 5-6 paiku õhtul /.../ ja mõõt ei klappinud, siis polnud enam midagi peale hakata.“ (Tamm, lisa 2.5).

Kuulutused ja reklaam. Reklaamiturg oli 1990. aastal alles lapsekingades, kuid Edasi kuulutusterubriik oli väga populaarne. Erakuulutusi avaldada soovivad inimesed tulid ja kirjutasid kuulutuste teksti blanketile, maksid raha ja need avaldati lehes. Ajalehe tootmistsükli üldise inertsuse taustal otsiti siin võimalusi operatiivsemaks tegutsemiseks:

„Olid surmakuulutused ja inimeste toodud erakuulutused ja lisaks veel kiirkuulutuste rubriik. See töötas nii, et tellija maksis topelttasu ja tema kuulutus tõsteti lihtsalt järjekorras ettepoole ja avaldati järgmisel päeval kiirkuulutuste rubriigis – see osa ei olnud teemade järgi jaotatud. Lõpuks hõlmas see osa terve lehe, sest kõik olid nõus topelt maksma, et kuulutus kiiresti lehte saada.“ (Värnik, lisa 2.4).

Kiire kuulutamise vajaduses võib näha muutuvate aegade märki ning vajadus kuulutustega operatiivsemalt ümber käia oligi üks tehniliste uuenduste põhjusi. Enne arvutite kasutuselevõttu liikusid aga kuulutused muude tekstidega sarnast teed pidi: laduja ladus need samamoodi tinaridadeks ja nad läksid küljendusse. Valmis küljest tehti tõmmis korrekturelehele. (Hanson, lisa 2.1).

Tinalaotehnoloogia puhul olid kuulutuste ladumine ja paigutamine töörohke ja keeruline:

„Põhiprobleem oli Edasi peamise sissetulekuallika – surmakuulutuste ja muude kuulutustega. Iga surmakuulutus oli isemoodi ja nende tinaladumine võttis ilmselt kõige rohkem aega.“ (Talvik, lisa 2.2).

<p>Sügav kaastunne Liidia Kõnse perela</p> <p>LEIDA SIIMENSONI surma puhul. Tartu kättesovhoosi Võrbuse osakond</p> <hr/> <p>Sõisame mõttas Liidia kõrval sel rasket hetket, kui ta jätab hüvasti oma armsa õe</p> <p>LEIDA SIIMENSONIGA P. Kütt, Saar, Solba, Kahro, Kallamees, Ivanova, Taimalu, Värvi, Hõbemägi, Lombiots ja Purre</p> <hr/> <p>Langetame pea koos Liidia ja tema perega kallil</p> <p>LEIDA SIIMENSONI varajase surma puhul. Mitt, Kukki, Leht, Lombiots, Sarv, Pliibar, Purre, Suurmets, Linnik ja Teppan</p>	<p>Sügav kaastunne Ilme ja Olo Kaasikule armsa õe ja naiseõe</p> <p>AITA ANI kaotuse puhul. Lenini-nim. sovhoos</p> <hr/> <p>Sügav kaastunne Ilmele armsa õe</p> <p>AITA ANI kaotuse puhul. Perekonnad Erikson, Parts, Lipping, Neevits, Jänes, Pajumäe ja Sütt ning Linda ja Valdek</p> <hr/> <p>Sügav kaastunne Kalju Kapa-jevile armsa õe</p> <p>AITA ANI surma puhul. Elektritsõde Jaoskond Matus 1. aprillil kell 13 Raadi kalmistul.</p>	<p>Mälestame endist kauaaegset kaastõetajat</p> <p>JAAN KUUMA Avaldame kaastunnet lesele ja lastele perede- ja Lenini-nim. sovhoos</p> <hr/> <p>Sügav kaastunne Aime Kullile isa</p> <p>JAAN KUUMA surma puhul. Eesti Odede Selts</p> <hr/> <p>Tunneme kaasa Aime Kullile perega armsa isa, äia ja vanaisa kaotuse puhul.</p> <p>Tartu Kiilnilise Haigla vanemõed</p>
---	---	---

<p>Sügav kaastunne Mati Partale isa</p> <p>KARL MUDA surma puhul. Vara metskond</p> <hr/> <p>KARL MUDA Meie kaastunne Aili Rosensteini- le armsa elukaaslasel surma puhul. Mälestavad perekonnad O. Brett, E. Kont, Inti, Lauri, M. Paltser, Pär- nalaas, M. Rajamäe, Soo, Tamm ja Ulboaed</p> <hr/> <p>Sügav kaastunne Aili Rosensteini- le armsa elukaaslasel</p> <p>KARL MUDA surma puhul. Mälestavad perekonnad Annok, Hansen, V. Kallas, E. Lepaste, Ki- vine, E. Kuusik, Tooming, Paul- son, Metsanurk ja Märtinson</p> <hr/> <p>Sügav kaastunne Galinale perekonnaga abikaasa ja isa</p> <p>VALTER PIKA surma puhul. Kruusamäe 18, 20, 30, 45, 49, 53, 55 ja 57 elanikud</p> <p>Ootamatult lahkunud kallist</p>	<p>Sügav kaastunne Helle-Viivile ja Arhoidile, kui nad jäitavad hüvasti ema ja elukaaslasel</p> <p>AINO SAAREPUUGA Perekonnad Laur, Vassila, Hintser, Lööndre, Pärn, Neevite ja Siim</p> <hr/> <p>Mälestame kauaaegset Haaslava külanõukogu esimeest</p> <p>AINO SAAREPUUD Sügav kaastunne omastele.</p> <p>Haaslava küla täitevkomitee ja rahvasaadikud</p> <hr/> <p>Mälestame pikaegset Haaslava külanõukogu esimeest</p> <p>AINO SAAREPUUD Sügav kaastunne omastele.</p> <p>Kuuste sovhoos</p> <hr/> <p>Avaldame sügavat kaastunnet Vi- vian ja Kalju Annile kallil tütre</p> <p>MARI-LIISI 1.X.1978 - 21.IV.1990 kaotuse puhul. TU elektrokeemia labor ja anorgaanilise keemia kateeder</p>	<p>Tunneme südamest kaasa Heldur Niedraisi isa</p> <p>EDUARD NIEDRAISI kaotuse puhul. Töökaaslasel füüsikainstituudi madalate temperatuuride laborist</p> <hr/> <p>EINO KOMPUS Sügav kaastunne Anu Õpikule perekonnaga isa, äia ja vanaisa surma puhul.</p> <p>Elamukoondis</p> <hr/> <p>EINO KOMPUS 28.IX.1921 - 22.VI.1990 Mälestame kauaaegset töökaaslast. Avaldame kaastunnet omastele. LKV Tartu Linna Elektrivõrgu pere</p> <hr/> <p>Mälestame endist juhatuse liiget</p> <p>EINO KOMPUST Avaldame kaastunnet omastele.</p> <p>Aianduskooperatiiv "Lepaoja" Matus 26. skp. kl. 14 Elva kalmistul</p> <p>Mälestame töökaaslast energeeti-</p>
--	---	---

Joonis 8. Edasi surmakuulutused kujundatuna tinalao abil (Edasi, 9.02.1990, ülal) ja arvutis (25.04.1990). Muutunud on kirjastiil ja reavahe ning tekstijooks on läinud paindlikumaks (vrd sõnade vahesid ülemisel ja alumisel pildil).

Leidus siiski ka üksikuid kujundatud reklaame:

„Enne minu tulekut tegi kujundatud reklaame Peegel ükski, aga neid oli tollal vähe.“ (Värnik, lisa 2.4).

IKKA VAID KOLM KOPIKAT !

Linnabussijaamas müügil talongid
iga päev varavalgest hilisõhtuni.
Sellel nädalal ostetud kehtivad ka augustis.
Asutuste ja ettevõtete juhid!
Muretsege endale ja oma töötajatele
talongid ülekandega.
TEIE BENSIIN JÄÄB TEILE.

**ÄRA UNUSTA
MULGUSTAMAST**

Jahimehed!
Tartu Jahindusklubi ostab kokku
rebaste, kährikkoerte ja nugiste
TOORNAHKA
kolmapäeviti kell 14-18
oma ruumes, Võru 80.
Riiklikest kokkuostuhindadest
keskmiselt 300% kõrgem hind.
Info tel.
31 717.

Rasvastele, normaalsetele ja kuivadele juustele
"Tekstiil" fillaalis 107
"Pudukaubad"
ENSV VST Oru
Turbakombinaadi
JUUKSEKLAMBRID
Kõigest 1,2 kop. tk./
Odavamat eriterasest kaup
on raske leida

Asutused ja käitised!

Veel on võimalik soetada
odavalt (12 000 - 18 000 FIM)
mugav, turvaline linnalähitüüpi
B U S S
VOLVO B 59 "WIIMA" (240 hj.).
Ostad mitu, saad hinnaalandust.
Info tel. 32 768. Kiilaspää
"YLÄSEINAJOEN AUTO OY"

Joonis 9. Kujundatud reklaamikaste aastast 1990, kui Edasis arvuteid veel polnud.

Küljendus ja korrektuur. Sekretariaadis koostatud maketi põhjal pandi ajalehe küljed kokku trükikojas. Küljendajad panid küljed puidust raami sisse kokku laotud tinaridadest. Küljendus kujutas tol ajal endast ühtaegu keerukat ja täpsust nõudvat, kuid ka tõsist füüsilist tööd:

„Kui külj kokku sai, pandi ta puust liistude vahele ja tõmmati nõõriga kõvasti kinni, et ta maha ei kukuks. Valmis laotud külj võis umbes kümme kilo kaaluda.“ (Kohler, lisa 2.3);

„Teises ruumis istusid need, keda kutsuti vist murdjateks ehk siis küljendajad, kes panid nendest tinaridadest raami vahele kokku küljed. Pealkirjad olid eraldi ja veerud laoti ka sinna karpi. /.../ Kui kõik oli kokku pandud, tehti sellest lihtne tõmmis, see oli siis korrektuuripoogen, mis läks lugemisse.“ (Koorberg, lisa 2.6).

Ka korrektuur erines tänapäevasest – veergude tõmmiseid kõrvutati käsikirjaga ja korrektuuriga tegeles mitu inimest:

„Korrektorite tuba luges [tõmmiseid] kahekaupa, nii et ühel oli käsikiri käes, teisel tõmmis, üks luges teisele ette koos kirjavahemärkidega – pobisesid seal omaette, neid oli kolm paari. Kui küljed olid ära parandatud, pildistati küljed trükiplaatidele ja leht läks trükki.“ (Tamm, lisa 2.5).

Korrektorid lugesid laotud, kuid küljendamata veergudest tehtud tõmmiseid (Kalmre, lisa 2.9). Nende tehtud parandused viidi sisse, seejärel küljendati veerud lehekülgedeks ning tehti neist uus tõmmis valvetoimetaja ja valvelugeja jaoks:

„Lugeja luges küljed üle, valvetoimetaja tegi vajaduse korral sisulisi muutusi ning andis lõpuks loetud külgedele allkirja. Valvetoimetajaid oli toimetuses kokku viis-kuus tükki, nad töötasid graafiku järgi kordamööda.“ (Kalmre, lisa 2.9).

Lisaks korrektoritele ja valvelugejale luges tõmmiseid ka tsensor (Peegel, lisa 2.8).

Leitud vigade parandamine ja lugude lühendamine või pikemaks venitamine oli võrreldes arvutiküljendusega keeruline, sest suuremate muutuste puhul oleks tulnud lasta osa tekstist uuesti tinasse laduda. Lihtsamate paranduste tegemiseks leiutati muid võtteid: vigane rida kougiti küljendatud veerust orgiga välja ja laoti uuesti (Kohler, lisa 2.3). Lisaks sisulisele keerukusele polnud see töö ka kaugeltki puhas:

„Ropp must töö. Kõik oli tinast ja trükkivärvist läbi imbunud.“ (Kohler, lisa 2.3).

Joonis 10. Küljendatud loo pikkuse reguleerimine tinalao perioodil: teise veeru reavahe erineb ülejäänud loo omast. Tõenäoliselt on sealt midagi välja kärbitud või muul moel laotud teksti pikkust muudetud.

Montaaž. Korrektoori läbinud küljest tehti jäljend paberile. See pildistati filmile sarnaselt fotodega (Koorberg, lisa 2.6) ja sellele lisati montaažilaul puuduvad elemendid (fotod, raamid, jooned, vinjetid ja kujunduselemendid, mis ei pärinenud tinalaost). Need kõik kleebiti kleeplindi abil montaažilaul kokku (Hanson, lisa 2.1).

Tehniliselt oli lehetegemine Edasi ajal piiratud ka värvikasutuse poolest. Ajaleht oli mustvalge, üht lisavärvi kasutati ainult erilistel puhkudel, nagu riigipühad, mil lisati punane värv (Hanson, lisa 2.1), muudel puhkudel esines siiski ka rohelist, näiteks uusaastalehes. Värvifotode avaldamist see ei võimaldanud, küll aga kasutati lisavärvi kääride ja liimi abil ära lehe kaunistamiseks.

„Kui tollal ilmusid värvilised reklaamid, siis oli see puhtalt Eha [reklaamiosakonna küljendaja Eha Vaard] näpuosavus /.../. Ühe pildi peal oli mingisugune luud ja kusagil mingi tädi. Eha võttis selle tädi ja kleepis talle montaažilaul luuast seeliku selga /.../“ (Kama, lisa 2.7)

Samal meetodil tehti üsna sageli lehte värvilisemaks veel ka arvutikujunduse ajal, sest värvifotode avaldamist võimaldavat neljavärvitrükki kasutati ka Postimehe esimesel aastal harva, enamasti piirduti ühe-kahe lisavärviga.

Tsensor. Vahur Kalmre, Andrus Peegel ja Raimu Hanson, kes töötasid Edasis juba 70ndatel ja 80ndate alguses, kirjeldavad muuhulgas ka tsensori tööd. Teised vastajad, kes tulid Edasi/Postimehe toimetusse tööle ajavahemikul 1989–1991, seda ametit enam ei meenuta.

„/.../ kaheksakümnendatel luges veel ka Glavliti tsensor, kes luges kõige viimasena kõik üle. Tema tuli majja õhtul, kui lugemise aeg oli.“ (Hanson, Lisa 2.1).

Kalmre kinnitusel oli tsensori roll pigem formaalne:

„Tsensor ei lugenud suurt midagi, ta oli oma inimene, lõi templi peale ja kõik. Aga põhimõtteliselt, jah, valvetoimetaja pidi tsensorilt templi saama.“ (Kalmre, lisa 2.9).

Monteerija on millegipärast lehekülje kujundusele lisanud foto, mille jaoks loo juures ruumi pole jäetud. Muude elementide peale kleebitud kile heledamatest kohtadest kumavad läbi lehekülje päise mustad jooned. Edasi, 27.09.1990.

Tartu Kommerts-panga logo on lisatud montaaži-laul.

Montaaži abil värviliseks muudetud reklaam. Lume-memm on montaažis kleebitud cyan-värvile kilele.

Korv koos sisuga on prinditud või pildistatud kilele kolmes eksemplaris. Korvi osa on trükitud kõigi kolme värviga, värviliste köögiviljade kohal on monteerija kahelt ülejäänud kilelt kujutise ära lõiganud (punases osas roheliselt ja mustalt, rohelises osas punaselt ja mustalt).

See lehenumber on trükitud kolme CMYK-standardist erineva värviga (must, roheline ja lillakaspunane), mis värvifoto trükkimist ei võimalda, kuid lubavad lisada värvilisi detaile. Olgugi, et ta pärineb juba arvutikasutuse ajast, on pilt muudetud värviliseks montaaži abiga. Postimees, 30.01.1991.

Joonis 11. Montaaži võimaluste kasutamise näiteid Edasist 1990. aastal ja Postimehest 1991. aasta algul.

Kokkuvõtteks. Edasi töökorraldus vahetult enne arvutite kasutuselevõttu lähtus nõukogudeaegsest ühtlustatud ajalehetoimetuste struktuurist, kuid juba aastaid otsiti ja leiti võimalusi töö optimeerimiseks ja moderniseerimiseks. Käsikiri läbis enne ajalehte jõudmist hulga suhteliselt aeganõudvaid etappe. Ajalehe tehniline töösükkel oli samuti suhteliselt pikk ning operatiivse info kiire avaldamine oli seetõttu keerukas. Lehekülje maketi koostamine nõudis täpset planeerimist, sest tehniliselt oli muudatusi (fotode suurus, lugude pikkus jne) hiljem keeruline teha. Trükiettevalmistuses kasutati erinevaid töövahendeid (tinaladu, küljendatud veergude überpildistamine, fotode klišeerimine, käsitsi loodud graafika jm), mistõttu tehniline töö nõudis toimetusepoolset hoolikat koordineerimist.

3.2 Arvutiajastu algus ja etapid

Arvutite kasutuselevõtt Edasi toimetuses käis mitmes etapis. Samas järjekorras vaatlen muutusi ka käesolevas osas.

Esimeste arvutite saabumise aega mäletavad vastajad sõltuvalt isiklikust kokkupuutest (või selle puudumisest) erinevalt, kuid see on siiski vastuste põhjal üsna selgelt piiritletav – kevad 1990. Jaanuaris 1990 polnud toimetuses ühtegi arvutit (Kohler, lisa 2.3), juulis 1990 aga esimene arvuti juba töötas kuulutuste osakonnas (Koorberg, lisa 2.6). Usaldusväärseim allikas on märtsis 1990 Edasisse tulnud Külli Värnik, kes esimese arvutiga tööle hakkas:

„Sel ajal ei olnud veel arvuteid. Koos meie [Alo Murutar, Anneli Viigimäe, Külli Viigimäe (Värnik)] tulekuga loodi väikeettevõtte Postimees, siis osteti ka esimesed arvutid.“ (Värnik, lisa 2.4),

Vastuste põhjal paigutub esimeste arvutite hankimine ja töölerakendamine 1990. aasta aprillikuusse. Tollaseid ajalehti läbi vaadates on esimene arvutitega kujundatud osa täpselt tuvastatav – surmakuulutused, millest arvutikujundust alustati, on esmakordselt arvuti abil kujundatud 25. aprilli ajalehes. Sellele eelneval ajal kasutati nii toimetuse- kui ka kujundus- ja küljendustöös muid tehnilisi vahendeid.

Kui **esimest kujundusarvutit** kuulutuste osakonnas alates kevadest 1990 võib pidada Edasi esimeseks katseks arvutikasutuse alal, siis hilisemad etapid viisid ajalehe tehnilise külje juba täiesti uuele tasemele.

Järgnevatel kuudel katsetati arvutikujundust terve omaette üksuse – 1991. aasta maikuuni Edasi vahel ilmunud neljaleheküljelise nädalalõpulisa Liivimaa Kroonika lehekülgede kujundamisel. Liivimaa Kroonika külgedel katsetati maketimuudatusi, näiteks erinevad veerujaotusi. Arvutis kujundati ka muid ajalehe üksikuid elemente, nagu järjejutt (Värnik, lisa 2.4). Selle esimese arvutiga kujundatud osad pildistati tinalao-perioodil filmile ümber ja monteeriti muude lehe osadega montaažilaul kokku.

Joonis 12. Edasi vahel ilmunud pühapäevalisa Liivimaa Kroonika esikülj 8.04.1990.

„Juba enne Kroonpressi käivitamist läks ka mingite artiklite arvutisselöömiseks. Tinalao osakaal vähenes tasapisi.“ (Talvik, lisa 2.2).

Joonis 13. Esimese Postimehe esikülj ja samas lehes ilmunud artikkel Kroonpressi käivitamisest.

Uue trükikoja käivitamine dikteeris kogu tehnilise lahenduse – kuna ei olnud mõtet investeerida tehniliselt vananenud lahendusse, tuli trükiettevalmistust uuendada ja koos sellega ka kogu kujundus- ja küljendusprotsessi. Et arvutiküljendus vajas ka tekste elektroonilisel kujul, mindi tinalaolt üle arvutilaole ja ka ajakirjanikud said võimaluse hakata tekste arvutis kirjutama. Ladumise ja küljenduse viimine arvutitele oli kogu toimetuse jaoks suur reform ja muutis märkamatult alanud arvutikasutuse valdavaks. Paralleelselt tehnilise teostusega tekkisid arvutiterminalid ka ajakirjanike laudadele. Postimehe esimese arvutipargi ülesehitaja Taavi Talvik kirjeldab seda etappi:

„Üksikud personaalarvutid olid suhteliselt kallid. Odavamad asjad olid terminalid, millel oli ekraan ja klaviatuur ja mis tuli ühendada serveriga, et nad midagi teha saaks. Mingil aastal ostis Postimees ramedalt võimsa 386¹¹

¹¹ 386 – Inteli 80386 protsessoriga varustatud personaalarvutid. Protsessor vahetas välja Inteli varasema (80286) protsessoripõlvkonna ja võeti esmakordselt kasutusele aastal 1985. (http://www.itdictionary.org/term/Intel_80386.aspx).

arvuti, kuhu mingi Tõravere observatooriumist välja kasvanud ettevõtte ehitas sisse kaks kaheksapordist serial-kaarti, kuhu neid terminale ühendada sai. /.../ Arvatavasti aastal 1990 sai need 16 terminali ajakirjanikele üles pandud. /.../ See kujunduse osa ja terminalide projekt käisid tõenäoliselt mingil määral paralleelselt, aga minu mälu järgi käis suhteliselt pikalt kujundamine 1-2 masina peal reklaamiosakonna armust /.../. Tööstuslikuks muutus see kujunduse pool ikka koos Kroonpressi tekkimisega, võib-olla mõni kuu varem. Ajakirjanike osa, terminalid, tekkisid kujunduse osast sõltumatult.“ (Talvik, lisa 2.2).

Arvutipargi hankimine ja käivitamine polnud keerulised mitte ainult kogemuste puudumise ja tehnika kõrge hinna tõttu, vaid ka seepärast, et tolle aja võimsaid arvuteid polnud võimalik vabalt osta:

„Millalgi tekkis arvutiruumi [IT-osakonna ruumi] üks 386, mis oli kuidagi sisse smugeldatud, sest 386 protsessorid olid USA poolt kuulutatud strateegiliseks kaubaks ja nende sissevedu NSV Liitu oli keelatud.“ (Koorberg, lisa 2.6);

„Ega tollal polnud arvutite ostmine niisama lihtne – igasugu embargod olid ja muu jama – Moskva kaudu pidi ostma ja mis iganes. Kogu see arvutilõbu oli suhteliselt kallis – suurusjärgud on nii 100 000 rubla, mis oli mitme auto hind.“ (Talvik, lisa 2.2).

Postimehe toimetus käis tihedalt läbi Uppsala Nya Tidningi toimetusega, kust saadeti Eestisse ka mitmesugust tehnikat, kuid sageli oli see juba moraalselt vananenud ja Postimees ehitas oma arvutiparki üles juba moodsamate masinatega (Kalmre, lisa 2.9).

Tehniliste näitajate poolest oli Postimehe arvutipark oma aja kohta kaasaegne ja suure jõudlusega:

„Küljendajatel olid algul 286d¹² – kas 8 või 16MHz [protsessori taktsagedusega], hiljem 386d, umbes 20 MHz võimsusega [vähemalt osade Postimehes kasutatud 386 protsessoritega arvutite võimsus oli siiski ka 33

---

¹² 286 – Inteli 80286 protsessoriga varustatud personaalarvutid.

MHz – TR]. Personaalarvutite klassis suhteliselt eesrindlikud.“ (Talvik, lisa 2.2).

„Ladumine käis XT-masinate¹³ ja algul vist isegi küljendamine.“ (lisa 2.6).

Tarkvara. Ajalehetoimetus vajab peamiselt kahte liiki tarkvara: tekstiredaktoreid ning küljendus- ja graafikaprogramme (hiljem ka fototööstustarkvara). Täpseid ajahetki, millal üks või teine programm kasutusele võeti, vastajad meenutada ei suutnud, kuid suurem osa nimetatud programmidest pidi olema kasutuses juba koos esimeste arvutitega.

„PC-de tekstiredaktor oli Einar Rünkaru poolt kohapeal kirjutatud [VEdit - TR], mis ei lubanud mingeid ilusaid kujundusi teha, nagu näiteks WordPerfect, mis tollal juba olemas oli. Sisestada sai ainult puhast teksti, oluline oli, et kõik täpitähed, märgid ning paragrahvi- ja lõiguvahetused oleksid olemas. Kõige olulisem oli, et programm ei teeks sigadusi, mida küljendajad hiljem kõrvaldama peaksid.“ (Talvik, lisa 2.2).

„Tekste löödi arvutisse VEditis, mis oli väga primitiivne, seda ei saa isegi tekstiredaktoriks nimetada. Aga täpitähed olid olemas, mis oli väga üllatav. Paksu kirja ja kaldkirja ei saanud seal teha, aga seda sai tekstis ära märkida. Küljendusprogramm laaditi ka algul 5-tollise ketta pealt arvutisse¹⁴.“ (Koorberg, lisa 2.6).

Küljenduseks kasutati programmi Ventura Publisher 1¹⁵. Hiljem hakati pealkirju ja reklaame kujundama eraldi graafikaprogrammis CorelDraw¹⁶ (Värnik, lisa 2.4).

---

¹³ XT – IBMi personaalarvutimudel, mis läks tootmisse 1983. aastal. 1986. aastal alustati Inteli 80286 protsessoritega XT 286 tootmist. Tõenäoliselt olid Postimehes 1991. aastal just sellised arvutid. (http://www.itdictionary.org/term/IBM_PC_XT.aspx).

¹⁴ Tõenäoliselt polnud esimestel küljendusarvutitel kõvakettaid (386 protsessoriga arvutitel olid need olemas, kuid varasematel mitte alati), mistõttu programm tuli käivitada disketilt. 5-tollised (täpsemalt 5¼-tollised) painduvast materjalist arvutidisketid mahutasid 110-360 kB infot.

¹⁵ Ventura Publisher oli Ventura Software'i toodetud ja 1986. aastal müügile tulnud personaalarvutitele mõeldud küljendusprogramm. Esimene Ventura Publisher töötas arvutitel, mille operatsioonisüsteemiks oli DOS (*Disk Operating System*, Microsofti mittegraafiline operatsioonisüsteem, mis oli kasutuses enne Windowsi). Ventura Publisher võimaldas paigutada teksti veergudesse, lisada pealkirju ja tühje pindu fotode paigutamiseks. (<http://www.kmoser.com/computerhistory/?id=ventura>)

Skännerid ja fotode digiteerimine. Arvutite tulekuga toimetusse jäi fotode klišeerimine esialgu kasutama sama tehnoloogiat mis tinalao ajalgi – filmile ümberpildistamist. Filmile kantud fotod kleebiti endiselt külgedele montaažilaual. Postimees alustas katsetusi fotode digiteerimisel küll peaaegu koos esimeste arvutite kasutuselevõtuga (toimetuses oli slaidiskänner ja sellega ühendatud Apple Macintoshi arvuti - Värnik, lisa 2.4), kuid valdavaks sai skännerite kasutamine alles paar aastat hiljem, 1992-1993.

Neljavärvitrukk. Oluline uuendus seoses uue trükikoja käivitumisega oli võimalus avaldada lehes värvifotosid. Kuna nende ettevalmistus oli kallis ja aeganõudev protsess, kasutati värvifotosid pigem dekoratiivsete elementidena.

„Värvilahutus¹⁷ oli hästi keeruline ja seda tehti algul ainult Tallinna Raamatutrükikojas. /.../ Pildid olid slaididel ja pidid olema võimalikult ajatud – Toompea loss, Ülikooli peahoone, Tartu raekoda, võib-olla mingid poliitikute näod. Need olid pildistatud Orwo slaidifilmi peale. Pärnu maanteel Tallinnas oli Orwo slaidiilmutus. See oli täiesti erakordne, et nad tegid selle ilmutuse tunniga ära, mitte kahe nädalaga nagu muidu. Siis võeti filmid ja mindi trükikotta, jagati kommikarpe vasakule ja paremale kuni jõuti tädini, kellele anti nimekiri, kui suurelt mida teha – suhteliselt huupi. Ja siis kahe nädala pärast said värvilahutused – igast pildist oli neli kilet. See oli veel kohutavalt kallis.“ (Koorberg, lisa 2.6).

Suhteliselt kohmakat värvifototehnoloogiat püüti paindlikult ja leidlikult ära kasutada:

„Mingil hetkel olid värvifotod lahutatud värvidena kiledes ja neid pidi täpselt üksteise peale monteerima. Tallinna tuli mitu päeva varem saata slaid ja siis tulid mitme päeva pärast alles filmid. Meeleolupilte pidi olema

---

¹⁶ Corel Draw – graafikaprogramm, mille abil sai luua graafilisi elemente. 1991. aastal välja lastud ja Postimehes kasutatusele võetud Corel Draw 2 uudsus võrreldes muu toonase tarkvaraga seisnes selles, et lisaks graafika loomisele lubas programm kirjadega arvutis ümber käia kui graafiliste objektidega (näiteks sai Corelis tehtud pealkirja venitada pikemaks või laiemaks), samuti kasutada värve ja teha loodud graafikast trükiks sobivat värvilahutust.

¹⁷ Värvifoto trükkimiseks ajalehes lahutatakse foto värvid nelja trükis kasutatava standardvärvi vahel (Cyan ehk helesinine, Magenta ehk lillakaspunane, Yellow ehk kollane, Black ehk must). Kilemontaaži perioodil valmistati montaažikõlbuliku foto saamiseks sellest neli kilet, mis kleebiti igale värvile vastavale aluskilele.

varu valmis tehtud, et saaks teemale vastavalt kiiresti lehte panna.“

(Hanson, lisa 2.1)

Joonis 14. Värvifoto kasutamise näiteid Postimehes aastal 1991.

Peamisi põhjusi, miks fotode digiteerimine arenes loiumas tempos, oli kaks:

- Kvaliteetse ajalehefoto (eriti värvifoto) saamine nõudis professionaalseid oskusi, mis tegijatel esialgu puudusid (fototöötlus arvutis, trükimasina profiilile ja ajalehepaberile vastavad tehnoloogilised näitajad). Sama kehtib ka trükikoja kohta: uus trükimasin vajab pikemat sissetöötamist ja kogemuste omandamist, sest ajalehte polnud sellega varem trükkida proovitud (Värnik, lisa 2.4).
- Arvutite väljundseadmete – laserprinterite – printresolutsioon¹⁸ oli nii väike, et väljaprintide kvaliteet jäi ümberpildistatud fotodele alla. Eriti tuli see puudus esile värvifoto puhul, kus trükk koosnes ühe asemel neljast kehva resolutsiooniga värvikihist¹⁹:

¹⁸ Resolutsioon ehk lahutusvõime – digitaalne foto koosneb punktidest (ekraani puhul pikselid, trükiseadme puhul rastripunktid). Mida suurem on seadme lahutusvõime, seda rohkemate punktidest koosneb väljatrükk. Väiksemate rastripunktide ja suurema tiheduse puhul näeb inimsilm kujutist, suurema puhul hakkab eristama rastripunkte, millest kujutis koosneb. Suurem resolutsioon võimaldab ka avaramat pooltoonide skaalat, mis aitab kaasa loomulikuma kujutise loomisele. 1990ndate alguse esimeste laserprinterite resolutsioon oli liiga väike, et väljastada kvaliteetset ja loomulikku fotokujutist. http://www.luminous-landscape.com/tutorials/understanding-series/und_resolution.shtml

¹⁹ Neli trükivärvi (CMYK – cyan, magenta, yellow ja key ehk must).

„Kvaliteetsed värvifotod sealt ei saanud, sest väljatrüki tihedus oli nii õnnetu. Läks mitu aastat, enne kui 600dpi²⁰ väljatrükiga laserprinterid tekkisid, /.../ sellega sai juba professionaalse kvaliteediga fotot kilele teha.“ (Talvik, lisa 2.2).

Internet. Postimees oli interneti püsiühenduse kasutuselevõttus Eesti asutustest esimene. Peapõhjuseks oli vajadus kiirema info hankimise järele, milleks mitmed agentuurid, nagu Reuters, soodsaid võimalusi pakkusid (Kalmre, lisa 2.9).

Ühenduse loomiseks veeti kaabel (lisa 4) Toomemäelt tähetornist (kuhu internet jõudis satelliidi kaudu Rootsist – Talvik, lisa 2.2) Tartu Ülikooli keemiahoonesse ning sealt edasi mõnekümne meetri kaugusele Postimehe majja. Internet oli tollal veel nii uus asi, et endiselt Nõukogude Liidu koosseisu kuuluval Eestil polnud veel oma domeenilaiendit .ee:

„Postimehel oli algul äärmiselt huvitav e-mailiaadress - @pm.ev.su [su oli Nõukogude Liidu domeenilaiend - TR]..“ (Talvik, lisa 2.2).

Interneti üks esimesi praktilisi kasutusalasid oli toimetuse 1989. aastal loodud Tallinna osakonna ja Tartu peamaja ühendamine:

„Tallinnast hakati elektrooniliselt saatma lugusid Tartusse, algul läbi modemi helistades, hiljem päris interneti kaudu – sellest oli operatiivsuse mõttes kasu. /.../ [see toimus] juba kuskil 1991. aasta lõpus.“ (Talvik, lisa 2.2).

Joonis 15. Raimu Hansoni artikkel Postimehe esimese internetikaabli mahavõtmisest. Postimees, 25.04.2002.

²⁰ Dpi (dots per inch) – punkti tolli kohta, resolutsiooni mõõtühik, mis näitab, mitu rastrapunkti on trükkiseade võimeline ühe tolli pikkusele pinnale trükkima.

See praktiline rakendus oli ka üks peamisi põhjusi, miks Postimees internetiühenduse hankis:

„/.../ kui Postimees laienes Tallinnasse, siis tekkis vajadus kahe linna vahel infõ vahetada, pooltooreid ja valmis lugusid. Siis olid faksid ja arvutid asendamatud.“ (Hanson, lisa 2.1).

Kokkuvõtteks. Arvutite kasutuselevõtt Edasi toimetuses algas tehnilisest poolest – kuulutuste kujundamisest, sest see oli ülejäänud lehe sisust suhteliselt eraldiseisev ning sõltumatu osa ning samas vajas ka kõige enam paindlikumat tehnilist lahendust. Ühes ajalehe osas töötav arvuti võimaldas järk-järgult katsetada selle rakendusvõimalusi ka muude ajalehe osade juures, mis ei nõudnud suurt operatiivsust, nagu pühapäevalisa Liivimaa Kroonika või järjejutuveerg. Uue trükikoja käivitamine andis stiimuli ka toimetuse tehnilise poole uuendamiseks, millega koos püüti arvuteid kasutusele võttes kiirendada ja lihtsustada ka tööd käsikirjadega. Ka interneti kasutuselevõtt ja fotode digiteerimise algus toimus Postimehes silmapaistvalt vara.

3.3 Toimetuse struktuur ja ajalehe töösükkel pärast arvutite kasutuselevõttu

Nagu eelpool mainitud, langes Postimehe tehniline uuendamine kokku toimetuse üldise reformimisega. Edasi vanad osakonnad ühendati ajapikku suuremaks uudistetoimetuseks ja muudeks uuteks üksusteks.

„Kadastik hakkas juba 90ndate lõpus uudisteosakonda tugevdama ja teisi osakondi sinna kokku tõmbama. Mõnes mõttes oli see vana toimetuse struktuur vene aja jääk – mingis põllumajandusosakonnas istus viis inimest ja tegid kokku ühe külje nädalas, mis tollal tundus tohutu pingutusena, aga praegu tundub naeruväärne.“ (Kohler, lisa 2.3).

See käis ikka step-by step, mitte ühekorraga. /.../ Põllumajandustoimetuse ja tööstustoimetuse läksid kokku majandustoimetuseks. Varem oli parteielutoimetuse, millest sai poliitika- ja hiljem arvamustoimetuse. Kooliosakond sulas uudistetoimetuse sisse. /.../ Ümberkorraldamine käis alates 1989. aastast tasapisi.

Konkreetsed muutused tööülesannetes ja struktuuris on selles analüüsi osas toodud ära ametite kaupa.

Käsikiri. Postimehe toimetuse kirjutavale koosseisule uue trükikoja käivitamine erinevalt tehnilisest personalist otseselt tehnilisi uuendusi ei dikteerinud. Põhimõtteliselt võis ajakirjanik kirjutada loo käsitsi ja lasta selle hiljem ladujal arvutisse lüüa, kuid otse arvutisse kirjutamine tegi ajakirjaniku töö oluliselt mugavamaks ja kaotas teksti ümberladumise etapi, mis võimaldas suuremat operatiivsust. Kõik ajakirjanikud ei läinud uuendustega siiski sugugi kohe kaasa. Peamiseks märgatavaks muutuseks ja arvutikasutamise stiimuliks oli eelkõige töötsükli kiirenemine.

„Hästi palju muutis suure uudistetoimetuse moodustamine, see lõi elu keema ja kiireks.“ (Kohler, lisa 2.3);

Teksti kirjutamine otse arvutisse oli ajakirjanike jaoks suur uuendus ka seetõttu, et teksti sai töödelda vastavalt vajadusele ja ükskõik kui palju:

„Kui kirjutajad arvutid said, muutus töö puhtaks - ei olnud mahatõmbeid, kirjutamine läks esteetiliselt ilusamaks, ei olnud tindiplärakaid.“ (Hanson, lisa 2.1);

„Mulle meeldis väga see mugavus – et saad jooksvalt parandada. Mulle meeldib „sõrmedega mõelda“.“ (Koorberg, lisa 2.6).

Kuna ajakirjanikel polnud otsest kohustust arvutit kasutada, eelistas osa reportereid algul endist viisi käsitsi kirjutada. Nende kirjutatud tekstid jõudsid arvutisse ladujate käe läbi. Arvutikasutust ergutati, kuid ei surutud jõuga peale.

„Millalgi tuli Taavil [Talvik - TR] idee panna üles terminalid. Mitte kõigile, aga kõige innovatiivsematele inimestele.“ (Koorberg, lisa 2.6).

Tollased operatsioonisüsteemid olid võrreldes praegustega vähikutele üsna keeruliselt mõistetavad. Arvutiga tuli suhelda klaviatuurilt käsureale kirjutatud käskluste abil, hiirega klikitav graafiline kasutajaliides toimetuse terminalidel kasutataval tarkvaral puudus. See oli algajate arvutikasutajate jaoks keeruline ja harjumatu. Ebatavaline oli ka igapäevane inglise keele kasutamine, mida arvuti mingil määral nõudis.

„Mina kirjutasin algul kõik asjad sahtlisse üles – kuidas meili lugeda, kuidas salvestada. Ühel heal päeval oli see mulle pähe kulunud.“ (Kohler, lisa 2.3);

„Inglise keelt pidi õppima, ma olin õppinud ainult vene, soome ja natuke ladina keelt, nii et raske oli aru saada, mida masin tahab mu käest. Kogu aeg pidi abi küsima. /.../ Kui arvuti kinni jooksis, siis tekkis ekraaninurka sõna „tatung“ ja mingisugune number. Ja nii me nimetasimegi neid arvuteid tatungideks.“ (Hanson, lisa 2.1);

„UNIX²¹ oli üsna keeruline, käskluste süsteemi ja kasutajaliidest oli raske läbi hammustada.“ (Koorberg, lisa 2.6).

Kõik ajakirjanikest vastajad on peamise muutusena toonud välja töökiiruse suurenemise ja kohustuste lisandumise:

„Kiirus tõusis. Tinalao ajal oli ajakirjanikel kohustus kirjutada 3 päeva jooksul 1 lugu, nüüd on vaja kirjutada päeva jooksul 3 lugu.²²“ (Hanson, lisa 2.1);

„Elu läks kiiremaks. Tollal tundus see tohutu koormuse ja tempona, aga üks normaalne elu jõudis lihtsalt tasapisi kohale.“ (Koorberg, lisa 2.6).

Ladujad. Vanast tehnoloogiast loobumine tõi kaasa tinaladuja ameti kadumise ja arvutiladujate töökohtade tekke. Vastajad toovad peamise muutusena välja toimetuse masinakirjutajate kadumise, kuid paberil käsikirjad olid visad kaduma:

„Masinakirjutajad kadusid kõigepealt. Algul tegelikult säilis arhailine süsteem, nagu seal oli. Ajakirjanik kirjutas loo [arvutis] valmis, printis välja, viis toimetajale ja siis keeleteimetajale. Ja paberil tehtud parandused viisime me ise sisse.“ (Kohler, lisa 2.3);

---

²¹ UNIX – operatsioonisüsteem, mille töötas välja Bell Labs 1970-ndate alguses (<http://vallaste.ee/>). Võrreldes 1990ndate algul kasutusel olnud DOSi ja eriti graafilise kasutajaliidesega Windowsiga oli UNIXit mõnevõrra keerulisem kasutada.

²² See on öeldud mõistagi kujundlikult, kuid peegeldab koormuse suurenemist ajapikku.

Arvutiladujate ja –küljendajate töölevõtmine koondas tehnilised töötajad ühte suure osakonda Postimehe maja ülakorrusel. Suur osa neist olid varem töötanud trükikojas tinalaos ja montaažis.

„Ülemisele korrusele tekkis kujundustuba, kus töötas hulk naisi. Algul me ei saanud aru, et suur osa neist on needsamad olendid sinistes kitlites, kes enne trükikoja poole peal töötasid. Ühel hetkel tulid nad kõik miniseelikutes ja liibuvates sviitrites ülemisele korrusele tööle.“ (Koorberg, lisa 2.6).

Sekretariaat ja maketi koostamine. Väliselt ei muutnud arvutiajastu algus Postimehe maketi joonistamist kuigivõrd.

„Tehniline sekretär töötab siamaani ikka joonlaua ja pliiatsiga.“ (Kohler, lisa 2.3).

Sisuliselt olid muutused aga põhimõttelised. Tekstide ja fotode ruumi hakati arvestama teistmoodi, sest arvutiküljenduse võimalused olid avaramad ja paindlikumad. Kadus ära vajadus kasutada vanu mõõtühikuid. Seetõttu tekkis võimalus, aga ka vajadus küljenduse käigus maketti sobivamaks kohendada:

„Maketti tuli veidi teistmoodi joonistada, ära kadus ju see vana kuninglik kvadraat. Tinaküljendaja selja taga me ei istunud, sest talle anti makett, mis pidi peaaegu millimeetri pealt klappima. Aga arvutikujundajatel istusime me algul pidevalt selja taga ja päris algusaegadel olid joonistatud ja arvutis tehtud lehekülg kaks ise asja.“ (Tamm, lisa 2.5).

Arvutite abil suurenes täpsus küljendamisel ja tekkis ka võimalus täpsemalt planeerida (Hanson, lisa 2.1), samas lubas arvutiküljendus teha hulgaliselt viimase hetke parandusi.

Küljendus, kunstnikutöö, korrektuur ja montaaž. Postimeheks muutunud Edasi kujunduspõhimõtted püüti esialgu hoida sarnased tinalao-aegse eelkäijaga. Postimehe esimene makett oli üsna tagasihoidlik ja võttis vanast palju eeskuju. Kujunduspõhimõtted panid paika Vahur Kalmre ja Andrus Peegel (Tamm, lisa 2.5) ning see uuendustöö algas tasapisi juba enne arvutite kasutuselevõttu. Väliskontaktide tekkimisega hakati jäljendama

Soome ja Rootsi lehtede kujundusvõtteid (Kalmre, lisa 2.9). Kuna arvutid võimaldasid väga paljusid varem muutumatu parameetreid töö käigus muuta, tuli ajalehe kujundamist koordineerida ja reegleid kehtestada:

„Põhimõtteliselt oli ta [makett] täpselt samasugune edasi. Arvutis olid teksti ja pealkirjade stiilid paika pandud. Kui seal midagi muudeti, tehti stiile²³ juurde. Ma ei lubanud küljendajatel ise stiile teha, nad pidid minu juurde tulema, kui lugu ära ei mahtunud. /.../ Kui põhistiile oleks muudetud, oleks lehe välimus üsna kiiresti käest ära läinud.“ (Värnik, lisa 2.4).

Tinalao-aegsed töötajad õppisid enamasti uued ametid ära, kuid tööle võeti ka kaks täiesti uut arvutiküljendajat, kes polnud varem selle tööga kokku puutunud. Nende väljaõpetamisega tegeleti kohapeal ja see kulges esialgu üsna valuliselt.

„Arvutiküljendajaid õpetas üks arvutispetsialist, aga kuna ma Liivimaa Kroonikat juba arvutis kujundas, siis ma käisin neid ka juhendamas. Mõnda aega ma tegin üksi seda tööd, mida nemad pidid tegema, sest nad ei saanud algul lihtsalt hakkama.“ (Värnik, lisa 2.4);

Ka arvutikujunduse endisest palju avaramate võimaluste avastamine ja katsetamine toimus töö käigus:

“Ma mäletan, kuidas ma vaidlesin tüdrukutega, et peab olema võimalik siin reavahet muuta ja nemad ütlesid, et ei ole võimalik, sest neile pole seda õpetatud.“ (Tamm, lisa 2.5).

Avastati arvutigraafika võimalusi, esiküljel hakati avaldama värvifotosid ja muutma elementide traditsioonilist paigutust. Katsetati ka veidraid pealkirju, aga küllaltki tagasihoidlikult. (Tamm, lisa 2.5) Kindlate reeglite kehtestamise vajadust hakati tajuma alles veidi hiljem:

„Selliseid reegleid, nagu praegu, et kogu leht on ühesuguse reavahega, siis ei olnud, sest keegi ei teadnud, et kõike [kirja suurust, veerujaotust,

---

²³ Küljendusprogrammides kasutatavad stiilid sisaldavad hulka tekstiparameetreid (kirja suurus, font, reavahe, tähevahe, taanded, värv jne). Kui küljendusprogrammi võetud tekstilõigule omistatakse stiil, omandab see kõik stiili salvestatud parameetrid. Ajalehe kujundamisel kasutatavate valmis stiilide parameetreid küljendaja reeglina muuta ei tohi, ehkki selle reegli jäikus oleneb väljaande kujunduspõhimõtetest.

reavahet ning muid teksti- ja küljenduse parameetreid - TRJ saab nii lihtsalt muuta. Meil olid mingid piirid, mille vahel tohtis reavahet muuta ja ühe artikli piires püüdsime ikka üht reavahet hoida, aga nii oli küll, et üks lugu oli topitud ja sealsamas kõrval on laiutatud. Ja kirjasuurusele võis ka pool punkti juurde panna, kui vaja.“ (Värnik, lisa 2.4).

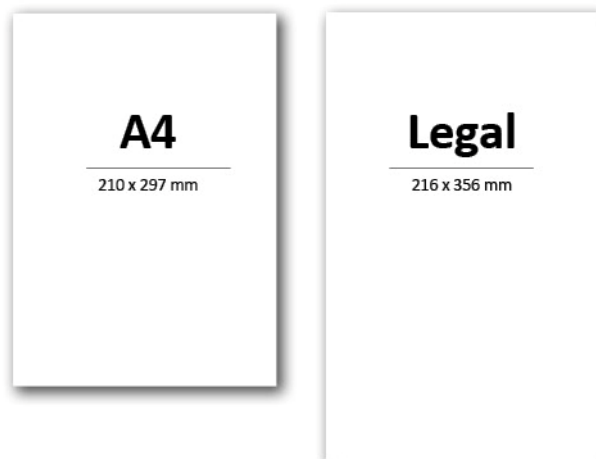
Joonis 16. Erineva suurusega tekstikiri kõrvuti asetsevates lugudes.

Ka arvutiajastul olid oma tehnilised piirangud, esialgu peamiselt arvutite ja printerite jõudluse ning kvaliteedi tõttu. Kogu kujundatud lehekülje väljaprintimine ühes tükis polnud võimalik, sest printerid oli mõeldud A4 formaadi printimiseks ja ka arvutitel oli raskusi suurte dokumentide käsitlemisega. Printimisprobleeme lahendati käepäraste vahenditega:

„Printimine oli selle poolest keeruline, et laserprinterid polnud mõeldud kilele printimiseks ja seal tuli midagi selleks ümber teha. Ja külje laius oli suurem kui A4 formaat, seepärast tuli printida legal-formaati²⁴. Neid legal-formaadis kilesid lõigati käsitsi.“ (Koorberg, lisa 2.6);

„Siis ehitati printerile mingi lisaseade juurde ja prinditi legal-formaadis kilele. Seepärast püüti lugusid lehes kujundada viiele veerule ja kõrvale kuues veerg eraldi – et saaks printida A4le.“ (Värnik, lisa 2.4).

²⁴ Legal – USAs kasutatav paberiformaat suurusega 8,5 x 14 tolli ehk 216 x 356 mm.

Joonis 17. A4 ja legal-formaadi proportsioonide võrdlus.

Kärpimine polnud enam keeruline ja vaevarikas tegevus nagu tinalao ajal, seetõttu muutus ka korrektuuri lugemise protseduur lihtsamaks – kõiki parandusi, kärpeid ja lisandusi oli arvutis lihtne teha.

„/.../ kahepeale pobisemine kadus ära ja igaiüks hakkas oma teksti lugema.“

(Tamm, lisa 2.5);

„Tinalao ajal oli see [kärpimine] väga oskuslik tegevus, otsiti kohti, kust saab paar rida välja võtta ja kus poolikuid ridu kokku panna, et mitte kogu artiklit ümber laduda. Arvutilaoga käis nii, et suruti kokku, pandi väiksem reavahe.“ (Värnik, lisa 2.4).

Omaette uus peatükk lehekujunduses oli graafiliste võimaluste tekkimine, mis kujundas täiesti ümber ka kunstniku töö. Postimehe kunstniku Andrus Peegli esimeseks töövahendiks arvutil oli graafikaprogramm CorelDraw 2, mille abil ta kujundas lugudele pealkirju (Peegel, lisa 2.8) – see varem käsitsi tehtud töö valmis nüüd üleni arvuti abil. Valmis pealkirjad lasti printerist kiledele välja ja kleebiti montaažilauale oma kohtadele.

Sama postiljoni pilt oli kirjade rubriigi päises ka arvutieelsel ajal. Päise tekst on kujundatud Corel Draw's.

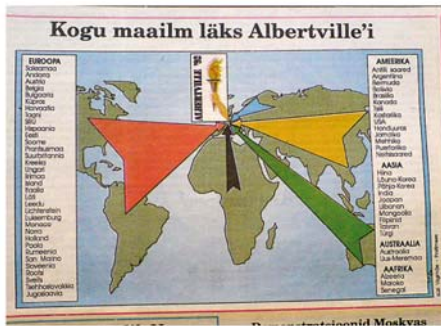
Huumorikülje "Herilane" päis aastast 1990 ja 1992. Vasakpoolne variant on tehtud arvuti abita, parempoolne Corel Draw's.

Joonis 18. Corel Draw abil kujundatud pealkirju ja vinjette Postimehest 1991-1992.

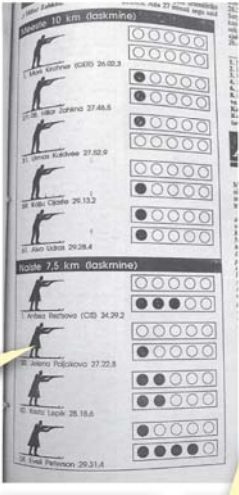
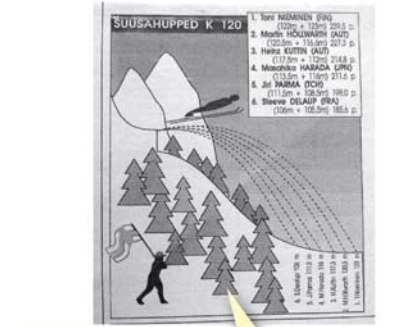
Hakati looma ka infograafikat, mis varem peaaegu puudus:

„Kalmre jumaldas infograafikat ja spordivõistlused olid põhilised, mille juurde ta graafikat tahtis /.../ Külli üritas seda pisarsilmi järgi teha. Ega me ju ei teadnud siis ju midagi monitori kalibreerimisest²⁵ ega värvidest. Ekraanil olid kõik Jaapani lipud nagu olema peab, aga lehes tulid välja Läti värvides.“ (Tamm, lisa 2.5);

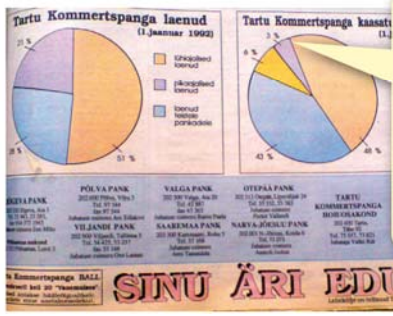
²⁵ Värvikalibreerimise abil viiakse monitoril kuvatavad värvid vastavusse kasutatava värviruumi omadega. Selleks reguleeritakse värvikomponente, heledust, kontrasti ja valgepunkti. Eesmärgiks on saavutada monitori värvide tasakaal, mis oleks võimalikult täpses vastavuses soovitud lõpptulemusega – ajelehe puhul trükitud fotol nähtavate värvidega.

1992. aasta veebruaris toimunud Albertville'i taliolümpia puhul ilmus Postimehe vahel neljal korral Olümpialeht, mis sisaldas rohkesti katsetusi infograafika alal.

Kuused ja inimfiguurid pärinevad Corel Draw'ga kaasas olnud pildipangast, kõik muu on kujundaja joonistatud. Naislaskesuusataja kujutist pildipangast polnud, seepärast on kujundaja mehefiguurile kleidi selga lisanud.

Diagrammi sektorid on kujundaja joonistanud ühekaupa käsitse - seda on näha kohati ebatäpselt kokkujooksvatest servadest ja ebatäpsetest kaarekumerustest.

Lehvivad riigilipud pole pärit pildipangast, vaid on kujundaja joonistatud.

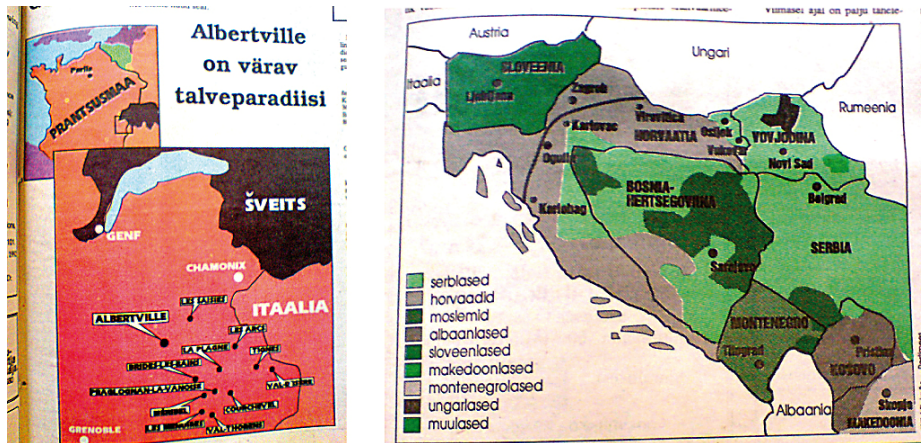
Tank on võetud Corel Draw' pildipangast ning värvüleminek sinisest oranžiks on pandud jooksma läbi viie figuuri. See oli üks Corel Draw 2 võimalusi, mis kujundajatele tollal ahvatlev tundus.

Joonis 19. Infograafikat 1992. aasta Postimehe numbritest.

Skännerite puudumisel rakendati kõikvõimalikke käepäraseid nippe kujutise arvutisse viimiseks. Infograafika puhul sai näiteks maakaarte otse ekraanil käsitsi originaalist maha joonistada:

„/.../ maakaartide puhul oli lihtsalt atlasest mahajoonistamine. /.../ Kinnitasin kaardi teibiga ekraani peale ja joonistasin lihtsalt kontuurid üle.“ (Värnik, lisa 2.4);

Joonis 20. Corel Draw abil joonistatud kaardid 1992. aasta Postimehe numbritest.

Graafikaprogrammi võimalused detailide käsitlemisel olid küljendusprogrammi omadest veelgi avaramad ning algaastatel katsetati nii võimaluste kui ka maitsemeele piire:

„/.../ ühel ilusal päeval tekkis majja CorelDraw ja siis polnud enam kujutlusvõimel piire. /.../ küljendaja jättis küljele kindlas mõõdus augu ja sinna tehti siis sobivas suuruses pealkiri. Fondi pühadusest muidugi keegi ei hoolinud, neid venitati pikuti ja laiuti, varje ja värviüleminekuid kasutati ohtralt. /.../ see lastehaigus põeti ikka täiega läbi.“ (Koorberg, lisa 2.6).

Joonis 21. Corel Draw' efektide kasutamine 1992. aasta Postimehe numbrites.

Montaaž kolis ladumise ja küljenduse kannul trükikojust toimetusse ning asus kujundusega samas ruumis, sest kahe üksuse vahel käis pidev ja tihe suhtlemine. Suurele montaažilauale kinnitati paksust materjalist aluskile ehk astralon, kuhu kleebiti läbipaistva kleeplindiga kõik külje elemendid (Kama, lisa 2.7). Osa detaile olid suured, nagu ühes tükis välja printitud küljendatud tekstid või poolikud leheküljed mitme looga, osa aga väikesed, kuni tibatillukeste vinjettide ja erakuulutusteni välja:

„/.../ reklaamiga olid monteerijad hädas, sest osa kuulutusi olid sellised, mis kordusid ja nad pidid neid kaherealistest kuulutustest jupikaupa terve lehekülje kokku kleepima.“ (Kama, lisa 2.7);

„Algul lasti leht [printerist] juppide kaupa välja, käsitööd oli meeletult palju, kõik vinjetid ja jupikesed olid eraldi tükkidena.“ (Tamm, lisa 2.5).

Fotod ja graafiliselt kujundatud pealkirjad kleebiti küljendatud teksti jäetud aukudesse eraldi. Värviliste külgede puhul kinnitati nelja trükivärvi kiled ühekaupa laual üksteise peale ja kleebiti iga värvi elemendid järgemööda, et ei tekiks nihkeid eri värvi elementide vahel:

„Värvifotode puhul olid nurkades ristid, mille järgi värvid paika aeti.“
(Värnik, lisa 2.4);

Äpardusi võis juhtuda ka montaažilaual.

„Üks suuremaid ämbreid oli mingi laupäevase missivõistluse leheküljega. Tartu linn korraldas hunnitu võistluse, kõik missid käisid trikoodes pildistamas meil studios. Ja montaažigrupp sai hakkama sellega, et vahetas kaks värviplaati omavahel ära, nii et lehes olid kõik missid rohelised.“ (Tamm, lisa 2.5).

Peamised muutused. Peaaegu kõik vastajad mainivad operatiivsuse ja töökiiruse kasvu. Kuna Postimees käis toona võrreldes teiste ajalehetoimetustega tehniliste uuenduse esirinnas, siis olid muutused siin eriti suured.

„1990ndate alguses arenes arvutiasjandus kiiresti ja Postimehel oli jõudu selle arenguga sammu pidada.“ (Talvik, lisa 2.2).

Tõstetakse esile põlvkonnavahetust, toimetusse tuli palju noori:

„Kui tinalao ajal oli toimetuse üsna konservatiivne asutus, kus tõsised inimesed tööd tegid, siis arvutite ajastul tuli reklaamiosakonda ja mujale palju noort rahvast.“ (Tamm, lisa 2.5);

„Õhus oli selgelt generatsioonivahetus, noori tuli palju ja nad hakkasid domineerima.“ (Värnik, lisa 2.4).

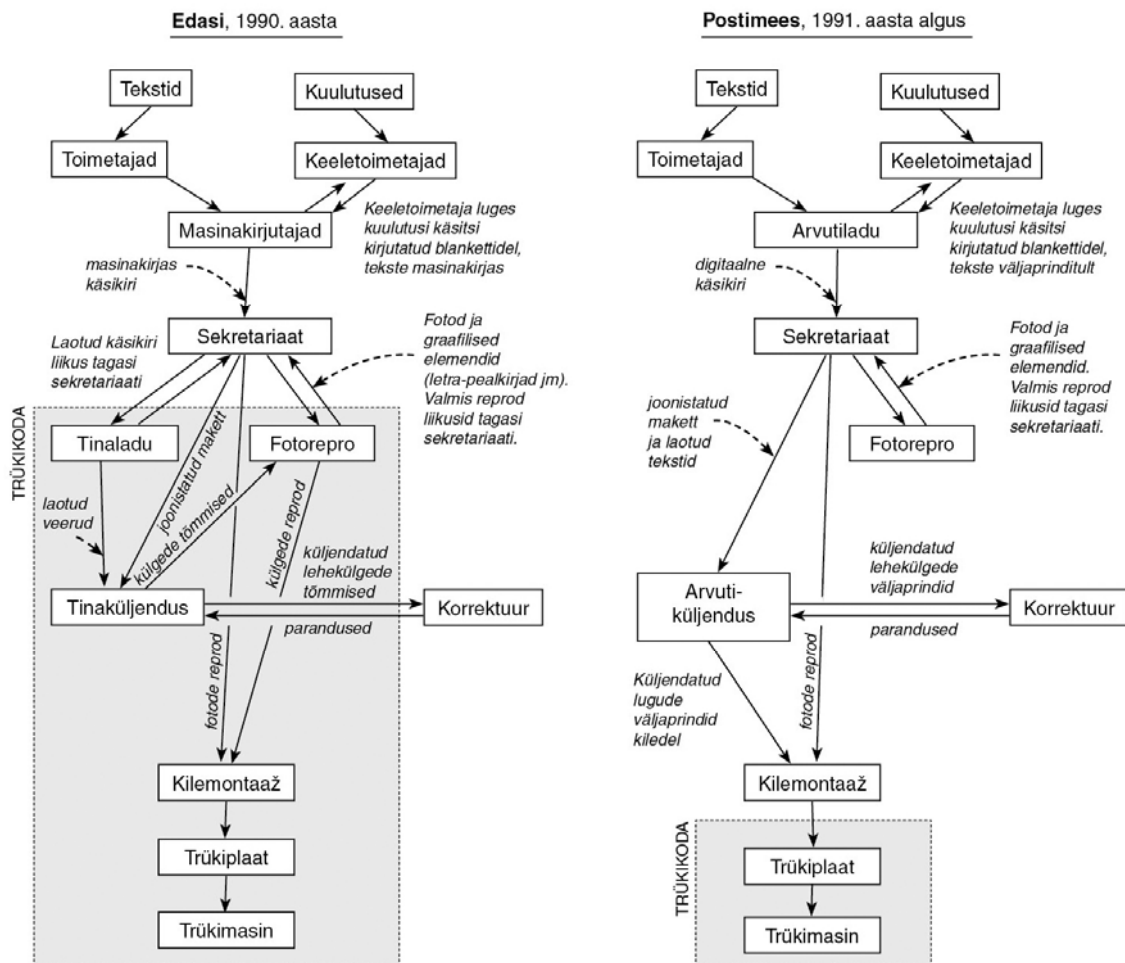
Koos noortega lisandus mängulisust, mis muutis ajalehe välimuse vähem konservatiivseks:

„Tekkisid värvipildid ja reklaam ja tõsidust jäi vähemaks. /.../ Ma mäletan pikki vaidlusi teemal, kas soliidisel ajalehel võib esiküljele värvilist pilti panna, sest see on nii kollane võte.“ (Tamm, lisa 2.5);

„Kiirust tuli lisaks, operatiivsust, rohkem võimalusi küljel osadega mängida, kasvõi fotodega.“ (Kohler, lisa 2.3).

Kadusid masinakirjutajad, tinaladujad, hulk töökohti tekkis aga juurde: arvutiladujad, arvutiküljendajad, it-meeskond, reklaamiosakonna töötajad, monteerijad ja autojuhid, kes valmis kleebitud küljed linna teise otsa trükikotta toimetasid.

Edasi ja Postimehe toimetuse töösükli etapid vahetult enne arvutite kasutuselevõttu ja pärast arvutiküljendusele üleminekut on välja toodud joonisel 2:

Joonis 22. Edasi ja Postimehe toimetuse töösükkel aastatel 1990 ja 1991.

Kokkuvõtteks. Postimehe töösükkel muutus seoses arvutite kasutuselevõtuga oluliselt lühemaks ja paindlikumaks. Paralleelselt muutus ka toimetuse struktuur uutele nõudmistele vastavaks. Töö käsikirjadega muutus kiiremaks, kuna arvutis oli parandusi lihtne jooksvalt sisse viia. Kujundus ja küljendus muutusid operatiivsemaks ja tehniliselt palju paindlikumaks, sest planeerimisvigu parandada ja viimase hetke muutusi teha oli arvutiküljenduses lihtne. Montaaživalmis materjalide ettevalmistamine ei sõltunud enam nii suures osas klišeerimisest (seda kasutati ainult fotode juures kuni skännerite hankimiseni). Esines palju tehnilisi probleeme, mida lahendati töö käigus. Kogu tehniline töö enne trükiplaadi valmistamist tehti trükikoja asemel toimetuses, mis võimaldas tihedamat kontakti toimetuse ja tehnilise poole vahel.

3.4 Arvutite kasutuselevõtu põhjused

Esimese arvuti kasutuselevõtu põhjuseks oli kuulutuste kujundamise kohmakus tinalaos. Kuulutused, eriti raamidesse paigutatud surmakuulutused, olid võrreldes ajaleheartiklitega ladujate vaatevinklist ebastandardsemad ja keerukamad. Seepärast hakati otsima uusi ja paremaid võimalusi selle töö korraldamiseks.

„Põhiprobleem oli Edasi peamise sissetulekuallika – surmakuulutuste ja muude kuulutustega. /.../ nende tinaladumine võttis ilmselt kõige rohkem aega. See oli esimene valdkond, kus arvutiga lehetegemine mängu tuli. Ikka seal, kus kõige rohkem raha liikus /.../.“ (Talvik, lisa 2.2).

Kui arvutispetsialistid välja arvata, oli Külli Värnik Edasi esimene uus töötaja, kes võeti tööle arvutiga töötama:

„Mina sattusin Edasisse tööle sellepärast, et ma õppisin arvutiga seotud eriala [TÜ majanduskuüberneetika – TR] ja sel ajal oli popp minna kooli kõrvalt tööle. Masinakirja oskasin ma ka ja programmikese olin kirjutanud arvutile.“ (Värnik, lisa 2.4).

Kuulutuste kujundamiseks hangitud arvuti ei meenu enamikule vastajatest, sest ülejäänud toimetuse jaoks algas arvutiajastu tükk aega hiljem. Piret Tamm mainib siiski ka esimese arvuti kasutuselevõtu aega:

„Vist kevadel 1990. Selle masina peal hakkas Viigimäe [Küllü Viigimäe, praegune Värnik – TR] tegema surmakuulutusi /.../“ (Tamm, lisa 2.5).

Suvel 1990 oli kuulutuste osakonna arvuti juba töös ning sellel kujundatud materjalid prinditi välja laserprinterist (Koorberg, lisa 2.6). Tehniliselt käsitseti arvutil kujundatud kuulutusi tinalao ajal sarnaselt fotode, paberil kujundatud pealkirjade ja muude kujunduselementidega:

„Neid siis lõigati, kleebiti ajalehemaketi peale ja tehnoloogiliselt käituti nendega edasi samamoodi nagu fotodega – need pildistati ümber plaadile [sel ajal siiski juba ammu filmile – TR] ja asetati tinalaoveergude vahele.“ (Talvik, lisa 2.2).

Küsimusele arvutite kasutuselevõtu põhjuste kohta pakuvad intervjuueeritavad erinevaid vastuseid:

„Mujal maailmas tehti nii. Paljud ajakirjanikud tegid kaastööd Soome /.../. Ja eks nad seal siis nägid, kuidas asjad käivad.“ (Värnik, lisa 2.4);

„Küllap ikka, et lihtsam oleks. Käidi ju seal Uppsalas vaatamas, kuidas seal tehakse.“ (Kama, lisa 2.7);

„/.../ eks ikka oli oluline, et info kiiremini liiguks ja et teda rohkem oleks. Ja et oleks võimalik teha paremat lehte, teistele konkurentsi pakkuvat.“ (Hanson, lisa 2.1).

Põhjuse kogu tehnilise tsükli arvutitele üleviimiseks andis siiski uue trükikoja Kroonpress käivitamine, millega kaasnesid muutused lehe struktuuris. Samal ajal muutus ka lehe nimi Edasist Postimeheks. Üleminek uuele süsteemile toimus 1991. aasta jaanuarist.

„Kroonpressi ofsettrükiga läks kõik täielikult arvutisse – välja arvatud fotod, millest tehti endiselt kiledele suurendused.“ (Talvik, lisa 2.2);

„Kujundustoa üleminek arvutitele toimus seoses uue trükikoja käikulaskmisega. 1991. aasta esimene leht ilmus värvilisena ja uuest trükikojast.“ (Koorberg, lisa 2.6);

Vajadus uue trükikoja järele tulenes ajaleheturul tekkinud konkurentsist, mis nõudis suuremat operatiivsust ja kõrgemat tehnilist kvaliteeti. Trükkimise kiirus muutus otsustavaks teguriks ja uut tinalaotrükikoda polnud ka mõtet enam luua. (Värnik, lisa 2.4).

Kokkuvõtteks. Peamine põhjus arvutite kasutuselevõtuks oli üldise uuendamise ja kaasajastamise vajadus Edasi toimetuses ning eeskujuna, mida selles osas nähti välismaa lehetoimetustes. Konkreetset tehnilist rakendust nähti arvutis esmalt kujunduses – kuulutuste kujundamine oli konkreetsetelt piiritletav probleem, millele oli võimalik arvutite abil lahendust otsida. Teise põhjusena võib välja tuua vajadust lühendada toimetuse töösükli, et suurendada toimetuse töö operatiivsust. Kolmandaks põhjuseks on uus trükikoda Kroonpress, mille käivitamisel polnud mõistlik kasutada trükiettevalmistuseks teise trükikoja vananenud tehnilisi vahendeid, vaid tuli leida uued ning selleks valiti moodne arvutitehnoloogia.

4. Järeldused.

1. Millistest etappidest koosnes ajalehe toimetuse töötsükkel vahetult enne arvutite kasutuselevõttu?

Edasi toimetuse töötsükkel oli arvutieelsel ajal pikaldane ja väheoperatiivne. **Tekstid** kirjutati valmis enamasti **käsitsi**, järgmise päeva ajalehte jõudsid neist vaid kõige operatiivsemad ja kiireloomulisemad uudised. Enamasti kulus teksti ilmumiseks 2-3 päeva. Operatiivsema trükiajakirjanduse järele ei tundnud kaheksakümnendate Eesti ühiskond veel vajadust.

Käsitsi kirjutatud teksti lõi masinal ümber **masinakirjutaja**, osa autoreid kirjutasid ka ise masinal. Masinakirjas käsikiri liikus osakonnajuhataja kätte, sealt **keeletoimetajale**. Kui parandusi oli palju, lõi masinakirjutaja teksti veel kord puhtalt ümber. Puhas või väheste parandustega käsikiri liikus toimetuse **sekretariaati**, kus valiti teksti juurde fotod ja planeeriti järgmise päeva ajalehe külgi.

Sekretariaat saatis masinakirjas tekstis trükikoja **tinalattu**, kus need laoti tinaridadeks. Laotud tekstide käsikirjad liikusid tagasi sekretariaati, kus neid hoiti **kartoteegis** ja kasutati vastavalt vajadusele lehekülgede koostamisel. Lugude juurde välja valitud **photod** mõõdeti maketi jaoks parajasse suurusse ja saadeti paberkujul vajalikus suuruses **klišeerimiseks** trükikotta.

Kuulutused võeti klientidelt vastu käsikirjalistel blankettidel, **keeletoimetati** ja löödi **masinal** ümber. Seejärel laoti need samuti trükikoja **tinalaos**.

Järgmise päeva ajalehe materjalid planeeriti lehekülgedele ning joonistati sekretariaadis paberil. **maketilehtedele** Maketi põhjal köideti tinaridadest laotud **veerud** trükikojas leheküljeks kokku ning tehti neist paberile tõmmised. Külgede tõmmised toodi toimetusse, **korrektuuri** loeti käsikirja järgi üle, parandati vead paberil ja viidi parandused trükikoja tinalaos sisse (vajadusel laoti tekst uuesti tinasse). Valmis tinaküljele lisati varasemal ajal tsinkplaatidele tehtud fotojäljendid, hilisemal ajal aga tehti küljest jäljend ja pildistati see filmile, millele **montaažilaua**

lisati fotod ja muud filmil olevad elemendid. Kokkukleebitud filmist tehti **trükiplaat**.

Sellise töötsükli nõrgim koht oli **vähene operatiivsus**. Kui tekkis vajadus materjali kiiremaks avaldamiseks suures mahus, tuli leida võimalusi tsükli kiirendamiseks. See koos organisatsiooniliste ja majanduslike muutustega sai arvutite kasutuselevõtu tõukejõuks.

2. Millised muutused toimusid toimetuse struktuuris ja töötsükli seoses arvutite kasutuselevõtuga?

Arvutitega seotud muutused Edasis algasid **arvutispetsialistide** töölevõtmisest, kelle töö tulemusena pool aastat hiljem alustati arvutite praktilist kasutamist toimetuse töös.

Esimese **küljendusarvuti** kasutuselevõtt muutis lihtsamaks ja operatiivsemaks kõige valulisema osa tehnilisest tööst – kuulutuste küljendamise.

Kogu **kujunduse** üleviimine arvutitele tõi kaasa ka kogu tehnilise personali ületoomise trükikojast toimetuse ruumidesse (välja arvatud vahetult trükiga tegelev personal). Kadusid **masinakirjutajad, tinaladujad ja –küljendajad**. Tekkisid **arvutiladujate ja arvutiküljendajate** ametikohad. Kasvas **reklaami** osatähtsus. Mitmed toimetuse vanad osad ühendati uuteks (majandus-, poliitika-, arvamustoimetused jt), mida oli ka tehniliselt lihtsam hallata. Loodi IT-osakond. Seoses lehe mahu suurenemisega võeti tööle lisatööjõudu.

Ajalehe töötsükkel muutus **kiiremaks**. Arvutitel kirjutamine võimaldas operatiivsemat parandamist ja kaotas vajaduse tekste paranduste tõttu uuesti kirjutusmasinal ümber lüüa. **Maketti** koostati endiselt paberil, kuid küljenduse paindlikumate võimaluste tõttu polnud enam vajadust nii täpselt tekstimahtusid planeerida. Eksimusi mahtude arvestamisel ja maketi koostamisel oli võimalik arvutikujunduse abil jooksvalt parandada.

Suurenes ajakirjaniku kokkupuude toimetamisjärgse tehnilise poolega (vajadusel sai viimase hetke parandusi teha ka kujundustoas). Ladujate, küljendajate ja montaaži kompaktses paigutuses tõttu suurenes operatiivne suhtlus nende tööetappide vahel. **Skänneri** olemasolu lubas vajadusel operatiivselt pilte lehekõlbulikuks muuta (klišeerimine oli aeganõudev tegevus).

3. Mis oli esimeste arvutite kasutuselevõtu põhjuseks?

Arvutikasutuse üldiseks põhjuseks Edasi toimetuses oli **vajadus ajaga kaasas käia**, samuti **kiirendada** toimetuse töösükli, et võimaldada operatiivsema info jõudmist ajalehte.

Esimene arvuti võeti Edasi toimetuses kasutusele kuulutuste osakonnas 1990. aasta kevadsuvel. Selle ülesandeks oli mugavama, kiirema ja vähem vaevalise lahenduse leidmine töömahuka ja keerulise kuulutuste osa (peamiselt surmakuulutuste) küljendamiseks. Arvutil küljendatud kuulutused prinditi paberile ja pildistati filmile ümber sarnaselt fotode ja lehe graafiliste elementidega. Järgneva poole aasta jooksul hakati arvutikujundust katsetama ka lehe muude elementide juures (järjejutt, kujundatud reklaamid, nädalalõpurubriik Liivimaa Kroonika).

Järgmiste arvutite kasutuselevõtu peapõhjuseks oli uue **trükikoja** Kroonpress käivitamine 1991. aasta jaanuaris. Uue trükikoja tõttu vajas leht uut trükiettevalmistuse tehnilist baasi ning selleks oli otstarbekas valida kõige kaasaegsem tehnika. Arvutid võeti kasutusele **kujundusosakonnas**.

Paralleelselt kujundusosakonna arvutitega hakati arvutikasutust juurutama ka **toimetuse** kirjutavas osas. Toimetus sai kuusteist arvutiterminali, mis olid ühendatud keskserveriga ja võimaldasid **tekstiredaktoril** töötamist. Valmis tekstid prinditi välja keeletoimetamiseks. Siin oli põhjuseks **vajadus lihtsustada tööd käsikirjadega** ja viia see kooskõlla juba arvuteid kasutava kujundusosakonnaga.

1990. aastal hakati kasutama ka esimest **skännerit**, mis võimaldas skännida slaide, kuid tulemuse kvaliteet ei julgustanud esialgu fotosid digitaliseerima. Seepärast kasutati kuni 1992. aasta sügiseni fotode puhul peaaegu eranditult vana ümberpildistamistehnoloogiat.

Kokkuvõtteks: Kujunduse arvutile viimine oli suurim ja olulisim etapp arvutite kasutuselevõtus Postimehes, sest sellega kaasnes tuntav tehnoloogiline ja kvalitatiivne hüpe. Ajakirjanike arvutikasutus arenes aeglasemalt, sest polnud otsest vajadust sundida neid kiiresti uuele tehnoloogiale üle minema.

5. Kokkuvõte.

Nagu eelpool mainitud, oli arvutite kasutuselevõtt Edasi toimetuses vaid üks osa reformidest, mille põhjused polnud ainult tehnilist laadi. Siiski oleks olnud 1990ndate alguses juba raske ette kujutada ajalehetoimetust, mis suudab järgmise päeva ajalehte anda vaid 1/3 värsket materjali ja avaldab pidevalt mitme päeva vanuseid tekste. Arvutite kasutuselevõtt oli ainus viis muuta lehe valmimistsükkel piisavalt operatiivseks, et olla võimeline konkureerima tekkival ajakirjandusturul ja reageerida kiiresti pöördelistele sündmustele ühiskonnas (heaks näiteks oli augustiputš, mille kajastamist mainib Taavi Talvik lisas 2.2).

Teine põhjus oli majanduslik – trükimeedia oli pärast riikliku toetuse kadumist sunnitud enda äramajandamiseks muutuma atraktiivseks reklaamikanaliks ja pidi pakkuma piisavalt kvaliteetset ja mugavat keskkonda reklaamiandjatele. Värvitrüki võimaluste tekkimine ja arvuti abil reklaamide kujundamine olid selle peamised tekitajad.

Kolmas põhjus oli potentsiaalse tööjõu olemasolu – Tartus kui ülikoolilinnas leidis piisavalt noori erisuguste alade üliõpilasi ja spetsialiste, kes suutsid arvutitega ümber käia, ehkki nad ei pruukinud olla spetsialistid ajakirjanduse alal.

Niisiis oli Edasi tehnoloogilisel eesrindlikkusel mitu põhjust, kuid peamiseks neist võib pidada siiski kiiresti muutuvate aegade loodud vajadust jõudsalt edasi areneda.

Põhjalikumate järelduste tegemiseks sel perioodil toimunud muutuste kohta oleks vaja laialdasemat ja mahukat uurimistööd, mis võtaks arvesse ka toimunud muutuste teisi (majanduslikke, poliitilisi, kultuurilisi) põhjusi. Käesoleva töö eesmärk oli eelkõige vaid ühe väikese ja väheuuritud osa talletamine Eesti ajakirjanduse ajaloos.

Kasutatud allikad

- Arnold, Edmund C. (1981). *Designing the Total Newspaper*. New York: Harper & Row.
- Carter, Nancy M. & Cullen, John B.. (1983). *The Computerization of Newspaper Organizations*. Boston: University Press of America.
- Click, William J. & Baird, Russell N. (1990). *Magazine Editing and Production*. Dubuque, IA: Wm. C. Brown Publishers.
- Collin, P.H. (1997) *Dictionary of Printing & Publishing*. Teddington, Middlesex: Peter Collin Publishing.
- Davis, Anthony (1981). *Magazine Journalism Today*. Oxford: Heinemann Professional Publishing.
- Ferguson, Donald L. & Patten, Jim (1993). *Journalism Today!* Chicago: National Textbook Company.
- Garcia, Mario R. (1987) *Contemporary Newspaper Design. A Structural Approach*. New Jersey: Prentice Hall.
- Garrison, Bruce (1983). *Computerization of the Newspaper in the 1980s. A Paper presented at the Annual Meeting of the Association for Education in Journalism and Mass Communication (66th Corvallis, OR, August 6-9, 1983)*.
- Jupp, Victor (2006). *The Sage Dictionary of Social Research Methods*. London: SAGE Publications, Ltd.
- Kurvits, Roosmarii (2006). *Eesti ajalehtede välimuse muutumine 1990. aastatel*. Akadeemia 12/2006.
- Laughey, Dan (2007). *Key Themes in Media Theory*. Maidenhead, Berkshire: Open University Press.
- McQuail, D. (2000). *McQuaili massikommunikatsiooni teooria*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Morley, David (2007). *Media, Modernity and Technology. The Geography of the New*. New York: Routledge.
- Paju, Taivo (1999). *Meediafirmad ja meediaturg. Meediaorganisatsioon II*. Tartu 1999: Tartu Ülikool.
- Rehe, Rolf F. (1985). *Typography and design for newspapers*. Darmstadt: IFRA.

Shipman Jr, John M. (1986). Computerization and Job Satisfaction in the Newsroom: Four Factors to Consider. Newspaper Research Journal, Vol. 8, No.1, Fall 1986.

Siilats, Viktor (1987). Personaalarvuti kasutamisest ajakirjanduses. Kursusetöö. Tartu: Tartu Ülikool.

Uus, Sulev (1998). Toimetuse töökorraldus. Eilsest tänasesse. Meediaorganisatsioon I. Tartu 1998: Tartu Ülikool.

Vihalemm, Peeter (toimetaja, 2004). Meediasüsteem ja meediakasutus Eestis 1965-2004. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Watson, James & Hill, Anne (2000). Dictionary of Media and Communication Studies. London: Arnold.

Winston, Brian (2000). Media Technology and Society. A History: From the Telegraph to the Internet. New York: Routledge.

www.greif.ee – aprill 2009

www.itdictionary.org - aprill 2009

www.kmoser.com/computerhistory/?id=ventura – mai 2009

www.legaltext.ee – mai 2009

www.letraset.com – mai 2009

www.luminous-landscape.com – mai 2009

www.vallaste.ee – mai 2009

Summary

The aim of this BA thesis entitled *Computerization of the Estonian Newspaper Organizations on the Example of Edasi/Postimees* was to describe a period of implementing computers to the newspaper production process in the Estonian daily newspaper Edasi starting from 1990.

The thesis begins with an overview of the theoretical background of the subject including a discussion of the relations between technology and medium. This part is followed by a concise overview of the technological development of newspaper production from Linotype to desktop publishing in the Western world and descriptions of some previous research efforts on the subject. The theoretical part also provides a brief overview of the situation in Estonian printed media during the observed period and some views on the usage of computers from Estonia in the late 1980s.

The analytical part is based on the interviews conducted with nine Edasi/Postimees employees of that time. It describes the situation in the production of the Edasi newspaper before the beginning of the technological reforms, then maps the stages of the computerization from 1990 to 1991 and describes the main changes in the organization structure and the production cycle of the newspaper. The analysis is concluded by the views on the reasons for the computer implementation during the observed period.

The analysis helped to describe the situation before the implementation of computers and the main features of the computerized production cycle. It also indicated that the main reasons for the technological leap of Edasi/Postimees were the need for shortening the production cycle due to the requirements for the increase in the news production and printing speed, competition in the transforming field of printed media and implementation of the new modern printing press.

Lisad

LISA 1. INTERVJUUDE ALUSKÜSIMUSED

1. Ajalehe töösükkel ja ametid enne arvutite kasutuselevõttu

- Kuidas nägi ajalehe valmimistsükkel välja enne arvutite kasutuselevõttu?
- Kuidas töötasid reporterid?
- Mis juhtus looga pärast valmimist? Kes ja kuidas tegeles tekstiga edasi?
- Kuidas nägi välja küljendus ja kujundus?
- Mida ja kuidas otsustas lehe väljanägemise juures ajalehe kunstnik? Kellega ta koostööd tegi?
- Kuidas sündis lehekülje ülesehitus? Kuidas valiti kirjad, vinjetid, veerujaotus jms?
- Kuidas töötas korrektor?
- Milline nägi välja fotode valmimistsükkel?
- Kes ja kuidas kujundas reklaame ja kuulutusi?
- Kuidas käis maketi koostamine?
- Kuidas käis kujundus ja küljendus?

2. Arvutite kasutuselevõtt toimetuses: põhjused, etapid, prioriteedid, tehniline külg.

- Mis ajendas esimeste arvutite kasutuselevõtu toimetuses?
- Millises lehe valmimistsükli osas võeti arvutid esimesena kasutusele?
- Kuidas muutusid arvutite kasutuselevõttuga töötajate tööülesanded?
- Kuidas muutus reporteri- ja toimetajatöö?
- Kuidas muutus lehe maketi koostamine?
- Milline oli arvutipark? (Esimeste arvutite võimsus, võimalused, internet)
- Kuidas muutus tekstitöötlus? Programmid, tehnilised võimalused.
- Kuidas muutus küljendus? (millal ja millised arvutid kasutusele võeti, millised olid ametid, programmid ja nende võimalused)
- Kuidas arenes fototöötlus? (skannerid, millal mindi arvutipõhisele fototöötlusele)
- Kuidas arenes reklaamikujundus ja –küljendus arvutite abil?
- Kuidas nägi välja montaaž pärast kujunduse arvutiseerimist?
- Kuidas muutus trükitehnika, millised olid uued võimalused?

3. Toimetuse ülesehitus ja muutused töötsükli

- Millised ametikohad kadusid, millised tekkisid seoses esimeste arvutite tulekuga?
- Kuidas muutus toimetuse koosseis, mis olid selle põhjused?
- Milliseid oskusi pidi omandama ajakirjanik ja toimetaja seoses arvutite kasutuselevõtuga?
- Milliseid uusi võimalusi andsid arvutid ajalehe töötsükli? (suurem operatiivsus, vigade kõrvaldamise lihtsustumine jm).

LISA 2. INTERVJUUD

2.1 Raimu Hanson

Tööl Edasis/Postimehes alates aastast 1980. Esimene amet: kirjade osakonna korrespondent.

1991-1994 – Postimehe uudiste osakonna juhataja

1994-95 – Postimehe uuriva ajakirjanduse grupi toimetaja (põhirõhuga keskkonnakaitse)

Praegune amet: Postimehe reporter.

Kuidas nägi välja ajalehe valmimistsükkel enne arvutite kasutuselevõtmist?

Hoolsamad ajakirjanikud kribasid midagi juba kodus valmis, kellel oli, see masinal, kel polnud, käsitsi – käsitsi sai kiiremini. Siis toodi käsikiri masinakirjutaja kätte, tema tippis selle ümber ja pärast seda läks asi keeleteoimetaja kätte. Toimetaja asetäitja tegi ka oma märkused ja kui käsikiri läks väga kirjuks, siis pidi masinakirjutaja selle uuesti ümber lööma. Tohtu ajakulukas oli see käsikirja valmimine sellisesse järku, kus võis minna trükikotta. Seal võeti see uuesti ette ja löödi aparati, kus nupuvajutustest tekkisid tinast read, millest neljakandilisele pannile pandi kokku lehekülg.

Toimetuses oli ka selline üksus nagu sekretariaat, mis vahendas toimetust ja trükikoda. Kui käsikiri oli loetav, siis läks ta nende käest otse trükikotta.

Üks seade oli veel vene ajal: teletaip. Teletaibist tulid ametlikud uudised, see oli automaatne kirjutusmasin, mis tõi telefoniliini pidi ETAST ja TASSist uudiseid. Pikk paberirull oli küljes ja automaatselt trükkis, võis öö jooksul terve lasu maha trükkida, sealt siis võeti ja avaldati, löigati seda kääridega.

Kuidas reporterite töö tollal välja nägi?

Reporterid pidid informatsiooni hankima telefoni teel – siis tuli kõne sisu üles kirjutada - või kohapeal makilindile salvestama ja hiljem maha kirjutama.

Ma ei mäleta täpselt, millal meile arvutid laudadele tekkisid, aga see võis olla 90ndate algul. Enne seda klõbisesid meil laudadel elektrikirjutusmasinad ja ka mehhaanilised

kirjutusmasinad. Näppudel oli väga raske, need väsisid ära ja toimetus oli müra täis – kogu aeg oli kuulda klõbinat. Kui arvutid tekkisid, siis istusime me all esimesel korrusel vaatega peahoonele. Ma mäletan, et see süsteem ei toiminud hästi alguses. Ma ei tea, mis firma arvutid need olid, aga kui arvuti kinni jooksis, siis tekkis ekraaninurka sõna „tatung“ ja mingisugune number. [Selline olukord vajab arvutispetsialisti sekkumist – TR] Ja nii me nimetasimegi neid arvuteid tatungideks.

Arvutimehi nimetasime me „Mõhk ja Tõlpa“ ja süsteemi „vaeslapse käsikiviks“

Kui palju ja mida tegi toimetuse kunstnik?

Sel ajal, kui mina tulin, kasutas kunstnik tušši ja sulge. Mõni aeg hiljem tuli letra-tehnika. Kilede peal olid valmis tähed ja kui neid paberi peal hõõruda, tuli see täht paberile. Kunstnik oli Andrus Peegel, ta tuli Edasisse tööle enne mind, millalgi 70ndatel. Ta allus sekretariaadile – seal otsustati, kuhu on vaja pealkirju ja muud sellist.

Kuidas leheküljed kokku pandi? Kes otsustas, mis lugu kuhu läheb?

Toimetuse koosolekud olid vist kord nädalas laiemas ringis ja siis tehti nädala plaanid ette, kes mida peaks kirjutama. Kogu lehe valmimine ja kirjutamine oli pikaldane, mitte nagu praegu, kus igal hommikul on pooletunnine koosolek, kus räägitakse, kes mida kirjutab. Sekretariaat oligi see koht, kus need leheküljed valmis joonistati. Aga jah, iga päev pidi kirjutaja teadma, kui palju tal on vaja kirjutada.

Kuidas ja millal korrektor külgi üle luges?

Praegu on meil korrektoreid vist üks või kaks. Tollal oli vist vähemalt neli, terve tuba oli täis ja väga hoolega loeti. Peale selle oli ka valvetoimetaja, kes pidi viimase kui rea üle lugema, mis lehte läks. See amet käis külakorda, ainult selleks, et vigu avastada – mitte ideoloogilisi, vaid igasugu lollusi, trükivigu, eksimusi. Noorte Hääles nimetati teda näiteks „selgepeaks“ – et hästi selge peaga pidi lugema.

Trükikoda oli teinud lehekülgedest tõmmised – need määrisid hirmsasti käsi, värske trükivärv – neid siis loeti. Ja kaheksakümnendatel luges veel ka Glavliti tsensor, kes luges kõige viimasena kõik üle. Tema tuli majja õhtul, kui lugemise aeg oli.

Kuidas fotode lehe jaoks ettevalmistamine käis?

Siinsamas trükikojas [kunagine Heidemanni-nimeline trükikoda, hiljem Greif asus Edasi/Postimehe kõrvalmajas - TR] oli aparaat, mis vähendas või suurendas fotot vastavalt lehe vajadustele ja ühtlasi tegi fotost tsinkplaadi, mis siis ilmselt oli negatiivis. Seda nimetatakse vist tsinkograafiaks, selline lõõtsaga tohutu suur aparaat oli.

Sellise tsinkplaadi tegemine oli päris pikaajaline protsess, varakult tuli fotod ära anda. Ja siis see plaat löödi vineer- või puitalusele, umbes tollipaksusele, et ta oleks tinalaos veergudega ühel tasapinnal [jutt on ofsetrüki eelsest perioodist aastani 1979, hiljem tsinkplaat enam ei kasutatud].

Kuidas kuulutuste osakond tollal töötas?

Inimesed tulid ja kirjutasid kuulutuste teksti blanketile, maksid raha ja need siis avaldati lehes. Aga firmade reklaami tollal ei olnud.

Ma ei tea, kas masinakirjutaja tippis kuulutused eraldi ümber või läksid nad inimeste kirjutatud blankettidel trükikotta. Igatahes laduja ladus need samamoodi tinaridadeks ja nad läksid samuti pannidele, millest trükiti tõmmis korrekturelehele. Tinakülgedest sai trükkimiseks kõlbulik plaat. Algul justkui mingist pappmatejalist, hiljem tuli ofset ja kilevorm. 80ndate lõpupoole, kui tekkis kilevorm, läksid ka pildid ja kujunduselemendid kilesse. Need tükid kleebiti kuidagi kleeplindiga kokku. Algul trükikoja poole peal, hiljem siinsamas toimetuses kujundustoas.

Millised olid trükitenilised võimalused arvutieelsel ajal?

Üht või kaht värvi sai kasutada, pühade puhul pandi mustvalgele lehele lisaks punast värvi.

Kindlasti oli ka tehnilisi takistusi, väga kribukrabu väikeste detailidega pilti ei olnud mõtet lehte soovida, trükikvaliteet oli suhteliselt vilets enne ofsetti [ofsetimasin tuli trükikotta juba 1979 – TR]. Fotod plaadil koosnesid nagu võrgustikust või sellisest karedast pinnast, pisikesed detailid kadusid sinna võrgustikku ära.

Mis oli arvutite kasutuselevõtmise algseks ajendiks?

Ma ei teagi, kas arvutid tulid Edasi või juba Postimehe ajal, aga üks ikka siis oli oluline, et info kiiremini liiguks ja et teda rohkem oleks. Ja et oleks võimalik teha paremat lehte, teistele konkurentsi pakkuvat.

Tähetornist veeti läbi ülikooli keemiahoone internetikaabel, 1992. aastal või nii. Selle kohta ma tegin veel loo, kui selle viimased jäänused maha võeti.

Kuidas muutus tööprotsess arvutite kasutuselevõttuga?

Lugusid oli võimalik teha mitu korda kiiremini ja kui Postimees laienes Tallinnasse, siis tekkis vajadus kahe linna vahel infot vahetada, pooltooreid ja valmis lugusid. Siis olid faksid ja arvutid asendamatud.

Kui kirjutajad arvutid said, muutus töö puhtaks - ei olnud mahatõmbeid, kirjutamine läks esteetiliselt ilusamaks, ei olnud tindipläarakaid.

Kuidas muutus lehekülje maketi koostamine arvutite tulekuga?

Mingil hetkel tekkisid täpsemad maketilehed. Tinalao ajal olid maketilehtedel ainult veerud või olid ka mõõdud servas, et mitu sentimeetrit, aga arvutite tulekuga muutus maketeerimine täpsemaks, ruumi sai täpsemalt mõõta.

Kirjutaja tööd trükitehnika eriti ei mõjutanud. Algul oli küll nii, et värvifotosid tehti Tallinnas. Mingil hetkel olid värvifotod lahutatud värvidena kiledes ja neid pidi täpselt üksteise peale monteerima. Tallinna tuli mitu päeva varem saata slaid ja siis tulid mitme päeva pärast alles filmid. Meeleolulilte pidi olema varu valmis tehtud, et saaks teemale vastavalt kiiresti lehte panna.

Millised ametid kadusid, millised tekkisid koos arvutite kasutuselevõttuga?

Ära kadus tinaladu ja tinaküljendaja ametikoht. Ladujad hakkasid arvutil laduma ja kui arvutivõrk toimima hakkas, siis kadusid ka käsikirjade sisselööjad, arvutiladujad.

IT-mehi tekkis juurde ja fototoimetaja, kes fotograafide toodud materjali süstematiseeris, paberfotosid haldas 1990ndatel sekretariaat.

Leht läks paksemaks, fotograafe on kogu aeg olnud 2-3, reklaamiosakond paisus kõvasti. Lehe mahu tõttu tuli reportereid ning reklaami- ja leviinimesi juurde. Pluss tellimiskeskus.

Mida pidi kirjutaja arvutiajastul juurde õppima?

Inglise keelt pidi õppima, ma olin õppinud ainult vene, soome ja natuke ladina keelt, nii et raske oli aru saada, mida masin tahab mu käest. Kogu aeg pidi abi küsima.

Mis olid suurimad muutused, mida arvutid toimetuse töös kaasa tõid?

Kiirus tõusis. Tinalao ajal oli ajakirjanikel kohustus kirjutada 3 päeva jooksul 1 lugu, nüüd on vaja kirjutada päeva jooksul 3 lugu.

2.2 Taavi Talvik

Postimehes tööl alates 1989, amet arvutiinsener, hiljem arvutiosakonna juht kuni sügiseni 1992.

Praegune amet: Elisa tehnoloogiaüksuse teenusplatvormide valdkonna juht.

Edasisse vedas mu kohe peale Vene sõjaväge üks tuttav arvutiinimene. Koolipõlves olin käinud TÜ füüsikahoones arvuteid näppimas. Seal tegeleti ka ülikooli teatmiku väljaandmisega ning teatmiku lõppu tehti indeks laiskade inimeste kombel mitte käsitsi, vaid arvutiga. Ja kui levis jutt, et teatmik on arvuti abil valmis tehtud, jõudis see ka Edasisse ning ühes sellega tõenäoliselt ka teoreetiline teadmine, et on võimalik arvutiga midagi teha, nii et see ka väljaandesse jõuaks.

Mis oli arvutite kasutuselevõtu esmaseks ajendiks?

Tavaliste artiklitega Edasis probleeme ei olnud, tinaladujad ladusid neid sama kiiresti kui masinakirjutajad. Põhiprobleem oli Edasi peamise sissetulekuallika – surmakuulutuste ja muude kuulutustega. Iga surmakuulutus oli isemoodi ja nende tinaladumine võttis ilmselt kõige rohkem aega. See oli esimene valdkond, kus arvutiga lehetegemine mängu tuli. Ikka seal, kus kõige rohkem raha liikus, ehk siis surmakuulutustes.

Hiljem dikteeris arvutite kasutuselevõtu uue trükikoja tulek. Ofsettrükis oli sisuliselt kohustus kogu asi elektrooniliselt valmis teha – see pidi olema tehtud samal põhimõttel nagu fotod [filmimontaaži ja ofsetti kasutas Edasi tegelikult ka enne Kroonpressi, tinalao ajal - TR]. Kui vaadata Edasi paksust 1989 ja Postimeest siis, kui Kroonpress oli aastakese toiminud, siis endise 8 lehekülje asemel oli õige pea 16 või 24 lehekülge, pluss veel sõsarlehed [esimesel ilmumisaastal oli Postimehe maht siiski 8 lk - TR]. Tööjõudluse vahe oli tohutu suur.

Kuidas arvuti abil tehtud kuulutuste osa muuga ühildus?

Arvutil tehtud osa väljundiks olid laserprinteril välja printitud arvutis kujundatud surmakuulutused. Neid siis lõigati, kleebiti ajalehemaketi peale ja tehnoloogiliselt käituti nendega edasi samamoodi nagu fotodega – need pildistati ümber plaadile ja asetati tinalaoveergude vahele. Sellest kõigest tehti ofsettrükiplaat.

Mis oli järgmine etapp arvutite kasutuselevõtus?

Kuulutuste vastuvõtmisel kirjutati need endiselt paberile. Järgmine samm oli see, et arvutiladujad hakkasid kuulutuste tekste otse arvutisse lööma. Need olid needsamad ladujad, kes ka ajakirjanike tekste arvutisse löid. Aga päris esimesel etapil tegeles keegi ladujatest vist ainult kuulutuste osaga.

Juba enne Kroonpressi [trükikoja] käivitamist läks juba ka mingite artiklite arvutisselöömiseks. Tinalao osakaal vähenes tasapisi. Igatahes Kroonpressi trükiga läks kõik täielikult arvutisse – välja arvatud fotod, millest tehti endist viisi kiledele suurendused.

Tinalao perioodil käsitleti kõiki arvutis kujundatud osi siis ikka kui fotosid?

Jah, need trükiti kile peale välja, kleebiti valguslaua peal kokku ja edasine töötlus oli nagu fotodel.

Ega tollal polnud arvutite ostmine niisama lihtne – igasugu embargod olid ja muu jama – Moskva kaudu pidi ostma ja mis iganes. Kogu see arvutilõbu oli suhteliselt kallis – suurusjärgud on nii 100 000 rubla, mis oli mitme auto hind. Üksikud personaalarvutid olid suhteliselt kallid. Odavamad asjad olid terminalid, millel oli ekraan ja klaviatuur ja mis tuli ühendada serveriga, et nad midagi teha saaks. Mingil x aastal ostis Postimees rämedalt võimsa 386 arvuti, kuhu mingi Tõravere observatooriumist välja kasvanud ettevõtte ehitas sisse kaks 8-pordist *serial*-kaarti, kuhu neid terminale ühendada sai. Millalgi enne ofsettrükile [Kroonpressi trükile – TR] üleminekut oligi üks suuremaid projekte see, et saaks ajakirjanikele mingid arvutid kätte – et nad saaksid ise hakata oma tekste sisestama. Arvatavasti aastal 1990 sai need 16 terminali ajakirjanikele üles pandud. Esialgu mitte kõigile, ega Stepan Karja ikka tükk aega ei läinud sinna terminali juurde, et oma asju sisse lüüa.

Kuidas ajalehe töötükkel arvutiajastu algul välja nägi?

Siis muutus töö selliseks, et ajakirjanikud ise või masinakirjutajad löid teksti sisse – sellise tuima teksti ilma kujunduseta. See käis korrektuurist läbi, parandati ära ja saadeti küljendusse. Algul umbes samadele inimestele, kes surmakuulutusi küljendasid – nad said paar arvutit juurde -, hiljem tekkis Postimehe ülemisele korrusele küljendajate tiim, neli-

viis inimest, kes tegelesid ainult küljendusega. Sealsamas olid ka monteerijad, kes kleepisid küljed kiledest kokku.

Mis järjekorras kujundus ja ajakirjanikud arvutid kasutusele võtsid?

See kujunduse osa ja terminalide projekt käisid tõenäoliselt mingil määral paralleelselt, aga minu mälu järgi käis suhteliselt pikalt kujundamine 1-2 masina peal reklaamiosakonna armust, aga see on üsna udune mälestus. Tööstuslikuks muutus see kujunduse pool ikka koos Kroonpressi tekkimisega, võib-olla mõni kuu varem. Ajakirjanike osa, terminalid, tekkisid kujunduse osast sõltumatult.

Kuidas arenes fototöötlus?

Millalgi arvatavasti 1990. aastal tehti ka esimesed katsed fotod arvutisse saada. [Mart] Kadastikul oli mingi sõber, kirjanik või ajalehe väljaandja Soomes, Tamperes, kellel oli üks Mac, millel sai järgi käidud ja vaadatud, kuidas soomlased neid pildiasju teevad. Mac oli selline mustvalge ekraaniga, mälu tal eriti ei olnud, aga esimesed mustvalged fotod õnnestus sellest kilele rastris välja trükkida. Umbes samal ajal liikus Külli [Värnik, tollal Viigimäe] kuulutuste osakonnast fototöötluse peale. See jäigi siis tema pärusmaaks.

Kuidas fotod arvutisse said?

Selleks oli slaidiskänner, mis saadi koos Maci ja LaserWriteriga, aasta võis olla kas 1990 või 1991. Minu mälu järgi jäi see väga pikaks ajaks ainsaks skänneriks.

Kvaliteetsset värvifotot sealt ei saanud, sest väljatrüki tihedus oli nii õnnetu. Läks mitu aastat, enne kui 600 dpi väljatrükiga laserprinterid tekkisid, mis hiljem ka üsna pea Linotronicuga asendati – sellega sai juba professionaalse kvaliteediga fotot kilele teha.

Millal järgmised skännerid tulid? Millal loobuti fotode suurendamisest vanal meetodil?

Ei mäleta, aga ma usun, et see oli kinni peamiselt printerite trükikvaliteedis. Värvilahutust sellise tihedusega lihtsalt teha ei kannatanud, kuigi mingeid värvipilte skänneri abil ka tehti, aga see kvaliteet ei kannata tänapäeval enam mingit kriitikat. Tõenäoliselt läks foto täielikult arvutisse siis, kui 1200 dpi-sed Linotronicud tulid, mis oli peale mind. Peamiseks takistuseks oli väljundi kvaliteet.

Milline oli esimestel aastatel arvutipark lisaks serverile ja Macile?

Ladujad olid terminalide taga, küljendajatel olid algul 286d – kas 8 või 16 MHz, hiljem 386d, umbes 20 MHz võimsusega. Personaalarvutite klassis suhteliselt eesrindlikud.

Koos Eesti Vabariigiga 1991. aastal tekkisid võimalused lihtsamalt arvuteid osta, aga ma ei mäleta, mida ja täpselt osteti.

Millist tarkvara alguses kasutati?

PC-de tekstiredaktor oli Einar Rünkaru poolt kohapeal kirjutatud [VEdit - TR], mis ei lubanud mingeid ilusaid kujundusi teha, nagu näiteks WordPerfect, mis tollal juba olemas oli. Sisestada sai ainult puhast teksti, oluline oli, et kõik täpitähed, märgid ning paragrahvi- ja lõiguvahetused oleksid olemas. Kõige olulisem oli, et programm ei teeks sigadusi, mida küljendajad hiljem kõrvaldama peaksid.

Terminalide peal oli Emacs²⁶, mida oli natuke kohendatud, et tavainimene saaks teksti sisestada, printida jne. Võrk oli koaksiaalkaabliga²⁷ 10-megabitine Ethernet²⁸, millega oli kogu aeg probleeme, sest kui keegi mõne terminaatori²⁹ peale astus, tuli otsida kohta, kus viga on. Tähtis oli, et arvutisselöödud tekstifailid oleksid kättesaadavad küljendusele.

Mida kujundajad-küljendajad veel programmidest kasutasid?

Põhiliselt Ventura Publisheri, hiljem tuli juba Quark Xpress ja fotode jaoks Adobe Photoshop. Graafikat tehti CorelDraw-ga.

Millal internet Postimehesse tuli?

---

²⁶ **Emacs** – populaarne tekstiredaktor, mis töötab UNIXi ja enamiku teiste operatsioonisüsteemide peal. (vallaste.ee)

²⁷ **Koaksiaalkaabel** - Peamiselt televisioonisignaali edastamiseks kasutatav vaskkaabel, mida kasutatakse laialdaselt ka andmeedastuseks Ethernet-võrkudes. (vallaste.ee)

²⁸ **Ethernet** - Kohtvõrgu standard IEEE 802.3, mida esmakordselt kirjeldati 1976. a. ja mis on praeguseks saanud üldkehtivaks. (vallaste.ee)

²⁹ **Terminaator** - Välisseadmete jada viimase seadmega või võrgu viimase sõlmega ühendatud riistvarakomponent. Terminaatoreid kasutatakse sellepärast, et kui nt. Koaksiaal- või SCSI-kaabli ots jätta vabaks, siis see põhjustab signaali peegeldumist ja signaalivigade tekkimist. (vallaste.ee)

Postimees oli üks esimesi, kes interneti kasutusele võttis. Postimehel oli algul äärmiselt huvitav e-mailiaadress - @pm.ev.su [.su oli Nõukogude Liidu domeenilaiend - TR].

Tartu on selline väike linn, et kui ühes linna otsas inimene ütleb, et temal on e-mail, siis see on nii äge ja põnev asi, et tuleb kontrollida, mis värk see on. Postimehele kui uudiste allikale oli suhteliselt lihtne maha müüa ideed, et elektrooniliselt sisse tulevad uudised on kasulikud. Eriti seoses augustiputšiga tuli Venemaa meililistidest uudiseid ikka mõnusalt. Ilmselt kõige rohkem tänu neile uudistele Postimehe juhtkond toetas ideed, et e-mail on oluline asi ja kui Toomel tähetorni pandi püsti satelliitside Rootsiga, siis Postimees oli selle esimene või teine kasutaja. Sisuliselt oli Postimees Tartu kohaliku internetiühenduse suurimaid finantseerijaid. Keegi haldusnimestest tundis mingit Vene sõjaväelast, kes oli nõus kilomeetrite viisi koaksiaalkaablit müüma. Ja seda kaablit siis osteti ja veeti tähetornist keemiahoonesse ja sealt Postimehe majja. Siis tekkisid tasapisi ajakirjanikele e-mailiaadressid, siis Tartu kontori tehnilise lahenduse kopeerimine Tallinna kontoris, mis oli Tatari tänavas. Tallinnast hakati elektrooniliselt saatma lugusid Tartusse, algul läbi modemi helistades, hiljem päris interneti kaudu – sellest oli operatiivsuse mõttes kasu. Tallinna autorid toksisid oma lood ise sisse ja saatsid Tartusse, juba kuskil 1991. aasta lõpus.

Kuidas majasisene võrk arenes?

Algul olid terminalid kõik ühe arvuti taga, see oligi sisuliselt võrk [kasutajad seda võrguna ei tarvitanud, ehkki arvutid olid serveri kaudu ühendatud – TR], hiljem tekkis vajadus kujundusarvutid võrku ühendada – see käis suhteliselt kiiresti. Tollel surmakuulutuste ajastul käis kõik floptidega, aga hiljem läks kõik kiiresti võrku.

Mis olid suurimad muudatused toimetuse jaoks seoses arvutite tulekuga?

Ajakirjanikud hakkasid ise lugusid arvutisse toksima, mitte ei käinud see tsükkel masinakirjutajate kaudu. Masinakirjutajate amet kadus, asemele tulid arvutiladujad. Tekkis uus amet – küljendaja. Kilede kleepijad tulid juurde, tinaklotside ümbertõstja kadus ära. Ja IT-mehed tekkisid ka. Algul olin ma seal päris üks, hiljem tulid Taavi Tiirik ja Andres Peiker. Ega seal oluliselt rohkem jõudu vaja ei oleks olnud, võibolla ainult programmeerimise jaoks, et midagi Postimehele spetsiifilist välja töötada. Sel ajal oli ka juba igasugust vaba, tasuta tarkvara, nagu seesama Emacs. UNIXi jaoks leidis kõige mõistlikumat tarkvara ja tänu terminalidele oli hinna ja tulemuse suhe täiesti okei.

Järgmine oli kuulutuste vastuvõtu arvutiseerimine, see osteti väljast lahendusena sisse. Sellega hakkas ka üldine suundumus minema UNIXilt DOSile.

1990ndate algul arenes arvutiasjandus kiiresti ja Postimehel oli jõudu selle arenguga sammu pidada.

2.3. Vilja Kohler

Tööletulek Postimehesse: jaanuar 1990 (põllumajandusosakonna korrespondent)

Suvest 1990 - majandusosakonna korrespondent

1991 talvest uudisteosakonna korrespondent kuni 1995

Praegu Tartu Postimehe reporter

Kui palju oli toimetuses arvuteid siis, kui sa tööle tulid (jaanuaris 1990)?

Arvuteid ei olnud, mitte ühtegi. Oli masinakirjutaja, kellel oli korralik elektriline masin ja veel üksikud kirjutusmasinad maja peal. Kujundus käik kõik joonlaua ja sentimeetriga.

Esimesed arvutid tulid küljendusse seoses Kroonpressi ja Postimehe tekkega. Arvutiküljendajad oli täiesti uus klass inimesi, kes meile tulid.

Kuidas ajalehe valmimistsükkel arvutieelsel ajal välja nägi?

See tsükkel oli hästi pikk. Minu arust isegi uudisnappu võis kirjutada 2-3 päeva. Aega oli küll. Süsteem käis niiviisi: kirjutasi käsitsi uudise ära ja viisid selle masinakirjutaja kätte, kes toksis selle sisse. Siis viidi lugu toimetajale, kes tegi oma märkused, siis Heljule [keeletoiemataja Helju Vals - TR], kes tegi oma parandused. Ja kui siis käsikiri ei olnud väga punane, siis viidi ta otse niimoodi trükikotta. Oli üks pikk puust kast lahtritega – uudised, sport, kõik – sinna pandi käsikirjad sisse ja sealt siis tehniline sekretär viis nad trükikotta.

Trükikojast hakkasid hiljem valmis küljed tagasi tulema. Korrektorid, valveajakirjanik ja valvetoimetaja lugesid valmis küljed üle, valveajakirjanik andis allkirja ja siis võis masin mürisema hakata.

Reporter ja toimetaja töötasid tollal siis täiesti käsitsi?

Jah, täiesti. Ainus mehhaniseeritud mees oli meil Gunnar Kuldvere, kellel oli suur kassetmakk, mida ta kasutas diktofoni asemel.

Kuidas küljendus tinalao ajal käis?

Tinaladu on hästi lihtne. Tinalaomasinal oli klaviatuur nagu kirjutusmasinalgi, ainult tähed asuvad teistes kohtades. Veerulaiust saab masinas timmida ja vajalikus laiuses veerg on ladujal ees. Tinast laotud veerg koosnes veerulaiustest tinaplokkidest, mis laoti üksteise peale. Kui külg kokku sai, pandi ta puust liistude vahele ja tõmmati nõoriga kõvasti kinni, et ta maha ei kukuks. Valmis laotud külg võis umbes kümme kilo kaaluda, ma pidin neid vahel tõstma ka. Ja siis hakati sellest tegema tõmmiseid korrektuuri jaoks. Kui kuskilt leiti viga, siis kougiti vigane rida orgiga välja ja laoti uuesti. Ropp must töö. Kõik oli tinast ja trükivärvist läbi imbunud.

Mida kunstnik ajalehe juures tegi?

Andrus Peegel tegi peamiselt plakatlikke pealkirju. Mingil klepppaperil olid tähed, millest ta sai teha pealkirju. See käis ka kõik käsitsi ja need kunstniku tehtud asjad läksid töösse samamoodi nagu fotod.

Kellega kunstnik peamiselt koostööd tegi?

Ma arvan, et Vahuriga [Kalmre - TR], tema tegeles tehniliste asjadega – mõõtis lehe välja, paigutas lood ja mõtles ka mingit kujundust.

Mis põhjusel võeti toimetuses esimesed arvutid kasutusele?

Ma arvan, et ikka Kroonpressi käivitumisega seoses. Enne polnud ju arvutitega midagi teha – mis see tinaladu ikka arvutitega peale hakkab.

Kõik asjad langesid soodsalt kokku – omanik oli Tõnisson, temal raha oli ja ta oli ka huvitatud uuendustest.

Millises lehe valmimistsükli osas võeti arvutid kõigepealt kasutusele?

Ilmselt küljenduses, ilma ei saanud hakkama. Ja võib-olla siis tulid arvutid reklaami. Ajakirjanikele tulid arvutid siis, kui ma olin parasjagu puhkusel, see võis olla suvel 1991 ja üsna äkki, üleöö, sest kui ma puhkuselt tulin ja laual oli arvuti, ei osanud ka teised temaga palju rohkem teha, ma olin äpu äpude seas.

Kuidas tööülesanded muutusid seoses arvutite tulekuga?

Masinakirjutajad kadusid kõigepealt. Algul tegelikult säilis arhailine süsteem, nagu seal oli. Ajakirjanik kirjutas loo valmis, printis välja, viis toimetajale ja siis keeletojetajale.

Ja paberil tehtud parandused viisime me ise sisse. Mingis mõttes läks elu hulga normaalsemaks ja paremaks. Aga tehniline sekretär töötab siiaaani ikka joonlauda ja pliiatsiga.

Kuidas reporteri- ja toimetajatöö muutus?

Hästi palju muutis suure uudistetoimetuse moodustamine, see lõi elu keema ja kiireks. 1992 oli suur pööre, kui uudisteosakonda reformiti ja hakati Tallinna peale rõhuma. Ja siis pidi uudis ikka juba värske olema.

1992 suvel sain ma uudistetoimetajaks ja siis käis ka toimetajatöö juba suures osas arvutis. Neil autoritel, kes Tartus töötasid, lugesin ma lugusid ikka paberil ja andsin parandustega tagasi, aga Kalle Muuli ja Enno Tammer töötasid Tallinnas ja nende lugusid lugesin ma kõigepealt ise arvutis, siis printisin välja ja viisin keeletojmetajale ja hiljem viisin keeleparandused ise arvutis sisse. See käis nii ka veel 1993 ja 1994, kui oli juba BNS ja internet olemas.

Kuidas arvutikujunduse algusaastatel montaaž välja nägi?

Montaažikiled tulid printerist ja need kleebiti montaažilauale teibiga nelja külje kaupa suurtele aluskiledele kokku. Värvitruki juures oli iga värvi jaoks eraldi kile, mis pandi üksteise peale ja kleebiti kokku nii, et värvid paika jookseks. Õudne nikerdamistöo oli see.

Kui küljed olid valmis kleebitud, viis autojuht nad trükikotta.

Milliseid muutusi arvutite kasutuselevõtt kaasa tõi?

Elu läks kiiremaks. Tõllal tundus see tohutu koormuse ja tempona, aga eks normaalne elu jõudis lihtsalt tasapisi kohale.

Millised ametid kadusid ja millised tekkisid seoses arvutitega?

Masinakirjutajad kadusid. Trükikoja ladujad tulid algul toimetusse arvutiladujateks üle. Ja siis tulid uued küljendajad, Postimehel polnud enne üldse küljendajaid. Monteerijad tulid, aga ma ei tea, kust ja mis inimesed nad olid. Ja siis veel autojuht, kes vedas monteeritud küljed trükikotta.

Kas ajakirjanike, kirjutajate jaoks ka arvutitega seoses midagi muutus?

Need muutused olid kõik nagu üks tervik. Kadastik hakkas juba kaheksakümnedate lõpus uudisteosakonda tugevdama ja teisi osakondi sinna kokku tõmbama. Mõnes mõttes oli see vana toimetuse struktuur vene aja jääk – mingis põllumajandusosakonnas istus viis inimest ja tegid kokku ühe külje nädalas, mis tollal tundus tohutu pingutusena, aga praegu tundub naeruväärne. Tegelikult olid need kõik normaalsed uuendused.

Arvuliselt jäi nende ümberkorraldustega toimetuse suurus vist enam-vähem samaks.

Kiirust tuli lisaks, operatiivsust, rohkem võimalusi küljel osadega mängida, kasvõi fotodega.

Milliseid oskusi pidi ajakirjanik omandama seoses arvutite tulekuga?

Midagi hullu ju ei olnud vaja. Tegelikult oli lihtsalt masinakirja vaja. Mina kirjutasin algul kõik asjad sahtlisse üles – kuidas meili lugeda, kuidas salvestada. Ühel heal päeval oli see mulle pähe kulunud. Ja arvutid olid ju nii algelised. Aga see esimene Taavi Talviku ülesehitatud terminalidega arvutisüsteem oli väga töökindel, see töötas ikka jube hästi.

2.4. Külli Värnik

Tööl Postimehes alates 1990 märtsist

1993 jaanuar-september 1995 – mitmes ametis ajalehes Liivimaa Kroonika

1995 – aasta jooksul Sakala tegevtoimetaja-reklaamijuht

Praegu: Eesti Ekspressi lisa Hai toimetaja

Milline oli Edasi toimetuse arvutipark siis, kui sa sinna tööle läksid?

Sel ajal ei olnud veel arvuteid. Kui koos meie [Alo Murutar, Anneli Viigimäe, Külli Värnik] tulekuga loodi väikeettevõtte Postimees [PM – TR], siis osteti ka esimesed arvutid. Algul osteti kujundusarvuti ja ajakirjanike jaoks terminalid ja maatriksprinterid. Terminale kasutati nagu kirjutusmasinaid. Korralikumate arvutite jaoks tehti eraldi ruum, see võis olla umbes 6 ruutmeetrit, sinna pandi trellid ette. Selles ruumis oli kaks arvutit, üks oli nii-öelda server ja teine kujundusarvuti. Ma arvan, et nad olid 386d, rohkem kindlasti ei olnud. Siis osteti veel üks laserprinter ja oligi nagu arvutipark olemas.

Kõik need, kes olid endised ladujad, hakkasid toksima artikleid arvutisse. Ka osad ajakirjanikud kirjutasid arvutisse – Kalev Vilgats ja Raimu Hanson näiteks, aga paljud kirjutasid ikka käsitsi.

Kõigepealt läksid arvutisse surmakuulutused ja hiljem kõik kuulutused. Hakkasime katsetama, kuidas on üht tükki arvutikujundusega asendada.

Mina sattusin Edasisse tööle sellepärast, et ma õppisin arvutitega seotud eriala ja sel ajal oli popp minna kooli kõrvalt tööle. Masinakirja oskasin ma ka ja programmikesi olin kirjutanud arvutile.

Kuidas töötas reklaamiosakond enne arvutikujundusele üleminekut?

Olid surmakuulutused ja inimeste toodud erakuulutused ja lisaks veel kiirkuulutuste rubriik. See töötas nii, et tellija maksis topelttasu ja tema kuulutus tõsteti lihtsalt järjekorras ettepoole ja avaldati järgmise päeva lehes kiirkuulutuste rubriigis – see osa ei olnud teemade järgi jaotatud. Lõpuks hõlmas see osa terve lehe, sest kõik olid nõus topelt maksma, et kuulutus kiiresti lehte saada.

Oli ka kujundatud reklaame, mida me tegime koos [Andrus] Peegliaga. See käis nii, et mingist DOSipõhisest programmist sai paberile välja printida mustri taustu ja nende peale siis kleepisime käsitsi valget pinda ja Venturas kujundatud tekstid. Paigutasime kõik ära, lisasime veel mingeid joonistusi ja laskisime siis trüki jaoks ümber pildistada. 1990. aasta jõululehte ei mahtunud kõik kuulutused lihtsalt ära. Ma käisin siis veel Kadastiku käest küsimas, kas saaks esikülje ka reklaamide alla – ja saimegi. See oli enneolematu asi. Täpseid mõõte ei olnud ka kirjas, tegime nii nagu tuli – tellimislehel oli kirjas lihtsalt kas suur kuulutus või väike kuulutus.

Enne minu tulekut tegi kujundatud reklaame Peegel üksi, aga neid oli tol ajal vähe.

Kuidas fotode ettevalmistus arvutieelsel ajal käis?

Fotod pildistati trükikojas filmile ümber. Suurenduse-vähenduse mõõte ei saanud kuigi täpselt määrata, suurus pidi olema ikka kas $\frac{1}{2}$ või $\frac{2}{3}$, aga mitte näiteks $\frac{4}{5}$. Pildistaja ladus fotod plaadile nagu skännerisse ja tegi plaaditäie korruga filmile valmis. Kui läksid mingi üksiku väikese pildiga, siis tegija küsis, kas ta võib selle nädala lõpuks anda või ütles, et teeb siis, kui sellisesse mõõtu veel midagi tuleb.

Mis oli arvutite kasutuselevõtu esmaseks põhjuseks?

Mujal maailmas tehti nii. Paljud ajakirjanikud tegid kaastööd Soome – Kouvola Sanomatesse kirjutasid vist pooled. Ja eks nad seal nägid, kuidas asjad käivad. Oli lihtsalt aeg siin ka asju uuendada. Oli selge, et tuleb ka trükikoda muuta, et trükkimise aeg läheks kiiremaks. Ja uut tinalootrükikoda polnud võimalik teha. Ega keegi tegelikult ette ei kujutanud, kuidas see kõik käib.

Selle asemel, et osta toimiv trükikoda, osteti selline, mis tuli ise kokku panna – see oli Soomes hoopis muuks otstarbeks mõeldud, aga leiti, et küll me saame ajalehe trükkimisega ka hakkama.

Kuidas töötajate tööülesanded muutusid seoses arvutite tulekuga?

Reklaamiosakonnas otsisime arvutilaos sarnaseid šrifte, nagu olid tinalaos, et makett tuleks sama mahuga kui enne. Kuulutuste blanketid jäid samaks ja maksti rea eest, nii et kui oli kirjas kolm rida kuulutust, tuli maksu mis maksab tekst kolmele reale venitada, mis siis, et

inimene oli võib-olla lihtsalt laiema käekirjaga kirjutanud. Laduja asemel lõin kuulutuste tekstid arvutisse mina.

Korrektuuril muutus kõige rohkem, sest kärpimine kadus ära. Tinalao ajal oli see väga oskuslik tegevus, otsiti kohti, kust saab paar rida välja võtta ja kus poolikuid ridu kokku panna, selleks, et mitte kogu artiklit ümber laduda. Arvutilaoga käis nii, et suruti kokku, pandi väiksem reavahe. Selliseid reegleid nagu praegu, et kogu leht on ühesuguse reavahega, siis ei olnud, sest keegi ei teadnud, et kõike saab nii lihtsalt muuta. Meil olid mingid piirid, mille vahel tohtis reavahet muuta ja ühe artikli piires püüdsime ikka üht reavahet hoida, aga nii oli küll, et üks lugu on topitud ja sealsamas kõrval on laiutatud. Ja kirjasuurusele võis ka pool punkti juurde panna, kui vaja.

Kes arvutikujunduse aegse maketi tegi?

Põhimõtteliselt oli ta täpselt samasugune edasi. Arvutis olid teksti ja pealkirjade stiilid paika pandud. Kui seal midagi muudeti, siis tehti stiile juurde. Ma ei lubanud küljendajatel ise stiile teha, nad pidid minu juurde tulema, kui lugu ära ei mahtunud. Mina tegin siis uue stiili, kus reavahe oli väiksem vms. Kui põhistiile oleks muudetud, siis oleks lehe välimus üsna kiiresti käest ära läinud.

Arvutiküljendajaid õpetas üks arvutispetsialist, aga kuna ma Liivimaa Kroonikat juba arvutis kujundas [Liivimaa Kroonika oli 1991. aasta maikuuni Postimehe vahel ilmuv neljaleheküljeline meelelahutuslisa, pärast seda iseseisev ajaleht - TR], siis ma käisin neid ka juhendamas. Mõnda aega ma tegin üksi seda tööd, mida nemad pidid tegema, sest nad ei saanud algul lihtsalt hakkama.

Liivimaa Kroonika oli siis esimene üleni arvutis kujundatud lehe osa, kui kuulutuste jupid välja arvata?

Jah, seal hakati maketti katsetama, seal sai vaadata, kui palju lugu näiteks viiel veerul ruumi võtab jne. Ta oli selline mänguline, seal oli pilanurk ja muu selline. Hiljem oli ka näiteks järjejutt arvutis kujundatud.

Tõenäoliselt pildistati Liivimaa Kroonika küljed hiljem paberi pealt tervenisti ümber, täpselt ei mäleta, aga kilemontaaži tol ajal ju veel ei olnud.

Edasi matuste aegne toimetusele endale tehtud leht oli ka üleni arvutis tehtud.

Mis programme esimestes arvutites kasutati?

Teksti kirjutamiseks oli VEdit ja küljendamine käis Ventura Publisher 1-ga. Hiljem hakati graafilist poolt CorelDraw'ga tegema – pealkirju ja reklaame. CorelDraw 1 tuli 1991. aasta kevadel, ma hakkasin seda katse-eksituse meetodil avastama.

Millal Postimehesse majasisene arvutivõrk tekkis?

Minu ajal mitte. Kõik toodi viietolliste ketastega ühest masinast teise. E-mailid ja kõik muu tuli ka ikka tükk maad hiljem kasutusele. Kui me Liivimaa Kroonikat tegime [jutt on iseseisvast ajalehest Liivimaa Kroonika ja jaanuarikuust 1993 - TR], siis oli küll meie oma toas võrk olemas.

Kuidas teabegraafika tegemine algas?

Vahur nägi Soome lehtedes ilusat graafikat ja tahtis, et meil ka samasugune oleks. Mina seda Corelit näppisin ja nägin, et võimalused on täiesti olemas. Olümpialehes 1992 tahtis Vahur, et oleks osalejate lipud ja et need kõik lehviks. Triiibulise lipuga oli seda lihtne teha, aga Jaapani või Kanada lipuga juba palju keerulisem. Ega nad nüüd väga ilusad välja ei näinud, aga ikkagi lehvitsid. Siis sai võetud Coreli *clipartist* lihtsalt suusataja kuju ja seda natuke muditud. Ja maakaartide puhul oli lihtsalt atlasest mahajoonistamine. Seda meetodit kasutati ka siis, kui juba sai kaarte tellida, sest Reutersi kaartidel oli nii palju müra, et lihtsam oli ise joonistada, kui hakata seda lõhkuma. Kinnitasin kaardi teibiga ekraani peale ja joonistasin lihtsalt kontuurid üle. Euroopa riigid olid mul küll kõik niimoodi joonistatud. Siis riigilipuke nurka, kõrvale veel suurem kaardike – see oli minu leivanumber, mid teisi lehti kadedaks tegi.

Ja kui värviliselt sai teha, siis nägi see ka täitsa kena välja. Nii tehti veel ka tükk aega pärast mind, sest Reutersi graafika tuli ikka palju hiljem.

Kuidas fototöötlus arenes?

Osteti Mac, sellel oli vist rohkem fotode töötlemiseks sobivat softi. Mac oli eraldi ruumis, sinna pandi ka see kobakas slaidiskänner – see võttis üsna palju ruumi. Sinna sai korraga panna skännimiseks ühe slaidi. Ja siis tuli hakata tegelema nende rastritiheduste ja asjadega.

Järgmised skännerid osteti hulk aega hiljem ja siis läks kogu fototöötlus juba arvutisse.

Kuidas reklaamikujundus arenes?

Reklaame kujundati algul Venturaga. Kile oli defitsiitne, sellepärast ei saanud iga värvi jaoks alati eraldi kilet printerist välja lasta, tuli kääridega töötada ja vaadata, milline jupp reklaamikujunduses millise värvi peale kleepida. Ventura ei võimaldanudki värvilahutust. Kui Corel tuli, oli reklaamide kujundamine juba lust ja lillepidu, aga kilet püüti ikka kokku hoida, tehti kujundus näiteks ainult cyani ja mustaga, et piisaks kahest kilest.

Eriline jama oli veel sellega, et printer oli A4 formaadi jaoks, aga külg oli laiem. Siis ehitati printerile mingi lisaseade juurde ja prinditi legal-formaadis kiledele. Seepärast püüti lugusid lehes kujundada viiele veerule ja kõrvale kuues veerg eraldi – et saaks printida A4le.

Kuidas montaaž arvutite ajastul välja nägi?

Olid suured kiled maketilaual, kuhu olid märgitud veerulaiused. Sinna peale kleebiti teibiga lood ja fotod. Tebiserv ei tohtinud riivata trükitavat osa, näiteks fotosid, see oleks näha jäänud. Ja kõik kleebiti kokku peegelpildis, sellest ajast on mul võime peegelpildis lugeda. Värvifotode puhul olid nurkade ristid, mille järgi värvid paika aeti.

Milliseid uusi võimalusi arvutikujundus pakkus?

Suurim muudatus oli see, et laotud lugu ei tulnud enam lõpust kärpida, et lugusid sai ära mahutada. Või kui lugu oli liiga lühike, siis pidi tinalaos tühje ridu vahele lööma ja see ei näinud ilus välja. Nüüd sai kõik paika ajada [muuta kirja suurust ja reavahet, arvutis jooksvalt kärpida – TR]. Võimalusi oli palju rohkem ja hakati arvama, et nüüd saab kõike teha.

Maketi joonistamine jäi ikka samasuguseks, aga tinalao ajal ei loetud tähemärke, vaid oli mingi teine süsteem. Arvutikujunduse ajal tehti tabel, kust oli näha, mitu tähemärki veerus kui palju ruumi võtab.

Millised ametid kadusid, millised tekkisid seoses arvutite tulekuga?

Kadusid masinakirjutajad, sest ajakirjanikud sunniti ise lugusid arvutisse lööma. Ja tinaladujad, nemad õppisid ümber monteerijateks, kes tahtis. Uut personali tekkis meeletult juurde ja vanad toimetuse liikmed vaatasid neile natuke viltu.

Mis olid suurimad muutused toimetuses seoses arvutite tulekuga?

Inimesed olid puhtamad (*naerab*). Enne olid trükikoja inimesed mustad nagu tondid.

Paljud ei võtnud seda uut asja üldse omaks, aga noored läksid suhteliselt kiiresti asjaga kaasa. Õhus oli selgelt generatsioonivahetus, noori tuli palju ja nad hakkasid domineerima. Toimetuse muutus märgatavalt nooremaks.

2.5. Piret Tamm

Tööl Postimehes alates 1. aprillist 1990, amet: toimetussekreter (toimetusesiseses kõnekeeles *copy editor*, ülesandeks kõigi külgede makettide joonistamine, külgede valmimise jälgimine)

1997 – kultuurilisa toimetaja, uudisteosakonna toimetaja

Praegu: Eesti Ekspressi kliendilehtede lisade peatoimetaja

Milline oli olukord arvutite osa, kui sa Edasisse tööle tulid?

Ühtegi arvutit ei olnud veel.

Kuidas nägi ajalehe valmimistsükkel välja enne arvutite kasutuselevõttu?

Looja lõi oma taiese reeglina käsitsi paberile kirjutades. Siis viidi see reeglina masinakirjutaja kätte, kelle kohta Helju Vals ütles, et need töötavad ju ainult persega, sest nad ei suutnud välja lugeda seda, mida looja oli oma kõverate tähtedega kirjutanud. Siis viidi lugu keeletimetaja kätte. Parandused viidi sisse, toimetajad käisid ka tekstist üle ja siis oli tekstist saanud nn *proof*, mis laoti tinalaomasinaga sisse. Kui lugu oli laotud, mõõtis *copy editor* loo pikkuse ära. Iga loo kohta tehti perfokaardike, need pandi osakondade kaupa kasti, nii et oli teada, mis lood on olemas ja laotud. Kui siis koosolekul otsustati, mis lood lehte lähevad, siis *copy editor* joonistas maketi (makett oli kvadraatideks jaotatud). Makett pidi olema joonistatud jube täpselt, sest kärpimine tähendas seda, et kõik mis kärbiti, tuli tinas ümber laduda. Seal nii-öelda kujunduses olid tüdrukud, kes olid ka võimalised mingeid tähti välja lööma, aga üldiselt pidi olema kõik väga täpne. Küljenduses tõstsid tüdrukud tinasse laotud lood raami sisse, suured pealkirjad löid kujundajad sealsamas eraldi masinaga (*copy editor* kirjutas alati juurde, millise punktiga peab pealkiri olema laotud). Eriti udupeened pealkirjad tegi [kunstnik Andrus] Peegel letradega. Need läksid hiljemalt kella kahe paiku pildistamisse nagu fotodki. Fotode puhul mõõtis *copy editor* välja, milline on diagonaal, kui palju peab originaali vähendama või suurendama. Seal ei tohtinud eksida, sest kui fotod kella 5-6 paiku õhtul reprodutid ja mõõt ei klappinud, siis polnud enam midagi peale hakata.

Tinakülgedest tehti tõmmised. Korrektorite tuba luges neid kahekaupa, nii et ühel oli käsikiri käes, teisel tõmmis, üks luges teisele ette koos kirjavahemärkidega – pobisesid

seal omaette, neid oli kolm paari. Kui siis küljed olid ära parandatud, pildistati küljed trükiplaatidele ja leht läks trükki.

Millised olid tehnilised tingimused? Kas leht oli mustvalge või sai ka värve kasutada?

Väga harva kasutati üht lisavärvi – värvilisi raame ja muud sellist, aga enamasti oli leht mustvalge.

Kuidas reporterid ja toimetajad töötasid?

Enamasti kirjutasid nad käsitsi, kellel oli, see kirjutas masinaga. Kui hakkasid tulema mingid noortefoorumid ja muu selline, siis juhtus, et poisid tõid kasseti peal mingit materjali, mille siis kas mina või masinakirjutaja lindilt maha kirjutasime. See tundus siis jube operatiivne info. Aga üldiselt oli vahe tänapäevaga see, et praegu on ajakirjanik lehetegemise protsessis rohkem sees, teab, kuidas kujundamine käib jne. Aga tollal viskas ajakirjanik oma loo sekretariaadi ukse vahelt sisse ja tema jaoks oli see nagu must auk, kuhu lugu läks ja hiljem lehes ilmus. Ega meile seda tehnilist poolt ülikoolis ka eriti ei õpetatud.

Kuidas ajalehe kunstnik töötas?

Peegel tegi karikatuure ja pealkirju. Pealkirjastiil oli väga rangelt paigas, seda tehti letratega, mida paberi pealt maha kraabiti. Tal pidid õigeks kellaajaks olema pealkirjad koos mõtudega käes, siis ta tegi need valmis, lisas mingid jooned ja raamid, kui vaja ja tegelikult oli kunstnikuhärral töö kella poole kaheks tehtud, siis läksid need asjad pildistamisele. Ja muidugi kui siis oli juhtunud see, et *copy editor* oli unustanud mõne pealkirja, siis oli pahandus majas – olen minagi kraapinud pisarsilmil neid letrasiid ja mõistnud, et mu käsitööoskused on kolm kahe miinusega.

Ülejäänud reeglistik oli suhteliselt rangelt paigas, kuigi ma siiani ei tea, kes omal ajal need reeglid paika oli pannud. Oli teada, mis vahemikus ülemise loo pealkirja suurus laotakse, millised šriftid peavad olema, kuhu käis pilt, mismoodi sa raamistasid neid – need olid suhteliselt kindlad reeglid, mis olid paigas ja selle järgi lehte tehti.

Riigipeade surma puhuks oli kindlalt reglementeeritud raam. Näiteks oli Brežnevi surma raam, mida sai hiljem veel kasutada. Ja juhuks, kui juhtub mingi ootamatus, olid sahtlis

valmis kujundatud seadused. Et kui juhtus, et mingi materjal ei tulnud, siis võtsid sahtlist valmis kujundatud kalastamisseaduse ja panid lehte.

Millises lehe valmimistsükli osas võeti arvutid esimesena kasutusele?

See võis olla kas 1990 või 1991. Vist kevadel 1990. Selle masina peal hakkas Viigimäe [Külli Viigimäe (Värnik), tollane Postimehe kujundaja - TR] tegema surmakuulutusi ja Jaapani lippe.

Mis Jaapani lippe?

Infograafikat. See tuli muidugi hiljem. Alguses tegi ta, jah, surmakuulutusi. Neid ei tehtud terve leheküljena, vaid osa lasti arvutist välja ja osa tehti tinas, see oli eriline kompott, kuidas seda kokku tuli panna. Aga see oli ikka suur edasiminekuks, sest sai igasugu lillekesi panna ja kaunistusi.

Mis ajendil esimesed arvutid kasutusele võeti?

Ma arvan, et eks see teaduse ja tehnika revolutsioon oli, aga kuidas see esimene arvuti sinna majja sai, seda ma küll ei tea.

Õige varsti läks kogu kujundus arvutisse, aga mina tegelesin tinalao poole lõpetamisega ja teised siis olid selle arvutipoole peal. Korruga läks hirmsaks sebumiseks ja ümberõppeks, suhteliselt äkki tuli see kõik. Siis tekkis näiteks ka võimalus värvilist pilti lehte panna. Ma mäletan pikki vaidlusi teemal, kas soliidisel ajalehel kõlbab esiküljele värvilist pilti panna, sest see on nii kollane võte.

Neid värvipilte tuli mitu nädalat ette lahutada ja siis kasutati selliseid standardpilte, mida sai vajadusel lehte panna.

Kuidas muutus lehe kujundus seoses arvutikujundusele üleminekuga?

Tuli uus algne makett, mis tegelikult ikkagi jäi üsna tagasihoidlikuks ja võttis vanast palju eeskuju. Hakkas graafikat sisse tulema, esiküljel, kus oli värvipilt, sai rohkem mängida [elemente, veerujaotust jm kombineerida – TR]. Katsetati ka mingeid veidraid pealkirju, aga küllaltki tagasihoidlikult. Muidugi tuli juurde veel see reklaamindus, sest see muutus hästi oluliseks.

Minu jaoks on praegu arusaamatu, kuidas me seda lehte tegime, sest need inimesed, kes kujundama hakkasid, olid poolenisti endised tinaladujad ja –küljendajad. Algul oli meil seal üks arvutiinimene, kes seletas, kuidas arvutiga ümber käia. Ma mäletan, kuidas ma vaidlesin tüdrukutega, et peab olema võimalik siin reavahet muuta ja nemad ütlesid mulle, et ei ole võimalik, sest meile pole seda õpetatud. Me ikka hirmsasti avastasime neid võimalusi siis, olime korruga hoopis teistsuguses situatsioonis. Aga leht ilmus.

Kes esimese Postimehe maketi välja töötas?

Küllap Peegel ja Kalmre seda tegid.

Kuidas sekretariaaditöö, maketi joonistamine, muutus?

Me õppisime mahte teistmoodi arvestama. Maketti tuli veidi teistmoodi joonistada, ära kadus ju see vana kuninglik kvadraat. Tinaküljendaja selja taga me ei istunud, sest talle anti makett, mis pidi peaaegu millimeetri pealt klappima. Aga arvutikujundajatel istusime me algul pidevalt selja taga ja päris algusaegadel olid joonistatud ja arvutis tehtud lehekülg kaks ise asja. Siis tõstisime seal asju ümber, kui vaja. Varsti hakkasid ka ajakirjanikud aru saama, et väga lihtne on kärpida. Ajakirjanik hakkas hoopis rohkem oma looga kokku puutama. Alati oli ka valvetoimetaja, kes kärpis. Mänguruumi ja võimalusi tuli juurde, sai lehekülgi ja lugusid ümber tõsta kui vaja. Vanasti võttis iga muutus kole palju aega ja juba ühe loo väljavahetamine tähendas seda, et keegi pidi selle sisse taguma ja üle lugema.

Rohkem jooksmist ja inimestega suhtlemist. Montaaž tuli kujundustuppa, kolm lauda ja neli naist, kes kleepisid. Algul lasti leht juppide kaupa välja, käsitööd oli meeletult palju, kõik vinjetid ja jupikesed olid eraldi tükkidena. Ja *copy editor* oli see, kes vastutas, et kõik õigesti kokku saaks.

Üks suuremaid ämbreid oli mingi laupäevase missivõistluse leheküljega. Tartu linn korraldas hunnitu võistluse, kõik missid käisid trikoodes pildistamas meil studios. Ja montaažigrupp sai hakkama sellega, et vahetas kaks värviplaati omavahel ära, nii et lehes olid kõik missid rohelised.

Kuna lehekülgi sai ümber tõsta, juhtus ka selliseid asju, et lehes ilmus spordikülg number 17 ja pöördel leheküljel 18 täpselt sama lehekülg. Kahel kõrvuti laual tüdrukud monteerisid ja keegi ei pannud tähele.

Kuidas te arvutiajastul lugude mahtusid arvutasite?

Tähemärkide arvu järgi. Eks me alguses suurendasime ja vähendasime ka revahet ja tegime muud imet. Need, kes reegleid kehtestasid, ei tundnud ju võimalusi, hiljem kehtestati rangemad reeglid. Algul käis ikka nii, et vaatasid, kas veel sünnis välja näeb.

[Vahur] Kalmre jumaldas infograafikat ja spordivõistlused olid põhilised, mille juurde ta graafikat tahtis – mõtles öösel välja, kuidas asi peab välja nägema: siit tuleb suusataja ja siin on puud ja siin riikide lipud. Siis Külli üritas seda pisarsilmi järgi teha. Ega me ei teadnud siis ju midagi monitori kalibreerimisest ega värvidest. Ekraanil olid kõik jaapani lipud nagu olema peab, aga lehes tulid välja Läti värvides. Jälle olime kogemuse võrra targemad.

Kuidas fototöötlus arenes?

Läks skännimise peale. Esimene skänner tuli üsna varsti peale esimest arvutit. See oli Külli masina kõrval ja mõne aasta pärast läks kogu fotondus arvutisse. Ega muud võimalust eriti ei olnud, sest see oli nii palju mugavam.

Poisid skännisid pildid sisse ja panid neile omast peast nimed, nagu vanamees.tif. Tookord oli ühe lehekülje peal nekroloog ja teise peal juubilar ja mõlemad olid ühe ja sama pildiga. Mõlemad olid mingid ülikooli professorid ja meil oli jube piinlik.

Tollal võeti kujundusse tööle inimesed, kes oskasid arvutiga midagi teha. See, mida nad ajakirjandusest teadsid, ei olnud määrav.

Millised töökohad kadusid ja millised juurde tekkisid seoses arvutite tulekuga?

Kadus tinaladu ja tinakujundus, aga enamik neist inimestest õppis ümber. Korrektoori lugemine muutus, kahepeale pobisemine kadus ära ja igäüks hakkas oma teksti lugema. Paljud ametid uuenesid. Monteerijad tulid juurde, küll oli nende seas endisi õmblejaid ja keda veel. Osavate näppudega keskealised daamid. Töökohti tekkis juurde, näiteks autojuht, kes külgi trükikotta viis. Olid suured puidust kastid, kuhu pandi küljed sisse ja veeti trükikotta.

Tõenäoliselt võeti inimesi juurde reklaamiosakonda, sest see läks käima. IT osakond tekkis. Küllap võeti inimesi juurde ka toimetusse, sest leht läks paksemaks.

Millised olid suurimad muutused seoses arvutite tulekuga?

Noori inimesi tuli palju majja. Kui tinalao ajal oli toimetus üsna konservatiivne asutus, kus tõsised inimesed tööd tegid, siis arvutite ajastul tuli reklaamiosakonda ja mujale palju noort rahvast. Tekkisid värvipildid ja reklaam ja tõsidust jäi vähemaks. Kuna kõik oli uus ja kõike tuli leiutada, siis tekkis selline skautlaager, kõike tehti suure entusiasmiga. Ajastu muutus.

2.6. Väino Koorberg

Tööl Postimehes: praktikal 1990 suvel, sügisest uudistereporter

mai 1991 – detsember 1992 Liivimaa Kroonikas

Praegu: Õhtulehe peatoimetaja

Kuidas nägi ajalehe valmimistsükkel välja enne arvutite kasutuselevõttu?

Kui mina tulin uudistetoimetusse, siis kõigil ajakirjanikel kirjutusmasinat ei olnud. Mehhaanilisi kirjutusmasinaid oli, aga suur osa ajakirjanikke töötas käsitsi. Ma ei mäleta, kas keeleteimetaja sekkus käsikirjafaasis või masinakirja faasis – toimetuses töötas masinakirjutaja, kes lõi käsikirja ümber. Kui käekiri oli loetav, siis arvatavasti luges keeleteimetaja teksti juba käsikirjas, et masinakirjutaja saaks ümber lüüa võimalikult puhta teksti. Ega trükikoda ei võtnud ka sada korda parandatud käsikirja vastu, seal võis ametlikult olla vist kolm või neli parandust.

On olnud ka juhtumeid, kus väga kiire asjaga tehti nii, et reporter oli telefoni otsas kuskil Kaunases või Vilniuses ja teine oli telefoni otsas masinlaos ning dikteeris ladujale, kes siis teksti kohe ladumismasinasse lõi.

Mina kirjutasin oma lood enamasti masinaga, sealt läks keeleteimetusse, sealt liikus arvatavasti toimetuse sekretariaati ja kui lugu otsustati lehte panna, siis liikus lugu sealt masinlattu. Ajakirjanik sellega enamasti kokku ei puutunud, kes tundis huvi, see läks muidugi sekretariaati ja luges korrektuuripoognaid, aga üldiselt ajakirjanik looga pärast enam kokku ei puutunud. Vahel tuli ka lühendada ja see oli üsna valulik, sest see lõik tuli siis ju ümber laduda.

Ma olin varem olnud praktikal ajalehes Leninlik Lipp Ida-Virumaal ja seal oli ajakirjanduslik protsess hästi pikk. Kui lugu ilmus kolm päeva hiljem, siis oli see normaalne, värskena läks lehte ainult mingi uudisteveerg.

Kui ma siis tulin Edasisse praktikale ja tol päeval ei olnud parasjagu mingit ülesannet, siis ma läksin linna peale juuksurisse ja avastasin, et juuksur on jube kalliks läinud – selgus, et tegu oli Eesti esimese juuksurikooperatiiviga, mis oli äsja neil päevil tekkinud. Läksin siis linna ettevõtlusametisse ja rääkisin seal ka sel teemal ja kui toimetusse tagasi tulin, siis nägin, et uudistetoimetuse juhataja Raimu Hanson käib närviliselt ringi – neil oli mingi

olmeteemaline veerg, kuhu polnud midagi panna. Kell oli juba mingi 8 või 9. Ma siis ütlesin, et mul on selline lugu, Raimu laskis mul selle kohe ära kirjutada ja ma mäletan järgmisel hommikul kell 7 putka juures oma üllatust, et lugu ongi juba lehes. See oli sel ajal erakordne operatiivsus.

Trükikoja poole peal olin ma ekskursiooni korras käinud, igapäevaselt me ei puutunud sellega kokku. Sekretariaadist läks otse uks trükikotta. Seal istusid küünarnukkideni trükivärvised sinistes kitlites naisterahvad. Masinad olid vist tõesti sajandi algusest pärit. Üleval oli kuskil mingi suur sulatina katel, mille sees liikus mingi kang või kolb. Ladumismasina klaviatuur oli palju keerulisem kui kirjutusmasina oma, sest suured väikesed tähed olid seal eraldi. Kusagilt jooksid tinaread, mida käsitsi sätiti karpi, kui nad olid laotud, ja viidi ära. Teises ruumis istusid need, keda vist kutsuti murdjateks ehk siis küljendajad, kes panid nendest tinaridadest raami vahele kokku küljed. Pealkirjad olid eraldi ja veerud laoti ka sinna karpi. Pildid olid mingitel metallist matriitsidel. Kui kõik oli kokku pandud, tehti sellest lihtne tõmmis, see oli siis korrektuuripoogen, mis läks lugemisse. Siis parandati vead ära, sätiti kõik paika, tehti jäljend tina pealt paberile ja see pildistati siis ümber. Masin oli siiski ofsetmasin, nii et tinaga kuhugi masinasse ei ronitud.

Kelle poolt oli loodud Edasi toonane makett? Kuidas kunstnik töötas?

Üldine makett – veerujaotus, trükikirjad – ei olnud tollal midagi erilist. Kiri oli kõigis lehtedes enam-vähem sama. Edasi oli erandlik ainult selle poolest, et nad kasutasid kunstniku poolt tehtud vinjette ja pealkirju, letradega tehtud kujundusi. Lisaks kasutasid nad ka letra-jooni, muud lehed piirdusid ainult tinalao joonte ja raamidega. Edasi omad nokitsesid lehe kallal rohkem, Toivo Kivimets, Andrus Peegel ja Vahur Kalmre olid kõik kõvad kujundusinimesed.

Edasi varieeris kohati veerulaiust, paigutas ühe teksti teise sisse ja kombineeris kujundust fotoga – see oli tolle aja kohta väga keeruline. Selliseid asju joonistas Vahur, ta tahtis asju teistmoodi teha.

Kuidas makett kokku pandi?

Sellega tegeles sekretariaat. Vahur Kalmre oli vist ametinimetuse poolest vastutav sekretär. Aga ka Edasil olid temaatilised küljed, arvamuskülg, majanduskülg, spordikülg jne. Ja küljetoimetaja joonistas koos sekretariaadi inimestega selle külje kokku. Ega seal

mingit Ameerikat ei olnud. „12 toolist“ võid lugeda, mis olid need põhjused, miks lugu lehte pääses. Näiteks osa asju olid juba valmis laotud, ja kui vaja, pisteti valmis lugu lehte.

Lepingus trükikoja ja ajalehe vahel oli ka mingi reegel, mitu protsenti antakse ilmumiseeelsel päeval, uue materjali osakaal võis olla ehk mingi 1/3. Edasi oli eesrindlik, sest neil oli sekretariaadis kartoteek, kus oli iga valmis loo kohta kaart koos infoga, millised pildid jne. Toimetuse nukleaarne süsteem, ütles Sulev Uus selle kohta.

Millal ja kuhu tulid esimesed arvutid?

Kui mina Edasisse tulin, siis esimene arvuti juba töötas kuulutuste osakonnas. Seal oli ka printer, kust kujundatud kuulutusi välja lasti. Printimine oli selle poolest eriti keeruline, et laserprinterid polnud mõeldud kilele printimiseks ja seal tuli midagi selleks ümber teha. Ja külje laius oli suurem kui A4 formaat, seepärast tuli printida legal-formaati. Neid legal-formaadis kilesid lõigati käsitsi.

Kes ja kuidas reklaame kujundas?

Võimalik, et lihtsamaid reklaamikaste tehti sealsamas tinalaos, igasugu ETKVLi kuulutused ja oktoobritervitused. Tekst laoti tinalaos ja kiiluti siis vajalikku kohta. Kui külge kilele ümber pildistati, siis sai ju sinna ka veel asju juurde kleepida, küllap seda võimalust kasutati.

Mis oli ajendiks esimeste arvutite kasutuselevõtmisel?

Mis oli ajendiks, ma ei tea. Millalgi tekkis arvutiruumi üks 386, mis oli kuidagi sisse smugeldatud, sest 386 protsessorid olid USA poolt kuulutatud strateegiliseks kaubaks ja nende sissevedu NSV Liitu oli keelatud. Küllap see töötas serverina. Teised arvutid olid arvatavasti 286d.

Kujundustoa üleminek arvutitele toimus seoses uue trükikoja käikulaskmisega. 1991. aasta esimene leht ilmus värvilisena ja uuest trükikojast. Ja selleks ajaks oli kogu kujundus elektrooniline. Ülemisele korrusele tekkis kujundustuba, kus töötas hulk naisi. Algul me ei saanud aru, et suur osa neist on needsamad olendid sinistes kitlites, kes enne trükikoja poole peal töötasid. Ühel hetkel tulid nad kõik miniseelikutes ja liibuvates sviitrites ülemisele korrusele tööle. Ladumine käis XT-masinares ja algul vist isegi küljendamine.

Milliseid programme kasutati?

Tekste löödi arvutisse VEditis, mis oli väga primitiivne, seda ei saa isegi tekstiredaktoriks nimetada. Aga täpitähed olid olemas, mis oli väga üllatav. Paksu kirja ja kaldkirja ei saanud seal teha, aga seda sai tekstis ära märkida. Küljendusprogramm laaditi ka algul 5-tollise ketta pealt arvutisse. Küljendati algul tükikaupa, kogu külje sai vist küll arvutis ette võtta, aga seda ei saanud välja trükkida, seda tehti jupikaupa, kahe legal-mõõdus paberi peale. Kui külg oli valmis, siis prinditi jupid kile peale. Küljendajate vaba aeg kuluski kõik suurest rullist legal-mõõdus kilede lõikamisele. Printerist tulid küljed jube kaua ja aeg-ajalt pidi seal midagi veel tagant torkima, mingit nuppu vajutama, et loe nüüd ülejäänud osa ka sisse või midagi sellist.

Kuidas fototöötlus käis?

Kogu pilditöötlus käis ikka analoogmeetodil, fotod pildistati kile peale ümber ja kleebiti montaažilaual küljele. Fotode ümber pildistamise aparaat oli trükikoja majas. Montaaž käis sealsamas küljenduse juures, ühele suurele kilele kleebiti neli külge kokku. Värvikülgede arv oli Postimehes alguses vist neli või kaheksa. Värvifoto oli sel ajal ikka veel väga erakordne asi. Värvilahutus oli hästi keeruline ja seda tehti algul ainult Tallinna Raamatutrükikojas. Selleks kulus lõputu arv kommikarpe, ma olen ükskord ise käinud neid Raamatutrükikoja daame küllastamas.

Pildid olid sladidel ja pidid olema võimalikult ajatud – Toompea loss, Ülikooli peahoone, Tartu raekoda, võib-olla mingid poliitikute näod. Need olid pildistatud Orwo slaidifilmi peale. Pärnu maanteel Tallinnas oli Orwo slaidiilmustus. See oli täiesti erakordne, et nad tegid selle ilmutuse tunniga ära, mitte kahe nädalaga nagu muidu.

Siis võeti filmid ja mindi trükikotta, jagati kommikarpe vasakule ja paremale kuni jõuti tädini, kellele anti nimekiri, kui suurelt mida teha – suhteliselt huupi. Ja siis kahe nädala pärast said värvilahutused – igast pildist oli neli kilet. See oli veel kohutavalt kallis.

Ja kui siis toimetuses otsustati, et nüüd teeme värvikülje, siis võeti sahtlist pilt, pandi see esimesena küljele paika ja selle järgi kujundati kogu ülejäänud külg. Ja kui kiled tulid trükikojast tagasi, siis korjati see värvipilt sealt ära ja pandi tallele, sest neid võis veel vaja minna. Ja siis lõigati neid teinekord väiksemaks, sest ei saa ju iga kord ühtmoodi pilti lehte panna.

Liivimaa Kroonikast on pärit hea näide sellest, kuidas värvipilte suvaliselt lehte pandi: lugu sellest, kuidas kaks Eesti meest abiellusid Taanis, illustreeriti suvalise looduspildiga, millel üks kilpkonn ronis teisele selga – ja pildiallkiri ütles „Armastus ei tunne piire – kas kilbiga või kilbil!“.

Liivimaa Kroonika toimetaja Kalle Müller oli esimene, kes jagas ära, kuidas pseudovärviefekti tekitada. Ta laskis ühest tiigri pildist teha mitu kilet ja pani montaažis ühe kile ühele ja teise teisele värvile ja lõikas ühel kilel mingi detaili välja lõigata – näiteks silmad. Nii et tekkis pseudovärviefekt – kollane ja must, selline seepiavärv näiteks.

Putši ajal 1991 tegin ma isegi Tartu raekojas koopiamasinaga kile peale pilte, et võimalikult operatiivselt pildi lehte saaks. See oli ohtlik, sest kile võis sinna sisse ära sulada ja masina ära rikkuda.

Liivimaa Kroonika oli ka esimene, kes ostis skänneri, see võis olla suvel 1992. Enne katsetati mingeid käsiskännereid, aga need ei töötanud korralikult. See esimene oli suhteliselt hõre skänner, aga Postimehe majas esimene. Ja siis Postimehe omad käisid aeg-ajalt õhtuti meie skänneriga operatiivselt pilte skännimas. Aga tehnoloogia oli ikka selline, et skänniti, prinditi kile peale ja siis montaažilaua kleebiti pilt paika. Mõne kuu pärast leidis Postimees meie kogemuse põhjal, et skänner on hea ja ostis endale ka skänneri.

Kuidas ajakirjanike töö arvutite tulekuga muutus?

Algul löid ladujad tekstid arvutisse, ajakirjanikud töötasid ikka kirjutusmasinal ja käsikirjas. Millalgi tuli Taavil [Talvik - TR] idee panna üles terminalid. Mitte kõigile, aga kõige innovatiivsematele inimestele. Terminalid olid ühendatud Taavi toas oleva UNIXi serveriga. UNIX oli üsna keeruline, käskluste süsteemi ja kasutajaliidest oli raske läbi hammustada.

Taavi ärgitas meid minema kuhugi meilikursustele, kus õpetati meilisatmist ja ftp-d kasutama. Kuskil internetis oli mingi koht, kust sai laulusõnu tõmmata ja neid prinditi siis toimetuse maatriksprinterist välja. Oli veel ka mingi programm nimega telnet – kui Taavi Tiirik oli Silicon Valleys koolitusel [1992 - TR], siis me suhtlesime temaga telneti kaudu, mis oli umbes nagu praegu MSN.

Arvutite tulekuga toimus siiski jõuga üleminek terminalide kasutamisele. Eks ta suhteliselt valulik oli, aga pikapeale harjuti ära.

Mis olid suurimad muutused, mille arvutid kaasa tõid?

Mulle meeldis väga see mugavus – et saad jooksvalt parandada. Mulle meeldib „sõrmedega mõelda“. Ebamugav oli see, et keeleteimetaja töötas ikka käsitsi. See tähendab, et sa ikkagi printisid teksti välja ja pidid pärast parandused sisse viima.

Operatiivsus oli üks asi, mis kohe tekkis. Käsikirja kadumine. Küljenduses tekkis ikka tohutult võimalusi. Isegi see Ventura Publisher oli üle prahi programm. Liivimaa Kroonikat alustades oli põhiprobleem, et polnud tabloidile sobivaid fonte – Timesiga ikka tabloidi ei tee. Aga siis ühel ilusal päeval tekkis majja CorelDraw ja siis polnud enam kujutlusvõimel piire. Siis käis asi nii, et küljendaja jättis küljele kindlas mõõdus augu ja sinna tehti siis sobivas suuruses pealkiri. Fondi pühadusest muidugi keegi ei hoolinud, neid venitati pikuti ja laiuti, varje ja värviüleminekuid kasutati ohtralt. Ma mäletan üht erilist pealkirja, kus oli kõike seda kasutatud ja keset kirja oli veel monteeritud Coreli *clipartist* üks lennuk, mis seda kirja läbistas. Ja see õnnetu kujunduse printer printis seda pealkirja terve öö.

Alles kunagi hiljem jõudis meieni see teadmine, et kirjad ei näe sellisena ilusad välja. Sedasama võis näha ka Postimehe reklaamikülgedel – see lastehaigus põeti ikka täiega läbi.

Milliseid ameteid kadu ja milliseid tekkis seoses arvutite tulekuga?

Masinakirjutajad kadusid kõigepealt. Ja ladujaid tekkis siis juurde. Ja tekkisid ka küljendajad, kõik toredad noored tüdrukud, õppisid ka algusest peale. Monteerijad tekkisid ka toimetuse poole peale. Mõnda aega hiljem tekkisid skanneerijad. Ja seesama Andrus Peegel, kes oli seni töötanud sulle ja tušiga, hakkas tööle CorelDraw'ga – kunstniku töö sisu ka muutus.

Ajakirjanike osas olid organisatsioonis suured muutused, aga mitte arvutite mõjul – seal katsetati erinevaid struktuure ja olid suured ümberkorraldused.

2.7. Tiina Kama

Tööletulek Postimehesse: jaanuar 1991 (välisinfoimetuse veerutoimetaja)

Suvest 1991 – reklaami keeleteoimetaja, hiljem reklaamitoimetaja.

Praegu (2009) Tartu Postimehe küljetoimetaja.

Sa tulid Postimehesse tööle jaanuaris 1991. Kas sa oskad öelda, kui palju arvuteid selleks ajaks toimetuses oli kasutusele võetud?

Välisinfos ei olnud küll ühtegi arvutit. Toimetuses pidi olema, sest Kaia ja Kristiina [küljendajad - TR] olid siis juba töö ja ülemisel korrusel, kus olid need kleepijad ja kõik, võis olla mingi kaks arvutit, ma ei usu, et rohkem oli. Internettigi ju ei olnud. Protsess käis nii, et kui me teletaibi [jutt on teleksist³⁰, mis asus Tartu majas. Sealtsaude sai Edasi toimetuse välisagentuuride uudiseid enne internetiühenduse toomist toimetuse majja – TR] juurest tulime, siis kirjutusmasinal trükkisime sisse. Ja tinaladu siis enam ei tehtud, ikka arvutiladu. Need asjad kleebiti paberi peale ja allkorrusel oli üks suur masin - me viisime pärast sinna ka reklaamikilesid. Seal töötas Aare Puus ja mingi vanamees oli veel ka. Nad tegid neist paberitest kilekoopid ja lõikajad-kleepijad ülakorrusel lõikasid ja kleepisid need suurte kilede peale kokku.

Ma pakun, et üle kahe-kolme arvuteid siis küll ei olnud. Aga kui juba reklaamivärki hakati tegema – see oli suvel 1991, siis oli allkorrusel arvutipoistega koos reklaamiküljendaja Eha Vaard. Ja seal, ma mäletan, oli kaks arvutit kohe kindlasti.

Teiste toimetuse osade kohta sa täpselt ei mäleta?

Ei mäleta. Reklaamiosakonda sel ajal veel ei olnud. Siis hakkas ka see alles tekkima.

Kuidas ajalehe valmimistsükkel välja nägi? Esmalt kirjutati siis ikkagi kirjutusmasinal?

Jah. Ja see, kes ei osanud kirjutusmasinal kirjutada, see kirjutas käsitsi ja siis olid masinakirjutajad, kes löid kirjutusmasinal käsikirja ümber. Siis korrektuur parandas seda paberil. Aga selle juures ma ise ei olnud.

---

³⁰ **Teleks** - rahvusvaheline abonenttelegraaf asutuste-, ettevõtete- või isikutevaheliseks vahetuks kahepoolseks sidepidamiseks sellekohase telegraafijaamaga ühendatud teletaipide abil. (legaltex.ee)

Kui palju tol ajal kirjutusmasinaid oli?

Meil olid sõbralikud ajalehed ja kui kellelgi õnnestus minna komandeeringusse näiteks Rootsi, Uppsala lehte – see oli meie jaoks nagu mingi teine maailm tollal – siis oli kõigil kohustus sealt mõni mahakantud kirjutusmasin tuua.

Toimetajad tegid tol ajal siis tööd ikkagi paberil?

Jah, ja korrektuur oli ka paberil.

Kuidas küljendus ja kujundus välja nägi, kas sa seda mäletad?

Ta pidi käima arvutis, sest küljendajad võeti just siis tööle.

Mida ajalehe kunstnik tol ajal tegi? Kuidas ta töötas?

Kunstnik oli Andrus Peegel. Peeglina oli rist ja viletsus, sest tema algul ütles, et ta üldse ei ole nõus arvutiga töötama. Lõpuks Külli [Värnik, Postimehe arvutigraafik 1990-1992] õpetas ta arvutit kasutama. Seni töötas ta paberi ja pliiatsiga, joonistas karikatuure. Ma tean, et ta rekonstrueeris Postimehe logo tolle kunagise vana logo järgi.

Kui Edasist sai Postimees [1. jaanuar 1991], kas sellega käis kaasas ka mingi suur tehniline muudatus?

Suurim muudatus oligi see, et loodi hulk uusi veerge ja rubriike ja otsiti uusi võimalusi. Välisinfotoimetusse võeti mind selsamal ajal ja me tõime Tartu Maja faksist läbi linna Reutersi uudiseid – ma ei tea, kas Postimehes siis tõesti faksi ei olnud.

Kuidas korrektor töötas?

Punase pastakaga. Korrektoreid oli kolm tükki.

Kas nad olid osakondade vahel kuidagi jaotatud?

Ei olnud, kes vaba oli, see tegi.

Kuidas fotosid ette valmistati?

Fotosid tehti [kilesse] allkorrusel masinas, siinsamas Postimehe majas. Fotod olid paberarhiivis. Seda masinat oli terve allkorruse suur ruum täis, selline suur ja kollane.

Kes fotodega tegeles?

See käis sekretariaadi kaudu. Nemad joonistasid külgi kokku ja paigutasid ka pildid ära. Pliiatsi ja paberiga, see käib praegugi samamoodi, sest nii on kõige lihtsam.

Reklaamiosakonda tollal veel ei olnud?

Anneli Viigimäe hakkas seda arendama ja vist suvel 1991 hakkas reklaamiosakond ise reklaame kujundama.

Kuidas reklaamiga enne osakonna tekkimist ümber käidi? Kui inimene tuli kuulutust andma?

Inimene tuli, andis raha, Helju [Vals, keeleteimetaja] vaatas teksti üle, keeras selle pea peale ja järgmisel päeval said kõik sõimata.

Aga kuidas see tehniliselt välja nägi, mis kuulutusest edasi sai?

Aguses ilmselt tegelesid sellega ülakorruse kujundajad. Hiljem tuli reklaamiosakonda Eha [Vaard] tööle, siis hakkas tema seda tegema.

Üks hea lugu oli sellega: olid mingid tantsukursused, mida oli vaja reklaamida. Ja Uppsalast olid kaasa toodud head raamatud, kus oli palju pilte, mida sai kasutada. Neid pilte oli tagavaraks kilesse pildistatud ja sahtlist nende seast sai otsida sobivaid. Ühe pildi peal oli mingisugune luud ja kusagil mingi tädi. Eha võttis selle tädi ja kleepis talle montaažilaua luuast seeliku selga, väga hea tuli välja.

Kui kodus nägid ajakirjas mingisugust pilti, mis võiks reklaamis hea välja näha, siis ikka lõikasid ta välja, tõid töö juurde ja lasid kilesse pildistada ja sahtlisse varuks panna.

Kuidas montaaž käis?

Montaaž käis nii, et all oli suur aluskile, astralon, ja kõik kilesse lastud kuulutused olid kirjaklambriga kinnitatud paberi külge, kus oli näidatud, kuidas asi kokku peab olema kleebitud. Sisukülgede kiletükid olid suhteliselt suured, aga reklaamiga olid monteerijad üsna hädas, sest osa kuulutusi olid sellised, mis kordusid ja nad pidid vahel kaherealistest kuulutustest jupikaupa terve lehekülje kokku kleepima.

Kui suur kile oli kokku kleebitud, mis sellega edasi tehti?

Siis viis autojuht ta trükikotta, mis seal edasi tehti, seda ma ei tea.

Kas sel ajal oli ka mingeid tehnilisi piiranguid? Kui palju näiteks värve sai kasutada?

Algul oli nii, et järgmise päeva lehe kohta oli teada, milline leht tuleb, kas mustvalge või lisavärviga. Kui tollal ilmusid värvilised reklaamid, siis oli see puhtalt Eha näpuosavus, ka selle seeliku kleepis ta teise värvi kilele käsitsi. Täisvärvise leht tuli millalgi hiljem.

Mis oli arvutite kasutuselevõtu ajendiks?

Küllap ikka see, et lihtsam oleks. Käidi ju seal Uppsalas vaatamas, kuidas seal tehakse.

Kas sa esimeste arvutite tehnilisi näitajaid mäletad?

Ma mäletan, et kui 286 vahetati 386 vastu, siis oli see ikka väga kõva sõna. See võis olla juba mõni aasta hiljem.

Kas mõni ametikoht kadus seoses arvutite kasutuselevõttuga?

Masinakirjutaja kadus siis, kui reporterid said arvutid. Kunagi aastaid hiljem ka monteerijad.

Kas toimetuse arvuline koosseis ka suurenes seoses arvutite kasutuselevõttuga?

See kõikus aja jooksul edasi-tagasi. Vahepeal võeti hulk inimesi juurde, sest leht läks mahult suuremaks. Siis võeti juurde kõiki – kirjutajaid ja kujundajaid.

Mida reporterid pidi juurde õppima seoses arvutite tulekuga?

Arvuti kasutamist, ma kujutan ette. Tollal olid legendid, kuidas inimene kirjutas loo valmis, lülitas arvuti välja ja järgmisel päeval kurtis arvutipoisile, et lugu on kadunud. Ja siis selgus, et peab salvestama ka.

Mida uut arvutite kasutuselevõtt suurenes plaanis ajalehe valmimistsükli kaasa tõi?

Asi läks ikka kiiremaks. Sai operatiivsemat infot lehte panna ja lehe tegemine läks lühema aja peale. Reklaamiosakonnas sai tööd rohkem ära hakkida, et inimesed tegelesid oma ülesandega – vastuvõtja, korrektor, küljendaja, kujundaja. Kontroll läks ka tõhusamaks, oli suurem tõenäosus vigu üles leida.

2.8. Andrus Peegel

Tööletulek Edasisse: 1976, suunamisega Tartu Kunstikoolist.

Amet: kunstnik. Enne Peeglit oli Edasi kunstnikuks Juuro Kuusik.

Praegu vabakutseline kunstnik, teeb kaastööd ka Postimehele.

Kuidas nägi välja Edasi kunstniku töö arvutite-eelsel ajal?

Peatoimetaja Ilmar Rattus ja vastutav sekretär Ivar Kostabi tahtsid, et lehe välimus muutuks iga aasta algusest. Muutusid ainult temaatilised leheküljed – kultuurilehekülg, arvamuskülg. Tegin mitmesuguseid rastreid, neid sain Tõnu Soo käest Sirbist.

Soo oli see mees, kes meeletult fotonegatiividega mässas. Ma käisin millalgi 79-80 paiku Sirbis kuu aega prkatikal ja õppisin seda värki. Rapidograaf oli ka üks põhitööriist, ma kogusin šabloonjoonlaudu ja tegin nende abil igasugu kirju ja asju rapidograafiga.

Tööülesanneteks 1976 oli ka piltide retušeerimine – sõjaväelaste nööbid jms. See õpetas ka tublisti joonistamist. Manuaalne tegevus hoidis kätt vormis. 70ndatel oli toimetuse ülemisel korrusel pimik, kus sai mässata fotodega ja nendest igasugu asju kokku panna.

Lisaks avastasin veel aerograafi, mille abil sai ka igasugu asju teha. Ma sain hästi läbi selle fotovennikesega, kes Heidemanni trükikojas reprodid tegi. Temaga tegime igasugu katsetusi, kui lehes oli [pühade puhul] mustale trükivärvile lisaks veel punane või roheline, siis panime näiteks punasele mingi rastri ja muud elemendid. Oktoobripühad, uusaasta, Edasi kalender, 9. mai, 1. mai, lastekaitsepäev – nende jaoks tegin esikülgedele plakateid. Need olid asjad, mida põhjalikult tuli kujundada. Ilukirjanduslikke tekste tuli illustreerida.

Edasi kalendri pilte joonistasin üks-ühele, samas suuruses. Ma sain endale Ida-Saksast rapidograafide komplekti ja tušid, nii et sai peenikese joonega joonistada.

Mingiteks oktoobripühadeks tegin kontrastfoto suure rastriga pildist, kus istus Lenin oma kambaga. Hiljem tuli hirmus pahandus, sest selgus, et pildil istus Trotski. Rattus oli hirmus pahane, kutsus välja ja õiendas.

Mulle meeldis väga viinerimüügitabel – viinerihinnad ENSVs. Sellel oli Eesti kaart, kuhu olid märgitud viinerite hinnad eri piirkondades. See oli Väinu Rozentali välja mõeldud.

Kust tuli letraset-tehnika?

Taivo Linna Reklaamfilmist koolitas mind, tema tegi tiitreid letrasetiga. Temaga koos koostasime letrade jaoks tekstilehekülgi Saareste sõnaraamatu järgi - et mis tähed mis sagedusega eesti keeles esinevad. Mingi ukraina vennike tegi neid siiditrukis. Neid letraseid hakkasin mina Edasis kasutama, ka Tartus ei teadnud keegi sellest enne midagi. Ka teised lehed tol ajal letraseti ei kasutanud. Letraset oli tolle aja kohta ikka väga moodne tehnika.

Millal ja kuidas ofset-trükk tuli?

1979 tuli ofset. Masin pärines Indiast, uus masin, keegi ei osanud seda kokku panna. Ida-Saksa tüüpi masin, mida toodeti Indias.

Milline oli Edasi kirjadevalik ja ladumise võimalused tinalao ajal?

Kirju eriti valida ei olnud, oli nt üks kiri nimega Baltika, kus olid ladina tähed. Seda siis kasutati. Teine kiri oli žurnalnaja rublennaja, plokk-kiri. Sellest oli ka *outline*-variant.

Pealkirjad laoti käsitsi, masinaga seda ei tehtud.

Priimägi tahtis kunagi laduda kreeka kirja, seda vene ladumismasinates ei olnud, siis võeti vanast eestiaegsest komplektist kreeka tähed ja kasutati neid.

Kas tinalaos valmislaotud leheküljed pildistati ofseti-perioodil paberilt ümber sama masinaga, millega tehti ka fotosid filmile?

Jah, lehekülje tõmmis pildistati ümber sama masinaga, millega fotosid tehti.

Oli selline amet nagu väljalaskja, Malev Toom pidas seda kaua aega. Ühel päeval nädalas, esmaspäeval, andsin talle puhkust ja asenadasin. Valmis külgedest tehti kolm tõmmist, ühe viisin korrektuuri, teise valvetoimetaja kätte ja kolmanda tsensorile. Valvetoimetaja vastutas selle värgi eest. Väljalaskja jälgis ka teletaipi ja reageeris ootamatustele – pani häda korral TASSi foto tühjaks jäänud kohale vms.

Mis kaheksakümnendate lõpupoole võrreldes varasemaga kunstniku töös teisiti oli?

Kalmre sai ametisse mingi 1986. Kostabiga me alustasime muutusi, tema oli väga aldis selleks. Kalmre oli noor mees, temaga läks asi jõudsamalt edasi ja ta toetas mind palju. Meil klapib temaga väga hästi, mina olen rohkem kunstnik ja tema jagab *layouti* ja fontide asja.

Kalmre ajal hakati *layouti* loogilisemaks muutma ja olemasolevate kirjade võimalusi kasutama. Veerujaotusega mängiti, tegevusväli avarus. Tal oli teine mõtteformaad.

Siis hakkasid meil tekkima sidemed väljamaalastega. Kouvola Sanomat ja Turun Sanomat, seal nägime teistsugust suhtumist asjasse. Ega Kouvolas eriti ju millestki kirjutada ei olnud, Elva-suurune linnake. Aga ajakirjanik, kes kirjutas näiteks lookese sokipoest, oli ka huvitatud, et asi oleks ilusti kujundatud. Nad olid ka kuidagi pädevamad ütleva, mis meeldib ja mis mitte. Meil Edasis oli autoril tol ajal suva, mis loost edasi saab. Eks me Vahuriga püüdsime seda suhtumist siin rakendada. Arvutiajal hakkasime tegema eri variante ühe ja sama külje kujundusest näiteks.

Mingite kujunduselementidega raamtud olid Rootsist toodud, kust me lõikasime elemente välja, kleepisime paberile ja lasime kilesse pildistada.

Millest sa oma tutvust arvutitega alustasid?

Corel 2 oli esimene programm, mida ma kasutama õppisin. Siis lasti Corelis kujundatud pealkirju loo tekstist eraldi printerist välja. Ja veel ma pidin tegema Maciga [Maciga ühendatud slaidiskänneriga] fotosid. See käis nii automaatselt, et ma ei mäletagi, kuidas täpselt.

2.9. Vahur Kalmre

Edasis tööl alates 1. sept 1980 (spordikorrespondent) aastani 1985,

1985-1986 kooliosakonna juhataja.

1986-1992 vastutav sekretär

1992-1998 peatoimetaja.

Praegune amet Tartu Postimehe vanemtoimetaja.

Kuidas oli korraldatud korrektuuri lugemine enne arvutite kasutuselevõttu?

Korrektorid lugesid artiklite tõmmiseid pikkades veergudes – need olid veel küljendamata. Lugemine käis kahekesi, üks jälgis käsikirja, teine luges veergudest teksti ette. Lisaks olid igal õhtul tööl valvetoimetaja ja valvelugeja. Lugeja luges küljed üle, valvetoimetaja tegi vajaduse korral sisulisi muutusi ning andis lõpuks loetud külgedele allkirja. Valvetoimetajaid oli toimetuses kokku viis-kuus tükki, nad töötasid graafiku järgi kordamööda.

Tsensor ei lugenud suurt midagi, ta oli oma inimene, lõi temple peale ja kõik. Aga põhimõtteliselt, jah, valvetoimetaja pidi tsensorilt templi saama. Kõik nad [korrektorid, valvelugeja ja tsensor] lugesid ikka mingis järjekorras, mitte korraga. Kõigepealt korrektorid, siis tehti tõmmised valmis külgedest ja siis läks valvelugeja kätte.

Kes tegi omaaegse Edasi alusmaketi? Kes tegi Postimehe esimese maketi?

Ofsetikujunduse loomise juures oli kindlasti Andrus Peegel. Ettekirjutusi ülaltpoolt selle kohta, milline leht peab välja nägema, ei olnud, kasutati neid võimalusi, mis olid. Eestikeelseid kirju oli tinalaos väga vähe, nii et varieerida polnud võimalik. Kui taheti pealkirjades midagi teistmoodi teha, siis kasutati letraseti.

Uuendusi hakkasime kujunduses tegema juba enne Postimehe algust. See vahetus ei toimunud nii järsku, et vana aeg lõppes ja uus algas. Me muutsime Edasi välimust pidevalt ja jäljendasime Rootsi ja Soome lehti. Ka esimene Mario Garcia õpik ilmus millalgi sel ajal siia majja. Postimees oli ka ajalehtedest üks viimaseid, mis nime vahetas. Me tahtsime, et nime muutus tooks kaasa ka sisulise ja vormilise muutuse.

Kuidas luges tinalao ajal teksti keeleteoimetaja? Kas käsikirjas või masinal ümber lööduna?

Keeleteoimetaja luges kindlasti masinakirjas. Kui oli palju parandusi, siis lõi masinakirjutaja kõik uuesti ümber. Oli küll mingi leping trükikojaga, mille järgi tohtis olla vist kuni viis parandust masinakirjaküljel, aga üldiselt vaatas trükikoda sellest mööda. Kui korrektuurimärgid olid arusaadavad, siis sekretariaat laskis käsikirja läbi ja trükikoda ei protesteerinud.

Millal tuli ofsettrükk?

Kas 1978 või 1979, enne seda oli veel kõrgtrükk. Siis tuli ka kilemontaaž, sest seda nõudis ofsettehnoloogia.

Kuidas arvutati pealkirja suurust tinalao ajal? Kui paindlik oli pealkirja suurus?

Pealkirjadel olid kindlad punktisuurused, kuid see reegel ei olnud nii jäik nagu praegu. Viimastel tinalao-aastatel laoti väiksemad pealkirjad ikka ka masinaga.

Millised probleemid ja võimalused kaasnesid Kroonpressi uue trükimasina käivitamisega 1991. aastal?

Seal olid kõik hädad korraga. Esiteks probleemid masina kokkupanekuga. Soomes võeti see lahti ja Eestisse jõudes olid juhtmetel märgistused kadunud. Siis leiti kaks venda, kes olid töötanud sõjaväelennuväljal, eestlased, need siis tulid ja panid kokku selle masina.

Elektroonika kokkupanek oli väga suur probleem. Trükimasina ahju³¹ käimasaamine oli väga suur mure. Paberi katkemine, rullid ei jooksnud õigesti.

Uue masinaga sai teha suuremat lehekülgede arvu, varem sai trükkida ainult kuni 12 lehekülge. Ja muidugi sai teha värvitrukki ning lehe kvaliteet oli kohe silmanähtavalt parem.

Millises järjekorras arvutid kasutusele võeti?

Kuulutused läksid esimesena arvutitele üle. Ülejäänud osa lehest läks arvutitele enam-vähem korraga. Kuulutuste tegemine käis ülejäänud lehest eraldi, sellepärast oli lihtsam alustada kuulutustest.

---

³¹ Trükimasina ahju ülesandeks oli pärast trükkimist paberile kantud värv kuivatada, et leht ei määriks.

Miks Postimees internetiühenduse majja tuua otsustas?

Eks me olime kuulnud sellest asjast ja meil olid suhted välisagentuuridega, hakkasime esimesi lepinguid sõlmima. Mingi ajani käisid meie välistoimetuse inimesed Tartu Majast teleksi pealt agentuuride uudiseid toomas. Aga need agentuurid, nagu DPI ja Reuters, kes siin meie ümber hiilisid, pakkusid tollal lausa tasuta igasugu pakette, eks me tahtsime neid otse ostma hakata.

Millal loodi Postimehe Tallinna toimetus?

Küllap 1990 või 1991³². Esimene töötaja oli Kalle Muuli, tema töötas algu kodus. Toimetust hakkas formeerima Enno Tammer, see oli kuskil 1991-92³³. Enne Barcelona olümpiamänge 1992. aastal tuli Valeri Maksimov ja siis millalgi ka Tiina Kruus.

Kuidas käis toimetuse ümberstruktureerimine?

See käis ikka *step-by step*, mitte ühekorraga. Suurt reorganiseerimist ei tehtud. Põllumajandustoimetuse ja tööstustoimetuse läksid kokku majandustoimetuseks. Varem oli parteielutoimetuse, millest sai poliitika- ja hiljem arvamustoimetuse. Kooliosakond sulas uudistetoimetuse sisse. Kultuur jäi ikka kultuuriks. Ümberkorraldamine käis alates 1989. aastast tasapisi.

Millised olid peamised muutused, mille arvutikasutus kaasa tõi?

Muutis inimeste suhtlemist. Kadus vajadus teistega iga väikese asja pärast suhelda.

Hulka aega töötasid ikka veel ka masinakirjutajad ja ajakirjanikud ise kirjutades osalt kirjutusmasinatel.

1989. aastal tekkisid suhted Uppsala Nya Tidninguga, meie inimesed hakkasid seal külas käima ja igaüks tuli sealt tagasi oma kirjutusmasinaga, mis sealt kingituseks saadi. Aga koju jõudes oli neil piltlikult öeldes juba arvuti ees. Uppsalast kingiti meile ka mingeid arvuteid, aga need olid piltlikult öeldes siia jõudes juba vananenud. Kogu aeg olid mingid jamad nende arvutite ühildumisega, uued asjad ei klappinud vanadega. Ma arvan, et mõni koorem Rootsist saadud asju jäigi kuhugi tuppa vedelema.

---

³² Tallinna toimetuse loomine pidi jääma aastasse 1989, sest 1990. aasta 1. jaanuari Edasis avaldatud töötajate pildigaleriis on ka Kalle Muuli foto.

³³ See pidi toimuma aastal 1990, sest Enno Tammer on Edasi töötajate galeriis juba 1. jaanuaril 1991.

Meie areng oli tunduvalt kiirem kui Uppsalal, kellel oli kogu süsteem juba olemas. Meie saime enda arvutiparki paindlikult arendada ja läksime arengus neist mööda.

Küsitluse “Ajakirjanik ja Internet” kokkuvõte detsembris 2002

Epp Lauk, Anu Pallas, Ando Urbas

2002. a oktoobris korraldatud küsitlus “Ajakirjanik ja Internet” kuulub sihtfinantseeritavasse suurprojekti “XXI sajandi infoühiskond Eestis”.

Eesti ajakirjanduse õppetooli töögrupp koosseisus professor Epp Lauk, teadur Anu Pallas ja bakalaureuseõppe üliõpilane Ando Urbas uurisid alaprojekti käigus seda osa, mis puudutab uute tehnoloogiliste võimaluste kasutamist ajakirjaniku töös.

Täname veel kord kõiki küsitluses osalenuid. Allpool pakume ülevaate esialgsetest tulemustest. Hoiame teid uurimuse käiguga ka edaspidi kursis.

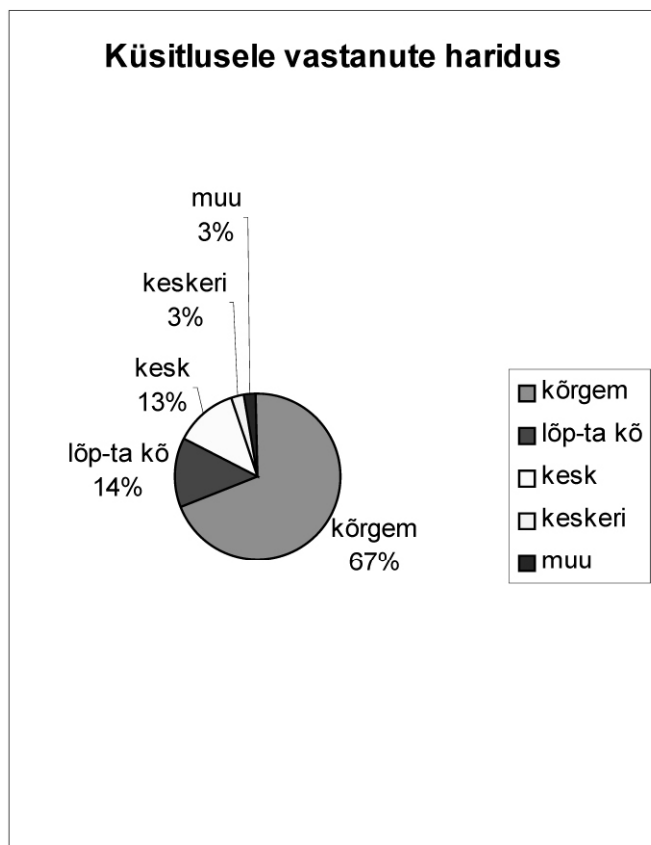
1. Kes vastasid?

Kokku vastas küsitlusele 158 ajakirjanikku. See tulemus lubab teha üldistusi, mis puudutavad uue meedia võimaluste kasutamist ja neisse suhtumist ajakirjanike hulgas ka üldisemalt. Vastanute hulgas oli 54% mehi ja 46% naisi. Vastanute keskmine vanus oli 35 aastat, mis peegeldab ka ajakirjanike üldist keskmist vanust Eestis (ca 60% on alla 40-aastased). Praegune ajakirjanike põlvkond on valdavas osas asunud tööle 1990ndatel aastatel, mis langeb kokku nii ühiskonnas toimunud poliitilise murrangu ajaga kui ka ‘elektroonilise revolutsiooniga’.

Kõige rohkem vastajaid töötab ajalehtedes (64%), teles-raadios (19%) ja mujal vähem. Ametitest olid esindatud toimetajad (50%), reporterid (25%), ankeedile vastas ka 18 peatoimetajat.

2. Vastanute hariduslik taust ja eelnev töökogemus

Valdav enamus küsitlusele vastanutest on kõrg- või lõpetamata kõrgharidusega (67%), kusjuures ajakirjaniku haridus on kolmandikul vastanutest, teisel kohal on 13%ga filoloogid. Jällegi, kõrgharidusega ajakirjanike proportsioon kõigi ajakirjanike hulgas on umbes sama, kuid ajakirjandusharidusega on neist ainult umbes viiendik. Eriharidusega ajakirjanikke on rohkem ajalehtedes, vähem elektroonilises meedias ja see peegeldub ka siinsetes tulemustes.

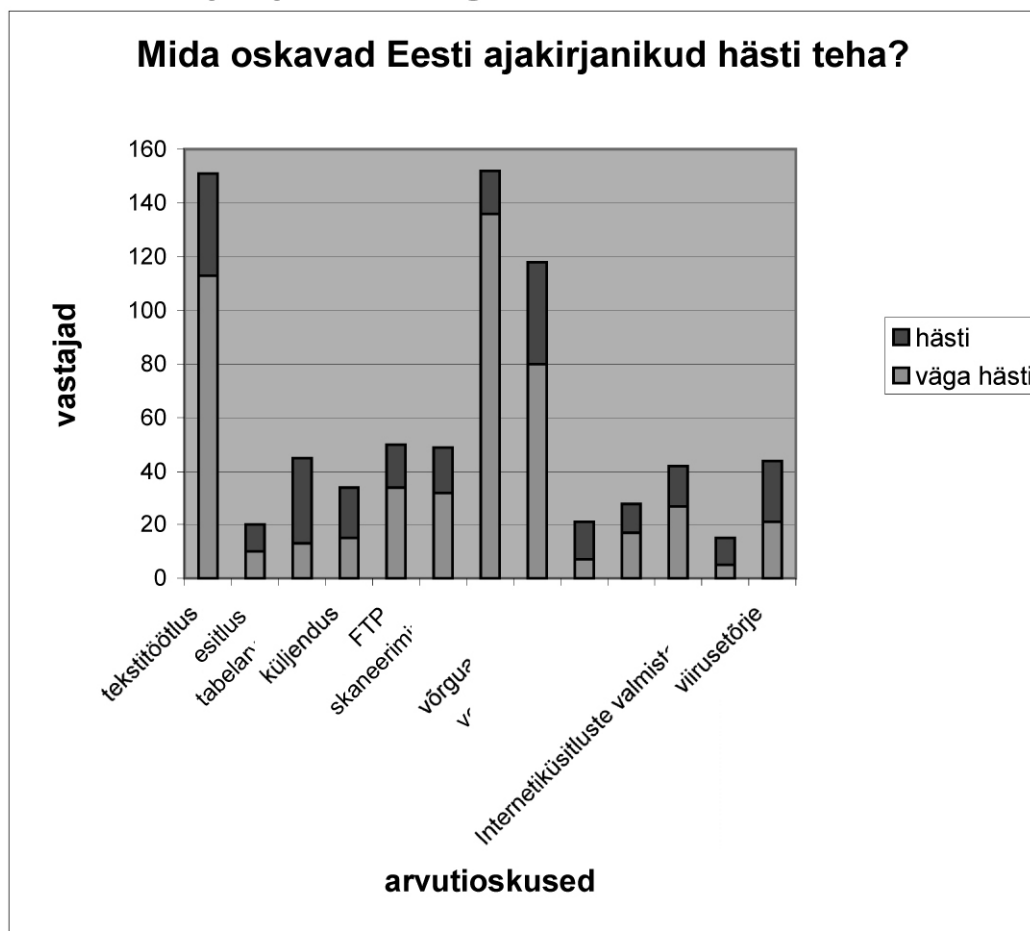
Õpitud erialadest on esindatud peale ajakirjanike ja filoloogide veel ajalugu (10 vastajat), kultuuri ja kunsti valdkonnad (12), majandus (7 vastajat). Muid valdkondi esindavad üksikud inimesed (nt. kaks keemikut ja meedikut, üks bioloog, psühholoog, sotsioloog jt). Valdavalt on niisiis tegemist ajakirjandusliku ja humanitaarharidusega, mis peaks kummutama ka müüdi, et kompetentse majandusajakirjaniku saab ainult majandusmehest, loodusajakirjaniku bioloogist või zooloogist, krimiajakirjaniku politseinikust, terviseajakirjaniku meedikust. Seda kinnitab kaudset ka fakt, et teistelt erialadelt ajakirjandusse tulnute hulgas on kõige rohkem jälle filolooge, kultuuritöötajaid, teenindajaid ja päris vähe tehniliste erialade esindajaid (ehitusest 4, tööstusest 2, pangandusest 2 jne). Vastanutest ligi pooled on aga töötanud ainult ajakirjanduses (42%).

3. Ajakirjanikud, arvuti ja internet

Enamus vastajaid on ajakirjanduses töötades elanud kaasa arvutite ja interneti tuleku ja kasutuselevõtu ning paratamatult õppinud neid kasutama eelkõige katse ja eksituse meetodil (83% vastanutest). Tehnoloogia levik on olnud märgatavalt kiirem kui sellealane ettevalmistus ja koolitus. Täiendkoolitust töökohas on saanud ainult 15% vastanutest ja selle järele tuntakse ka suurt vajadust.

Huvitav on ehk ka fakt, et 1995. a. andmetel ei kasutanud arvutit üldse veerand ajalehtedes töötavatest ajakirjanikest ning ligi kolmandik ajakirjades ning elektroonilises meedias töötavaist ajakirjanikest.

Mida oskavad ajakirjanikud arvutiga teha?

Ajakirjanikud valdavad kõige paremini e-posti ja tekstitöötlusprogramme, hästi saavad nad hakkama ka võrguandmete laadimisega.

Üle poolte ei oska WWW lehekülgi teha, pisut alla poolte ei tea, kuidas lisada või uuendada nende lehekülgede andmeid. Samapalju ei oska teha presentatsioone, ligi 40 % ei küljenda. Siit järeldub, et arvutit kasutatakse eeskätt nendeks tegevusteks, mis kiirendavad igapäevast tööd ja millela ei saa, kuid vähem vajalikke funktsioone ei ole tundma õpitud (nt aja või huvi puudusel).

Küsimusele muudest tehnilistest abivahenditest vastasid enamus (96%), et nende peamine abivahend on ... endiselt pliiats ja märkmik. Peaaegu samavõrd oluline on mobiiltelefon (95%) ja diktofon (79%). Digikaamerat kasutab sageli 22%, sülearvutit 185 vastanutest.

Interneti kasutamine

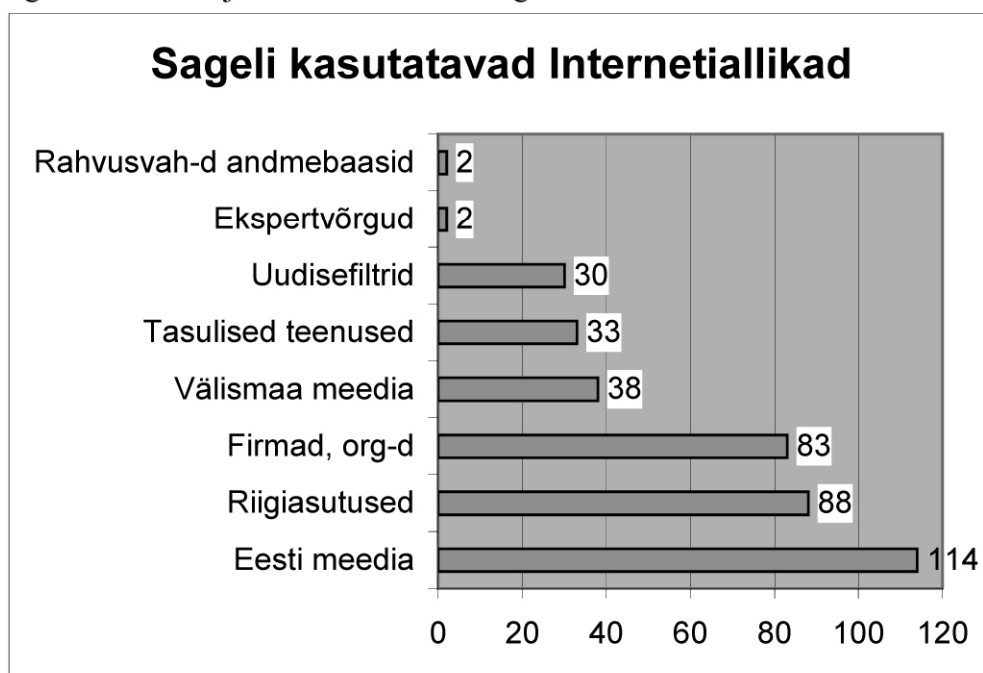
Kõige sagedamini kasutatakse internetti elektronkirjade saatmiseks ja saamiseks. Ligi 90 % kasutab veebilehekülgi mitu korda päevas, 65 % vajab tihti ka otsingumootorite abi. Pooled vastanutest loevad vähemalt kord päevas uudisegruppe. Vähem kasutatakse jututubasid.

Millistel juhtudel eelistatakse e-posti kontakti loomiseks?

E-posti kasutamine kontakti loomiseks varieerub suuresti. Sageli märgitakse geograafilist kaugust või “kui ei saa muul viisil kätte”. Samuti tuuakse esile aja faktor, seda nii siis, kui ajakirjanikul või allikal on “väga kiire”, kui ka siis, kui “ei ole kiire”. 15 vastajat on märkinud “igal võimalusel”.

Enimkasutatavad allikad Internetis

Eesti ajakirjanikud kasutavad kõige rohkem Eesti meedia veebikülgi ning riigiasutuste, organisatsioonide ja firmade kodulehekülgi.

Kuigi internet tundub ammendamatu infoallikana, selgub küsitlusest, et ajakirjanikud ei pea seda oma töös vajaliku info hankimisel (veel?) eriti oluliseks. Ainult kolmandik vastanutest üldse hindas interneti-infot oma töös tähtsana ning nad paigutasid selle info osakaalu 10 ja 50 protsendi vahele.

Mingil määral võib seda ilmselt seletada mitmete info-otsingut aeglustavate teguritega, mis interneti puhul võivad häirida. 90% vastajatest märkis, et neid häirivad aegunud ja mittetöötavad lingid, 86% - et lahtihüppavad aknad ja reklaamiklipid, 83% - et aeglane ühendus.

Töökohustused seoses oma väljaande internetiversiooniga

41 vastanut on seotud oma väljaande veebiversiooni tegemisega. Kõigil on kohustusi seoses uudiste kirjutamisega, samuti tuleb paljudel tekste toimetada ning neid veebiküljele üles riputada. Siiski, enamuses toimetustest ei nähta veebilehe täitmises omaette töökohustust, sest töölepingus on need kirjas vaid napil kolmandikul vastanutest.

Mida annab väljaandele juurde veebikülg?

Oma kogemusele tuginedes vastas 40 ajakirjanikku.

Kõige sagedamini märgiti kiirust, efektiivsust, operatiivsust ning oma väljaande propageerimise ja mainekujunduse plusse, samuti toonitati lugejasõbralikkust, tagasisidet ja seda, et väljaannet saab lugeda mistahes maailma nurgas.

Märgiti ära ka arhiivide jm lisavõimaluste olulisus.

Kokkuvõtteks

Küsitlustulemuste esimene analüüs näitab, et kuigi arvutid ja internetiühendus on olemas igas toimetuses, pole nende kasutamine veel kaugeltki oma võimalusi ammendanud.

Ajakirjanikud on omandanud elementaarsed teksti töötlemise ja internetist info otsimise oskused, kuid ei tunne kaugeltki kõiki võimalusi. Nähtavasti on siin põhjuseks ka see, et iseõppimisel on alati mingi piir, kuid spetsiaalset täiendkoolitust napib. Arvestades seda, et infotehnoloogia muutub siiski ka järjest keerulisemaks, on vajadus täiendkoolituse järele ilmselge.

Samal ajal kui paljude ajakirjanike töökohustused on mingil viisil (kellel rohkem, kellel vähem) seotud väljaande/kanali võrguversiooniga, ei käsitleta neid kohustusi enamikes toimetustes kui omaette tööülesandeid, mis vajaksid töölepingus fikseerimist. See annab võimaluse varjatult suurendada töökoormust, jättes palga samaks.

LISA 4. JUPP POSTIMEHE ESIMESEST INTERNETIKAABLIS

Foto Ove Maidla, Postimees.